

De Ehrhardt Brigade en de Organization Consul

Paramilitair geweld in de eerste jaren van de Republiek van Weimar

Bundesarchiv, Bild 183-H25108
Foto: o. Ang. | März 1920

Joris Bakker

0465291

Inhoudsopgave.

Inleiding.....	2
Hoofdstuk 1: Oorlog, revolutie en de freikörper.....	9
Der Geist von 1914.	9
De stormtroepen en de esthetiek van geweld.	15
Dolchstosslegende.	17
De geboorte van een nieuwe Republiek.....	20
De Spartakusopstand.	23
De freikörper.	25
Het einde van de Spartakusopstand.	27
De moord op Luxemburg en Liebknecht.	29
De Republiek van Weimar.	32
Het Verdrag van Versailles.	34
Diktat van Versailles.	37
Hoofdstuk 2: De Ehrhardt Brigade en de Organization Consul.	40
De Ehrhardt Brigade.	40
Nieuwe opstanden.....	41
Müncher Räterepublik.	43
Polen en de Baltische staten.....	45
De Kapp-putsch.	50
De nasleep van de Kapp-putsch.	53
De Organization Consul.....	56
Jongeren.	59
De statuten van de O.C. en Opper-Silezië.....	62
De Feme.....	65
The ‘Aftermath’.....	68
Apolitieke nihilisten.....	70
Conclusie.	75
Literatuurlijst.	79

Inleiding.

Op de morgen van 24 juni 1922 reed Walter Rathenau, de eerste joodse minister van Buitenlandse Zaken van Duitsland, in zijn open auto naar zijn werk. Hij vertrok die ochtend wat later dan gebruikelijk, omdat hij de avond daarvoor tot diep in de nacht had vergaderd op de Amerikaanse ambassade over de Duitse herstelbetalingen aan de geallieerden. Omstreeks kwart voor elf werd Rathenau, niet ver van zijn villa in Grunewald, een lieflijk voorstadsje van Berlijn, tegengehouden door drie jonge mannen in lederen jacks. Terwijl zijn auto stopte, opende een van de mannen direct met een machinegeweer het vuur op Rathenau en gooide een tweede man een handgranaat richting het slachtoffer. Door de kracht van de explosie vloog deze uit zijn stoel. Vijf kogels doorboorden het lichaam van de minister. Zijn kaak en ruggengraat werden verbrijzeld en hij was vrijwel op slag dood. De drie mannen in lederen jacks snelden in een auto weg van de plek des onheils.¹

De moord op Rathenau is niet atypisch voor de roerige jaren in Duitsland na de Eerste Wereldoorlog. De gevolgen van het verlies en de daaropvolgende chaos hielden de jonge Republiek van Weimar jaren in hun greep. Tussen 1918 en 1922 werden er honderden politieke moorden gepleegd.² Verspreid over het hele land waren er revoluties, stakingen, contrarevoluties, putschen en opstanden. Bovendien heerste er een ernstige economische malaise en moesten duizenden gedemobiliseerde militairen terugkeren in de maatschappij. Duitsland moest onder druk van de geallieerden een vernederend vredesverdrag ondertekenen en kreeg grote herstelbetalingen opgelegd. Ook moest Duitsland de verantwoordelijkheid voor het uitbreken van de oorlog op zich nemen.

De voorlopige regering die na de oorlog de leiding over het land moest nemen kon nauwelijks controle houden over de situatie in het land. Het leger was bijna volledig gedesintegreerd en moest onder de bepalingen van het vredesverdrag gereduceerd worden tot hooguit 100.000 man.³ De regering had geen enkele machtsbasis waarop ze kon terugvallen.⁴

¹ Carole Fink, "The Murder of Walter Rathenau", *Judaism* 3 (Juni 1995) 264.

² Howard Stern, "The Organisation Consul", *The Journal of Modern History* (Maart 1963) 20.

³ Richard Evans, *The coming of the Third Reich*, (Londen, 2004) 65.

⁴ Wil Deac, "Germany's Freikorps helped pave the way for Adolf Hitler in the troubled years between World Wars.", *World War II* (Maart 1997) 1.

De minister van Defensie, Gustav Noske schakelde, de zogenaamde vrijkorpsen, of freikörper, in om de orde in het land te herstellen.⁵

De freikörper waren rechtse paramilitaire groeperingen die door officieren uit de Eerste Wereldoorlog waren opgezet en bestonden uit vrijwilligers die zich om verschillende redenen ook na de oorlog wilden organiseren in een militaire beweging. Hoewel de freikörper de regering inderdaad meermaals hielpen de orde te herstellen, waren ze zelf ook veelal debet aan de chaos in het land. Sommige van de freikörper waren verantwoordelijk voor acties tegen de regering. De verschillende freikörper die opgezet werden namen meestal de naam aan van hun militaire leider, zo was bijvoorbeeld de Ehrhardt Brigade vernoemd naar Hermann Ehrhardt en was de Hindenburg freikorps vernoemd naar veldmaarschalk Paul von Hindenburg.⁶

De Ehrhardt Brigade in het bijzonder was een freikorps dat zijn stempel heeft gedrukt op de Republiek van Weimar. Bij bijna alle gebeurtenissen waar paramilitaire organisaties een rol speelden was de Ehrhardt Brigade aanwezig. Hierbij werd veelal zeer gewelddadig opgetreden. Uit de Ehrhardt Brigade kwam ook de zogenaamde Organization Consul voort. De Organization Consul was een ultranationalistische terreurorganisatie waartoe ondermeer de moordenaars van Walter Rathenau behoorden.⁷ De Organization Consul was vernoemd naar Consul Eichmann, een alias van Ehrhardt dat hij aannam nadat hij gezocht werd door de politie vanwege zijn rol in een putsch.⁸

De eerste helft van de twintigste eeuw werpt nog altijd zijn schaduw op de Duitse geschiedenis. Meer dan een halve eeuw na het einde van de Tweede Wereldoorlog is er onder historici nog steeds geen consensus over hoe men de verschrikkingen uit deze periode moet uitleggen. In de zoektocht naar de wortels van het nazisme is er nauwelijks een aspect binnen de Duitse geschiedenis dat niet een inspectie heeft moeten doorstaan. De freikörper vormen hierop geen uitzondering. De freikörper worden vaak gezien als de voorlopers van de paramilitaire organisaties van de nazi's en hun leden als nazi's in spe. Dat dit beeld bestaat is niet erg vreemd. Veel leden van een freikorps sloten zich later aan bij de nazi's en vervulden belangrijke functies binnen het Derde Rijk. Ook historiografisch is de oorsprong van het label

⁵ James Diehl, *Paramilitary Politics in Weimar Germany* (Bloomington 1977) 38.

⁶ Robert Waite, *Vanguard of Nazism: the Free Corps Movement in postwar Germany, 1918-1923* (Cambridge 1952) 33.

⁷ Robert Gerwarth, "The central European counter-revolution: paramilitary violence in Germany, Austria and Hungary after the Great War", *Past and Present*, nummer 200 (Augustus 2008) 175.

⁸ Stern, "The Organisation Consul", 21.

op de leden van de freikörper als een soort van profascisten niet moeilijk terug te vinden. De eerste geschiedenisboeken over de freikörper werden in de jaren dertig geschreven door nazi's die hen vaak glorieus afschilderden als voorlopers van de SA.⁹ Een goed voorbeeld hiervan is het boek *Ernstes und Heitere aus dem Putschleben* van Manfred von Killinger.¹⁰ Von Killinger was de leider van de militaire afdeling van de Organization Consul en later een belangrijke politicus binnen de NSDAP. Het beeld van de freikörper als voorlopers van de nazi's is vervolgens sindsdien blijven bestaan en voor historici is het altijd een probleem gebleken om in hun onderzoek naar de freikörper dit beeld los te laten. Uiteraard niet in de laatste plaats omdat er inderdaad een lijn te trekken valt van de freikörper naar de nazi's. In de titel van twee van de bronnen die ik gebruik is dit overigens ook duidelijk te zien. Het standaardwerk van Robert Waite en het artikel van Wil Deac hebben de titels, *Vanguard of nazism* en *Germany's Freikorps helped pave the way for Adolf Hitler in the troubled years between World Wars*.

Het idee dat er een directe lijn te trekken valt tussen de freikörper en de nazi's sluit aan bij de zogenaamde Sonderwegthese, welke vanaf de jaren zestig in opkomst was. De Sonderwegthese was een conceptie dat Duitsland een afzonderlijke weg (sonderweg) richting de moderniteit nam.¹¹ De Sonderwegthese zou een belangrijke verklaring zijn waarom Duitsland, met name onder de nazi's, zo de 'fout' in kon gaan. De Republiek van Weimar zou vanwege de afzonderlijke weg die Duitsland richting de moderniteit nam eigenlijk nooit een kans gehad hebben om te slagen als succesvolle democratie. De freikörper zouden niet alleen een rol spelen bij het mislukken van de democratie, maar ook karakteristiek zijn voor het Duitse militarisme.

Benjamin Ziemann, hoogleraar Moderne Geschiedenis aan de Universiteit van Bochum, heeft in 2003 een artikel gepubliceerd over recent onderzoek naar geweld in de Republiek van Weimar.¹² Hij stelt dat de literatuur over het geweld in de periode na de Eerste Wereldoorlog bijna uitsluitend politieke geschiedenissen zijn. De freikörper worden door historici vaak gezien als een soort bourgeoisiezelfverdediging en als "practice of violent

⁹ Ben Scott, "The Origins of the Freikorps: A Revolution", *University of Sussex Journal of Contemporary History* 1 (2000) 1.

¹⁰ Manfred von Killinger, *Ernstes und Heitere aus dem Putschleben* (München, 1943).

¹¹ Georg Iggers, *Historiography in the Twentieth Century* (Middletown 1997) 69.

¹² Benjamin Ziemann, "Germany after the First World War – A violent society? Results and Implications of recent research on Weimar Germany", *Journal of Modern European History* 1 (2003).

forms of representing political interests”. Volgens Ziemann is het boek *Paramilitary Politics in Weimar Germany* van James Diehl uit 1977 representatief voor dit idee.¹³

Als zeldzame uitzondering op de politieke geschiedenissen is de tweedelige studie *Männerphantasien* van Klaus Theweleit uit 1980 te noemen. *Männerphantasien* is een uitgebreide psychoanalytische poging om de mentaliteit van de leden van de freikörper te ontdekken en richt zich ondermeer op de groepsdynamiek van de freikörper. Tevens zijn in de studie van Theweleit aspecten uit genderstudies terug te vinden. *Männerphantasien* richt zich namelijk ook speciaal op agressie tegen vrouwen.¹⁴ De laatste jaren is ook een ontwikkeling op gang aan het komen op het gebied van gender en geweld. Ziemann stelt dat deze ontwikkeling niet opmerkelijk is, omdat de gebruikers van het geweld vrijwel exclusief mannen waren en vrouwen niet uitgesloten werden als slachtoffer. Ziemann wijst als belangrijke studie op dit gebied het boek *Lustmord, Sexual Murder in Weimar Germany* aan, van Maria Tatar, hoogleraar Duits en verbonden aan de universiteit van Harvard.¹⁵

Ziemann schrijft verder dat nieuw onderzoek uitwijst dat de Duitse maatschappij in de jaren twintig vooral geïnterpreteerd dient te worden als een naoorlogse maatschappij. De mobilisatie voor de Eerste Wereldoorlog had diepe en blijvende effecten op de verdere sociale en culturele ontwikkelingen in de Duitse maatschappij. Volgens Ziemann was de “damning inheritance of the lost war” verantwoordelijk voor de politieke ontwikkelingen die leidde tot een crisis in de Republiek van Weimar. Ziemann noemt als baanbrekende studie op dit gebied onder meer *Germany after the First World War* van Richard Bessel, hoogleraar Geschiedenis van de Twintigste Eeuw verbonden aan de universiteit van York.¹⁶ Deze interpretatie van de Duitse maatschappij van de jaren twintig is in het bijzonder van belang voor de golf van geweld na 1918, omdat het aannemelijk maakt dat er een causaal verband bestaat tussen de massale ervaringen met geweld in de oorlog en het geweld in de jaren twintig.

Historici die uitgaan van deze stelling volgen vaak dezelfde argumentatie die Sigmund Freud ook volgde, over een verband tussen de oorlog en psychologische veranderingen bij de soldaten die in deze oorlog vochten.¹⁷ De ‘brutalisering’ van de soldaten en de nationalistische en stereotypische weergave van de vijand door de oorlogspropaganda zorgden voor een reservoir van mannen waaruit rechtse paramilitaire organisaties konden putten. Frits

¹³ Ziemann, “Germany after the First World War – A violent society?”, 85.

¹⁴ Michael Rogin, “Fascist fantasies”, *The Nation* (18 juli 2008) 65.

¹⁵ Ziemann, “Germany after the First World War – A violent society?”, 94.

¹⁶ Richard Bessel, *Germany after the First World War* (Oxford 1993).

¹⁷ Ziemann, “Germany after the First World War – A violent society?”, 82.

Boterman noemt de beroemde cultuurhistoricus George L. Mosse als een belangrijke voorstander van deze stelling.¹⁸ Boterman en Ziemann zetten overigens hun vraagtekens bij de zogenaamde ‘brutaliseringsthese’ en menen dat deze these vooral voortkomt uit de, al eerder genoemde, zoektocht naar de wortels van het fascisme.¹⁹

Het artikel van Robert Gerwarth *The Central European counter-revolution* is gepubliceerd in 2008, enkele jaren na het artikel van Ziemann.²⁰ Gerwarth wil met zijn artikel een nieuwe weg inslaan in het onderzoek naar paramilitair geweld na de Eerste Wereldoorlog. Lange tijd was het volgens Gerwarth gebruikelijk in de literatuur over dit onderwerp om het geweld als een nationaal verschijnsel te behandelen. Gerwarth ziet dit geweld echter als een transnationaal fenomeen en bestudeert het geweld in Duitsland, Oostenrijk en Hongarije als een Centraal-Europees verschijnsel. Een voorzet voor deze aanpak werd in 2004 al gegeven door Béla Bodó van de universiteit van Florida, in het artikel *Paramilitary violence in Hungary after the First World War*.²¹ Hoewel Bodó zich vooral richt op Hongarije komt het geweld in Oostenrijk en Duitsland ook duidelijk in het artikel naar voren en beschouwd hij het ook als een transnationaal verschijnsel.

Volgens Gerwarth vormden de naoorlogse paramilitaire organisatie in de Republiek van Weimar een subcultuur die gekenmerkt werd door geweldadigheid. De leden van deze organisaties waren niet zozeer verbonden door een politieke ideologie maar vooral door de ervaringen van de oorlog, het verlies van deze oorlog en de revolutie. Gerwarth stelt verder dat er door de oorlog en de revolutie een geweldsklimaat ontstond, en dat de regering de ruimte en de legitimatie gaf voor dit geweld. Boterman is ook van mening dat de regering een belangrijke factor was die geweld in de hand werkte. Daarnaast stelt hij echter dat niet zozeer de ervaringen uit de oorlog van belang waren voor het geweldadige klimaat in de Republiek van Weimar, maar dat de mythes die over deze oorlog ontstonden de belangrijkste factoren waren. Ik ga in de paper laten zien dat de naoorlogse paramilitaire organisaties in de Republiek van Weimar inderdaad zoals Gerwarth stelt, gekenmerkt werden door

¹⁸ Frits Boterman, ‘De schaduw van de Eerste Wereldoorlog als katalysator van naoorlogs geweld: politiek geweld en oorlogsmythe in de Republiek van Weimar’ in: Jacco Pekelder, Frits Boterman, *Politiek geweld in Duitsland: denkbeelden en debatten* (Amsterdam 2005) 93.

¹⁹ Boterman, ‘De schaduw van de Eerste Wereldoorlog als katalysator van naoorlogs geweld’ 95.

²⁰ Robert Gerwarth, “The central European counter-revolution: paramilitary violence in Germany, Austria and Hungary after the Great War”, *Past and Present*, nummer 200 (Augustus 2008) 175-209.

²¹ Béla Bodó, “Paramilitary violence in Hungary after the First World War”, *East European Quarterly* 2 (juni 2004).

geweldadigheid. Daarnaast wil ik laten zien welke factoren van invloed waren van het geweld. Ik stel dat zowel de factoren die door Gerwarth genoemd worden evenals die Boterman noemt van belang waren voor het geweld.

Omdat na een mislukte putsch van Hitler in 1923 de prominente rol die de freikörper hadden verworven in de Republiek van Weimar grotendeels uitgespeeld was kijk ik naar de periode van 1918 tot 1922. De Ehrhardt Brigade en de Organization Consul worden als de belangrijkste exponenten van paramilitair geweld gezien in deze periode. Daarom wil ik aan de hand van deze twee organisaties mijn stellingen onderbouwen. Uiteraard is het van belang voor mijn onderzoek om allereerst de algemene situatie in Duitsland te schetsen waarin de freikörper opgezet werden. Dit komt in het eerste hoofdstuk aan bod. In dit hoofdstuk wordt kort de Eerste Wereldoorlog behandeld alsmede de gebeurtenissen in Duitsland, tot de oprichting van de Ehrhardt Brigade, die voor de freikörper belangrijk waren. Vervolgens richt me in het tweede hoofdstuk op de Ehrhardt Brigade en de Organization Consul. Ik zal uiteenzetten hoe beide organisaties ontstaan zijn en de belangrijkste handelingen van beide organisaties waarbij ze geweld hanteerden behandelen.

Voor mijn onderzoek gebruik ik vooral secundaire literatuur. De standaardwerken van Robert Waite en James Diehl over de freikörper en paramilitaire organisaties in de Republiek van Weimar geven een volledig beeld van deze organisaties in de eerste vijf jaar na de Eerste Wereldoorlog.²² De feitelijke weergave van de gebeurtenissen die in deze twee werken beschreven worden, worden ook tegenwoordig nog als de juiste en volledige weergave gezien. De meeste latere studies naar het onderwerp putten rijkelijk uit en refereren aan deze twee werken. Ik zal daarom ook veel gebruik maken van deze twee werken. Ook maak ik gebruik van een aantal boeken over de Republiek van Weimar. Een aantal recente artikelen uit tijdschriften en bundels zijn ook interessante bronnen voor mijn scriptie. Voorbeelden hiervan zijn het artikel van Gerwarth van Boterman. Tot slot gebruik ik de gepubliceerde memoires van enkele leden van de Ehrhardt Brigade en de Organization Consul.²³ Bijvoorbeeld van Manfred von Killinger.²⁴ En van Ernst von Salomon.²⁵ Von Salomon had namelijk een aandeel in veel van de geweldadige acties van de Ehrhardt Brigade en Organization Consul.

²² Robert Waite, *Vanguard of Nazism: the Free Corps Movement in postwar Germany, 1918-1923* (Cambridge 1952).

James Diehl, *Paramilitary Politics in Weimar Germany* (Bloomington 1977).

²³ Onder andere Robert Waite citeert veel uit autobiografieën van freikorpsleden in *Vanguard of nazism*.

²⁴ Manfred von Killinger, *Ernstes und Heitere aus dem Putschleben* (München, 1943).

²⁵ Ernst von Salomon, *Die Geächteten* (Berlijn, 1931).

Bovendien wordt hij door vertegenwoordigers van zowel links als rechts gezien als de meest betrouwbare afgevaardigde van de freikorps beweging.²⁶

²⁶ Waite, *Vanguard of nazism*, 56.

Hoofdstuk 1: Oorlog, revolutie en de freikörper.

Der Geist von 1914.

In de maand na de aanslag op de Oostenrijkse kroonprins Frans Ferdinand op 28 juni 1914 liepen de al langer aanwezige spanningen tussen de verschillende Europese grootmachten hoog op. Op 31 juli kondigde Duitsland de *Zustand drohender Kriegsgefahr* af.²⁷ Een dag later werd deze ‘toestand van dreigend oorlogsgevaar’ gevolgd door algehele mobilisatie van het leger en een oorlogsverklaring aan Servië, Rusland, Frankrijk en Groot-Brittannië. Enkele dagen later, op 4 augustus, werd door de Duitse politieke partijen een pact gesloten dat door keizer Wilhelm de *Burgfrieden* genoemd zou worden. Daarin werd afgesproken dat men gezamenlijk de regering en de keizer zou steunen in de aankomende oorlog. De *Reichstag* gaf goedkeuring aan de verstrekking van de kredieten voor de oorlog.²⁸

De Duitse bevolking reageerde overwegend enthousiast op de ontwikkelingen in de begindagen van augustus. Men was optimistisch over de uitkomst van de oorlog en verwachtte een snelle en definitieve overwinning te behalen.²⁹ Veel Duitsers zagen het uitbreken van de oorlog als het slotstuk van het proces van nationale eenwording dat in 1871 met de Pruisische overwinning op Frankrijk was begonnen.³⁰ De *Burgfrieden* droeg hier aan grote mate aan bij. De bevolking zag de politieke facties zich verenigen en de verschillen tussen arbeiders en de burgerij, socialisten en conservatieven, protestanten en katholieken, en Pruisen en de kleinere Duitse staten leken opgeheven te zijn ten faveure van nationale eenheid en de oorlogsinspanning.³¹ Patriottisme en nationalisme vierden hoogtij bij het uitbreken van de oorlog. De Berlijnse historicus Friedrich Meinecke sprak eind 1914 zelfs over “Der Geist von 1914” om de euforie en de eensgezindheid van de Duitsers te omschrijven.³²

Alle oorlogsvoerende landen claimden dat de oorlog vooral een verdedigingsoorlog was. Hoewel de belangrijkste oorlogstheaters zich buiten Duits grondgebied bevonden, werd Duitsland wel degelijk zowel in het oosten, door Rusland, alsmede in het westen, door

²⁷ John Keegan, *De Eerste Wereldoorlog* (Amsterdam 1998) 79.

²⁸ Peter Fritzsche, *Germans into Nazis* (Cambridge 1998) 29.

²⁹ Richard Evans, *The coming of the Third Reich* (Londen 2004) 51.

³⁰ Peter Fritzsche, *Germans into Nazis*, 29.

³¹ Peter Fritzsche, *Germans into Nazis*, 29.

³² Jeffrey Verhey, *The spirit of 1914: militarism, myth and mobilization in Germany* (Cambridge 2000) 3.

Frankrijk binnengevallen. Door propaganda ontstond het idee dat Duitsland in het oosten niet alleen zichzelf, maar heel Europa verdedigde tegen de meedogenloze en barbaarse Russen en dat Duitsland stond voor vooruitgang en verandering in tegenstelling tot Groot-Brittannië en Frankrijk, die zich manifesteerden als de bewakers van een Europese status quo.³³

Hoewel militaire experts hun twijfels hadden over een snelle en eenvoudige overwinning, waren de bevolking en de belangrijkste politici overtuigd van een onoverwinnelijk Duitsland. De Duitse economie kende in de decennia voorafgaand aan oorlog een enorme groei en de uitkomst van de oorlog zou de kracht van Duitsland moeten bevestigen. Men werd gesterkt in dit geloof door de successen in de eerste maanden van de oorlog die het Duitse leger in het oosten tegen de Russen behaalden. De bevelhebbers aan het oostfront waren veldmaarschalk Paul von Hindenburg en generaal Erich Ludendorff. Toen de oorlog een jaar bezig was, hadden ze Polen veroverd, de Russen grote verliezen toegebracht en hen, nadat ze een jaar eerder Oost-Pruisen waren binnengevallen, ver teruggedreven. Volgens de historicus Richard Evans werden Von Hindenburg en Ludendorff dankzij hun overwinningen enorm populair bij het Duitse volk.³⁴

De situatie aan het westelijke front contrasteerde sterk met die in het oosten. Binnen enkele maanden na het begin van de oorlog waren over een lengte van enkele honderden kilometers, vanaf de Belgische kust tot in Zwitserland, zo'n acht miljoen soldaten tegenover elkaar komen te liggen in loopgraven. De loopgraven zorgden voor een impasse waarbij de vijanden soms slechts 25 meter van elkaar vandaan lagen.³⁵

Omdat Oostenrijk-Hongarije, de bondgenoot van Duitsland, steeds meer militaire steun nodig had waren er ondanks de successen van Von Hindenburg en Ludendorff steeds meer versterkingen nodig voor de veldtocht in het oosten. De Britse historicus John Keegan stelt dat de Duitse opperbevelhebber Erich von Falkenhayn daarom, om troepen vrij te maken voor het oosten, bewust het hele Westelijke Front wilde veranderen in een passieve sector.³⁶ Zo kwam Duitsland in begin 1916 vast te zitten tussen twee fronten hetgeen op de lange termijn ondoenlijk zou blijken.

Hew Strachan, hoogleraar oorlogsgeschiedenis, gaat er echter vanuit dat Von Falkenhayn er in de loop van 1915 van overtuigd raakte dat de oorlog niet in het oosten maar

³³ Hew Strachan, *The First World War* (New York 2003) 61.

³⁴ Evans, *The coming of the Third Reich*, 54.

³⁵ Keegan, *De Eerste Wereldoorlog*, 196.

³⁶ Keegan, *De Eerste Wereldoorlog*, 201.

in het westen beslist diende te worden.³⁷ Nadat Rusland ernstig verzwakt zou zijn, wilde hij de Duitse inspanningen concentreren op Frankrijk en in het offensief gaan. Omdat Duitsland echter nog steeds rekening moest houden met de situatie in het oosten miste het land reserves om over een breed front aan te vallen. Von Falkenhayn wilde daarom met een, op één plek gericht, offensief de Fransen tot een uitputtingsstrijd dwingen en hun linies doorbreken. De plek die hij hiervoor uitkoos was de vesting Verdun. De slag bij Verdun duurde van februari tot december. De verliezen aan beide kanten waren enorm. Strachan schat de Duitse verliezen rond de 337.000 man en de Franse 377.231.³⁸

Omdat Rusland werd verzocht de Fransen te ontlasten in Verdun werd er onder leiding van generaal Broesilov door het Russische leger een offensief begonnen dat een zware klap zou opleveren voor de Centralen. Op 4 juni overweldigde het Russische leger Oostenrijk-Hongarije en veroverde ze een 100 kilometer brede strook Russisch grondgebied terug op de indringers. Volgens Keegan waren de verliezen echter aan beide kanten enorm. Rusland verloor ongeveer één miljoen soldaten in het offensief, de verliezen van de Oostenrijkers bedroegen 600.000 man en van de Duitsers 350.000.³⁹

De kern van het Westelijke Front werd ondertussen door een nieuwe slag verlegd van Verdun naar de rivier de Somme. Hier waren in juni de Britten en de Fransen gezamenlijk een offensief begonnen met onder meer het doel Duitse troepen weg te trekken bij Verdun.⁴⁰ De slag bij de Somme duurde tot november en de verliezen van beide partijen waren nog omvangrijker dan bij Verdun. De Duitse verliezen worden geschat rond de 465.000 en die van hun tegenstanders rond de 614.000, waarvan 420.000 Britten.⁴¹

De slag bij Verdun sleepte zich niettemin voort en leek Duitsland geen succes te kunnen brengen. Oostenrijk-Hongarije wankelde door het offensief van Broesilov en als gevolg hiervan had Roemenië zich aangesloten bij de Entente. Bovendien moesten de Duitsers nu ook hun inspanningen richten op de slag bij de Somme. Von Falkenhayn moest de verantwoordelijkheid dragen voor deze tegenslagen en werd als stafchef van het leger opgevolgd door Von Hindenburg, die nog altijd immens populair was bij het volk. Von

³⁷ Strachan, *The First World War*, 188.

³⁸ Strachan, *The First World War*, 188.

³⁹ Keegan, *De Eerste Wereldoorlog*, 333.

⁴⁰ Keegan, *De Eerste Wereldoorlog*, 313.

⁴¹ Strachan, *The First World War*, 195.

Falkenhayn werd naar het Roemeense front gestuurd en ironisch genoeg wist hij daar het Roemeense leger nog voor kerstmis op te rollen en vrijwel geheel uit te schakelen.⁴²

In het kielzog van de nieuwe stafchef kwam Ludendorff mee en werd de tweede man achter Von Hindenburg. Onder het bewind van deze beide heren ontwikkelde Duitsland zich langzaam maar zeker in de richting van een onofficiële militaire dictatuur dat door historici vaak de ‘silent dictatorship’ is genoemd.⁴³ Achter de coulissen van de Duitse politiek hadden militairen de touwtjes in handen. De civiele rechten werden door hen drastisch ingeperkt, de economie werd voortaan centraal geleid en bijna geheel ten behoeve van de oorlog gericht. Bovendien bepaalden Hindenburg en Ludendorff het buitenlandse politieke beleid van Duitsland en de oorlogsvoering.⁴⁴

Duitsland zat ingesloten tussen twee fronten; de ‘vijanden’ hadden een numeriek overwicht en de slag bij Verdun was uitgelopen op een mislukking. De Duitsers moesten daarom gokken op een nieuw strategisch concept. Dit werd het concept van de *Stosstruppen*, of stormtroepen.⁴⁵ De stormtroepen, ook wel shock troepen genoemd, waren kleine groepen elite soldaten wier taak het was om letterlijk de vijandelijke loopgraven te bestormen om een doorgang te forceren voor de regulieren troepen. Al vroeg in de oorlog was er met zulke groepen geëxperimenteerd binnen het Duitse leger. Zo werd er door hen voor het eerst succesvol gebruik gemaakt van de handgranaat.⁴⁶ In 1915 was aan kapitein Willy Rohr opdracht gegeven om een speciaal project van deze troepen te maken en nadat tijdens de slag bij de Somme de stormtroepen van Rohr zeer effectief gebleken waren, werd er besloten meer van deze gevechtseenheden te organiseren.⁴⁷

Overigens was er door Broesilov bij zijn offensief aan het oostfront ook effectief gebruik gemaakt van tactieken die later door de Duitse stormtroepen overgenomen werden. Dit was de zogenaamde *Infiltrationstaktik* die later ook wel Hutier tactiek genoemd werden, naar de Duitse generaal Von Hutier, die in het laatste grote offensief van de Duitsers in 1918

⁴² Strachan, *The First World War*, 195.

⁴³ Evans, *The coming of the Third Reich*, 55.

⁴⁴ Evans, *The coming of the Third Reich*, 55.

⁴⁵ Ben Scott, “The Origins of the Freikorps: A Revolution”, *University of Sussex Journal of Contemporary History I* (2000) 9.

⁴⁶ Robert Waite, *Vanguard of Nazism: the Free Corps Movement in postwar Germany, 1918-1923* (Cambridge 1952) 23.

⁴⁷ Scott, “The Origins of the Freikorps: A Revolution”, 9.

met behulp van deze tactieken meerdere keren door de vijandelijke linies wist door te breken.⁴⁸

In de lente van 1918 probeerde Duitsland een verwoede poging om met een grootschalig offensief een definitieve doorbraak te forceren aan het westelijke front en de oorlog zo in zijn voordeel te beslissen. Een jaar eerder hadden de Verenigde Staten namelijk Duitsland de oorlog verklaard. De mobilisatie van de grootste economie ter wereld woog zwaar in het voordeel van de Entente. De verwachting was echter dat de Verenigde Staten pas rond 1919 voldoende gewicht in de schaal konden leggen waarmee de impasse aan het westelijke front doorbroken kon worden. Strachan citeert Ludendorff die in het najaar van 1917 hierover zei: “Onze algehele positie vereist dat we zo vroeg mogelijk een definitieve klap uitdelen, indien mogelijk eind februari of begin maart, voordat de Amerikanen hun gewicht in de schaal kunnen leggen.”⁴⁹

Wederom bracht de situatie in het oosten soelaas. In Rusland had, mede door de aanhoudende militaire successen van de Duitsers, een revolutie plaatsgevonden waarbij eerst de Tsaar was verdreven en vervolgens de communisten de macht hadden gegrepen. Verwikkeld in een bittere burgeroorlog werd er in maart 1917 de, voor de Russen zeer zware, vrede van Brest-Litovsk met de Centralen getekend.⁵⁰ De Duitsers werden zo in staat gesteld om het grootste aantal van hun divisies naar het westen te verplaatsen. Ludendorff kon zijn gewenste offensief beginnen. Op 21 maart lanceerden de Duitsers het offensief met een operatie die de codenaam *Michael* droeg. De Duitse stormtroepen moesten een gat slaan in de verdedigingslinie van de Entente en zo het Franse en Britse leger van elkaar scheiden en de Britten terug dringen naar het Kanaal.⁵¹

Het lenteoffensief van Ludendorff, ook wel *Kaiserschlacht* genoemd, duurde voort tot in de zomer en op operatie *Michael* volgden nog drie andere grote operaties. Het offensief was in territoriale termen enorm succesvol voor de Duitsers. Het was de grootste opmars aan het westelijke front sinds het begin van de oorlog en Parijs lag binnen bereik van de Duitse artillerie. Deze successen werden voornamelijk toegeschreven aan de stormtroepen.⁵² Toch konden de Duitsers volgens Keegan niet tevreden zijn: de strategische doelen van *Kaiserschlacht* werden niet bereikt, de numerieke verliezen waren enorm en bovendien sloeg

⁴⁸ Holger H. Herwig, *The First World War: Germany and Austria-Hungary, 1914-1918* (Londen 1997) 333.

⁴⁹ Strachan, *The First World War*, 291.

⁵⁰ Strachan, *The First World War*, 269.

⁵¹ Keegan, *De Eerste Wereldoorlog*, 440.

⁵² Scott, “The Origins of the Freikorps: A Revolution”, 2.

het uitbreken van de Spaanse griep hard toe onder de Duitse soldaten.⁵³ De Fransen en Britten konden daarentegen in steeds grotere mate rekenen op de Verenigde Staten die met materiaal en manschappen hun eigen tekorten konden aanvullen.

De achtste augustus 1918 werd door Ludendorff “de zwarte dag van het Duitse leger” genoemd.⁵⁴ Een Frans-Britse tankdivisie had het front bij de plaats Amiens overweldigd en de Duitsers zouden vanaf dat moment vrijwel voortdurend worden teruggedreven. Ondertussen vielen hun bondgenoten een voor een totdat in de eerste week van november het Duitse rijk nog als enige van de Centralen in de oorlog was. Ludendorff was toen al vervangen door Wilhelm Groener. Even daarvoor was er al een nieuwe liberale regering gevormd onder Prins Max von Baden, die Georg Graf von Hertling op 3 oktober was opgevolgd als rijkskanselier.⁵⁵

De nieuwe regering bleek echter niet in staat om de marine onder controle te houden. In een poging de eer van de marine te redden wilden de officieren slag leveren met de Britse vloot. Tegen de wil van de regering in gaven zij daarom hun manschappen op 30 oktober het bevel om uit te varen. Deze weigerden echter en er brak muiterij uit die binnen enkele dagen uitgroeide tot een opstand.⁵⁶ Samen met arbeiders en soldaten grepen de muiters de macht in de havenstad Kiel. Vanuit Kiel grepen ze ook de macht in de havensteden rond de Noordzee: Wilhelmshaven, Lübeck, Hamburg, Bremen en Cuxhaven.⁵⁷

De opstanden verspreidden zich over het land en op 9 november ging men onder leiding van Karl Liebknecht en Rosa Luxemburg, de leiders van de communistische *Spartakusbund*, ook in Berlijn de straat op. Max von Baden droeg daarop zijn ambt van rijkskanselier over aan Friedrich Ebert, de leider van de sociaaldemocraten, en op dezelfde dag trad de Duitse keizer Wilhelm II af, nadat Von Hindenburg en Groener hem niet de steun van het leger hadden kunnen toezeggen. Zo was de weg vrij voor Duitsland om een liberale democratie te worden. Op 11 november werd er door een delegatie van de nieuwe regering onder leiding van Matthias Erzberger, een afgevaardigde van de katholieke Duitse Centrum Partij, een wapenstilstand getekend met de geallieerden waarmee er informeel een einde kwam aan de Eerste Wereldoorlog.⁵⁸

⁵³ Keegan, *De Eerste Wereldoorlog*, 449.

⁵⁴ Strachan, *The First World War*, 316.

⁵⁵ Herwig, *The First World War*, 426.

⁵⁶ Keegan, *De Eerste Wereldoorlog*, 458.

⁵⁷ Fritzsche, *Germans into Nazis*, 91.

⁵⁸ A. J., Nicholls, *Weimar and the Rise of Hitler* (Londen 1968) 173.

De stormtroepen en de esthetiek van geweld.

De territoriale successen die het Duitse leger behaalden na het lenteoffensief in 1918 werden in grote mate toegeschreven aan de stormtroepen. De reputatie van de groepen was daarom erg groot geworden. Volgens veel historici zoals Ben Scott is er een directe lijn te trekken tussen de stormtroepeneenheden en de freikörper ondermeer omdat de freikörper zich organiseerden naar het voorbeeld van de stormtroepen.⁵⁹ Het eerste freikorps dat in het najaar van 1918 was opgezet door generaal Ludwig Maercker, was verdeeld in kleine eenheden die functioneerden zoals de stormtroepen in de oorlog. Ook de Ehrhardt Brigade was gevormd naar het voorbeeld van de stormtroepen zodat de mannen onafhankelijk van een centrale legerleiding door heel Duitsland zouden kunnen opereren. De stormtroepen in de oorlog waren altijd ongetrouwde mannen onder de vijftintig en dienden te beschikken over een goede fysieke gesteldheid. De traditionele uitrusting van het leger werd speciaal voor hen aangepast en gericht op mobiliteit en vuurkracht.

De stormtroepen kregen door deze verschillen een elitair karakter. Daarnaast waren er nog andere verschillen waardoor ze als superieur aan de gewone soldaten beschouwd werden. Allereerst was het zo dat officieren oververtegenwoordigd waren in de stormtroepeneenheden. Ze vormden ongeveer een kwart van de manschappen. De gewone mannen in de stormtroep kregen net als hun superieuren ook het recht om officiergeweren te dragen. Verder ontvingen de stormtroepen betere ratsoenen, werden ze langer ingekwartierd om rust te krijgen en mochten ze langer met verlof. De stormtroepen werden nooit verplicht een positie vast te houden, maar werden altijd alleen in de aanval gestuurd. De omgang tussen de manschappen en de officieren in de stormtroepen was zeer ongedwongen. De officieren werden door hun mannen aangesproken met het familiale 'du', hetgeen zeer ongebruikelijk was in het Duitse leger en daarom werd gezien als een voorrecht.⁶⁰ Tevens droegen de stormtroepen insignes met zilveren doodshoofden op hun uniform. Dit insigne was voor die tijd alleen bestemd voor aristocratische cavalerie. Ondanks het hoge dodental bleef de moraal binnen de stormtroepeneenheden goed. Dit was voor een groot deel te danken aan de speciale voorrechten die deze eenheden kregen ten opzichte van het reguliere leger. Vanwege het hoge

⁵⁹ Scott, "The Origins of the Freikorps: A Revolution", 2.

⁶⁰ Scott, "The Origins of the Freikorps: A Revolution", 2.

dodental ontstond er een soort idee van *survival of the fittest*, dat alleen de allerbeste mannen konden overleven en de stormtroepeneenheden daardoor nog sterker werden.⁶¹

De stormtroepen moesten vaak geïsoleerd van de rest van de troepen opereren waardoor het initiatief en de beslissingen vaak afhingen van de commandant en zijn officieren. Dit vereiste een blind vertrouwen van de manschappen in hun commandant en een absolute gehoorzaamheid. De commandant nam daarom een centralere rol in. De reputatie van de commandanten van de stormtroepen werd daarom vaak groter dan die van de eenheid zelf en, net als bij de freikörper, droegen de eenheden vaak de naam van hun commandant.⁶²

De beeldvorming over de oorlog en de stormtroepen onderscheidde hen ook van de gewone soldaten. De traditionele vormen van heroïek, ridderlijkheid, moed en glorie, die in eerdere tijden altijd aan een oorlog verbonden werden, leken in de anonimiteit van de loopgraven en de massale bombardement verloren te zijn gegaan. De stormtroepen boden hiervoor een oplossing omdat deze waarden teruggevonden konden worden in verheerlijking van deze elitesoldaten. Sterker nog, de reële militaire functie van de stormtroepen ondersteunde de mythologie die hen kwam te omringen; een kleine groep soldaten moest, in een oorlog die gekenmerkt werd door massale bombardementen en enorme aantalen soldaten die in een vleesmolen werden gestuurd, het doorslaggevende verschil maken en de oorlog in het Duitse voordeel beslissen.

De oorlog werd geportretteerd als een spookjeswereld waarin de stormtroepen de rol van dappere prins speelden. Een goed voorbeeld van de ‘sprookjeswereld’ waarin de stormtroepen zich leken te bevinden is terug te vinden in het boek *In Stahlgewittern* uit 1920 van Ernst Jünger, een beroemde Duitse schrijver en commandant van een stormtroepeneenheid: *“Van alle stimulerende momenten in een oorlog is er geen een te vergelijken met de ontmoeting tussen twee commandanten van een stormtroepeneenheid tussen de nauwe kleiwanden van een linie. Er is geen weg terug en geen genade. Iedereen die de prinsen van de loopgraven in hun koninkrijk met hun harde vastberaden gezichten met bloeddoorlopen ogen, dapper tot het punt van krankzinnigheid, onverzettelijk en aanvalslustig, heeft gezien dat deze mannen voldoen aan wat er van hen verlangd wordt.”*⁶³

Veel van de literatuur in de naoorlogse periode onderschrijft deze visie van Jünger. De oorlog en het geweld werden gemystificeerd en gezien als iets esthetisch. De ‘kunstenaars’

⁶¹ Waite, *Vanguard of Nazism*, 24.

⁶² Scott, “The Origins of the Freikorps:”, 3.

⁶³ Ernst Jünger, *Storms of Steel* (New York 2003) 216.

die zich bij uitstek van dit geweld bedienden, de stormtroepen, werden met name door hen zelf, als een nieuw type mens en als de toekomstige elite van Duitsland gezien. Waite citeert hierover uit *Der Kampf als inneres Erlebnis* van Ernst Jünger: “Dit is de Nieuwe Mens, de storm soldaat, de elite van Midden-Europa. Een compleet nieuw ras, sluw, en beladen met voornemens. Wat voor het eerst geopenbaard werd in de oorlog, zal de as van de toekomst worden waar het leven steeds sneller omheen zal gaan draaien.”⁶⁴ Of: “De ongelooflijke opeenhoping van kracht in het uur van de waarheid, het gevecht voor een verre toekomst en het geweld zo verrassend schitterend ontketend, bracht me voor het eerst in een diepe staat van beroering die zoveel meer was dan louter een persoonlijke ervaring.”⁶⁵

De ervaringen in de oorlog van de gewone soldaten moeten overigens niet vergeten worden als van invloed op de freikörper. Volgens de historicus Peter Merkl had de *Fronterlebnis* en de ervaringen met geweld en dood, zijn sporen achtergelaten op de gehele generatie mannen die aan het front hadden gevochten, en niet alleen de stormtroepen.⁶⁶ Het merendeel van de Duitse soldaten dacht er echter niet op eenzelfde wijze over geweld en hun ervaringen aan het front als Ernst Jünger. Het is waarschijnlijker dat bijvoorbeeld het beroemde boek *Im Westen nichts Neues* van Erich Maria Remarque, over de zinloosheid en de gruwelen van de oorlog, beter de gevoelens van de frontsoldaten weergeeft.⁶⁷ Jünger was echter mateloos populair in de naoorlogse periode en werd zeer veel gelezen. Zijn visie op geweld en zijn beschrijving van de stormtroepen zijn zeer belangrijk geweest voor de beeldvorming hierover. Het was met name een inspiratie voor de leden van de freikörper zelf en erg belangrijk voor de vorming van hun zelfbeeld.

Dolchstosslegende.

Wat volgde op de Eerste Wereldoorlog was het verlies van de Duitsers en de revolutie. De ervaring van het verlies en de revolutie bleken van belang te zijn voor de aantrekkingskracht van de freikörper op de veteranen uit de oorlog. Het lenteoffensief van de Duitsers in 1918 was in territoriale termen enorm succesvol. Het was de grootste opmars aan het westelijke front sinds het begin van de oorlog en Parijs lag binnen bereik van de Duitse artillerie. Dat slechts enkele maanden later hun leger verslagen werd, kwam dan ook als een

⁶⁴ Waite, *Vanguard of Nazism*, 28.

⁶⁵ Jünger, *Storms of Steel*, 255.

⁶⁶ Peter Merkl, *Political violence under the swastika: 581 Early Nazis* (Londen 1975) 53.

⁶⁷ Boterman, “De schaduw van de Eerste Wereldoorlog als katalysator van naoorlogs geweld”, 112.

harde klap voor de hele Duitse bevolking. De Duitse soldaten om voelden zich erg vernederd door het verlies en om hiermee om te gaan ontstond de zogenaamde *Dolchstosslegende*. In de zomer van 1918 had het voor veel Duitsers geleken of hun land aan de voet van de overwinning stond. Hoe was het dan mogelijk dat het Duitse leger zoveel slagen had gewonnen, zo veel vijandelijk gebied had veroverd, en toch de oorlog verloren had?

Het idee ontstond dat het Duitse leger was nooit echt verslagen, maar was gedwongen tot overgave omdat ze ‘met een mes in hun rug waren gestoken’ door de door politici die aan de basis kwamen te staan van de Republiek van Weimar, en de bevolking aan het thuisfront.⁶⁸ Ludendorff had, toen hij eindelijk inzag dat het Duitse leger op zijn laatste benen liep, bewust afstand gedaan van zijn positie als legerleider en een nieuwe regering aan de macht laten komen. Zo hoopte hij dat hij de schuld van het verlies van de oorlog op hen af kon schuiven. Achter de schermen drong Ludendorff er echter bij de nieuwe regering op aan dat ze een wapenstilstand zou sluiten. De herkomst van de term *Dolchstosslegende* is terug te voeren op Ludendorff. Toen hij de Engelse generaal Neil Malcolm uitlegde dat Duitsland de oorlog had verloren doordat het thuisfront tekort had geschoten in de ondersteuning van het leger, was de reactie van Malcolm: “*You mean you were stabbed in the back?*”⁶⁹

De *Dolchstosslegende* werd na de oorlog een druk besproken onderwerp en een wijdverbreid item in de media. De schuld werd niet alleen gelegd bij politici als Ebert, Erzberger, en Philipp Scheidemann, een belangrijk politicus van de sociaaldemocraten, maar ook bij de revolutionairen, socialisten, pacifisten en joden. Al tijdens de oorlog werd geloofd dat deze groepen aan het thuisfront de Duitse oorlogsinspanningen ondermijnden. Volgens E.J. Feuchtwanger deed Ebert overigens zelf een duit in het zakje voor het ontstaan van de *Dolchstosslegende*. Toen hij op 10 december 1918 naar Berlijn terugkerende troepen in de stad verwelkomde, deed hij dit met de woorden: “*Kein Feind hat euch überwunden!*”⁷⁰

Rechtse politici en hoge militaire leiders grepen graag terug naar de legende. Ook sommige mannen die wel beter wisten, zoals Ludendorff en Von Hindenburg, probeerden angstvallig hun eer en die van het leger te redden door het verlies van de oorlog op anderen af te schuiven. De *Dolchstosslegende* bleek goed post te vatten onder met name de Duitse veteranen, die dolgraag iets van hun trots behielden. Het zorgde voor een diepe afkeer van allen die zij verantwoordelijk hielden voor het verlies van de oorlog: De paramilitaire

⁶⁸ Nicholls, *Weimar and the Rise of Hitler*, 63.

⁶⁹ E.J. Feuchtwanger, *From Weimar to Hitler* (Londen 1993) 71.

⁷⁰ Feuchtwanger, *From Weimar to Hitler*, 24.

organisaties die na de oorlog ontstonden waren ideaal voor degene die wraak wilden nemen op de ‘*Novemberverbrecher*’.⁷¹ Manfred von Killinger schreef bijvoorbeeld in een brief aan zijn vader: “*Ik heb mezelf een belofte gedaan, vader. Zonder enig verzet gaf ik mijn torpedoboot over aan de vijand en keek toe terwijl mijn vlag naar beneden werd gehaald. Ik heb gezworen wraak te nemen op degene die hiervoor verantwoordelijk zijn.*”⁷²

De verantwoordelijken waren in de ogen van Von Killinger niet zijn vijanden, maar de Novemberverbrecher en de joden. Op de joden werd alles wat de leden van de freikörper verachtten geprojecteerd. Zij werden paradoxaal genoeg tegelijkertijd geportretteerd als bijvoorbeeld Slavische revolutionairen die de traditionele christelijke Europese wereld bedreigden, als communistische spionnen van Moskou en als representanten van Westerse liberale democratieën.⁷³

De oorlog was door veel Duitsers gezien, en door de propaganda vaak ook uitgelegd, als een strijd van de Duitse *Kultur* tegen de decadente liberale burgerlijke democratieën. De regering van de Novemberverbrecher was niet alleen verantwoordelijk voor het verlies van de oorlog maar hadden ook de principes aangenomen waartegen de Duitse soldaten gevochten hadden. De Republiek van Weimar werd namelijk een liberale democratie en verloochende, in de ogen van de freikorpsleden, zo de Duitse *Kultur*. Dat de freikörper zich echter wel door hun gehate regering met grote regelmaat lieten inzetten tegen communistische opstanden is echter niet verwonderlijk. De haat tegen de communisten was nog groter dan die tegen de regering. Bovendien zorgde dit ervoor dat de regering afhankelijk werd van de paramilitaire organisaties die eigenlijk het liefst zijn ondergang zagen.

Waite citeert de soldaat en lid van de Ehrhardt Brigade Friedrich Wilhelm Heinz die zijn verachting voor de regering uitsprak: “*De staat die is voortgekomen uit deze Revolutie – welke grondwet het zichzelf ook geeft en wie er ook aan het hoofd staat – deze staat zal voor altijd onze vijand zijn. In het eerste jaar haalde deze staat haar kracht uit verraad, lafheid, leugens, corruptie, zwakheid en egoïsme. Uit onze ervaringen met de Revolutie kwam onze overtuiging dat onze taken voor het komende decennium de volgende zijn: [...] het bestrijden van de overheid! Dood aan de democratische republiek!*”⁷⁴

De Dolchstosslegende, de beeldvorming over de soldaten, en met name de stormtroepen als helden en de toekomstige elite van een nieuw Duitsland en de esthetische

⁷¹ Merkl, *Political violence under the swastika*, 168.

⁷² Gerwarth, “The Central European counter-revolution”, 186-187.

⁷³ Gerwarth, “The Central European counter-revolution”, 198.

⁷⁴ Waite, *Vanguard of Nazism*, 57.

visie op geweld en oorlog zoals dit werd uitgedragen door schrijvers als Ernst Jünger behoren volgens Boterman tot de mythes die over de oorlog ontstonden. Deze mythes zouden er mede voor verantwoordelijk zijn dat de Republiek van Weimar een zeer instabiele democratie was. Deze republiek was überhaupt met veel moeite tot stand gekomen.

De geboorte van een nieuwe Republiek.

Toen aan het begin van de oorlog op 4 augustus 1914 linkse politici zich achter Burgfrieden schaarden deden ze dit in de hoop dat het uitbreken van de oorlog zou leiden tot politieke veranderingen. De oorlog werd gezien als het slotstuk van de nationale eenwording en de verwachting was dat dit ook zou leiden tot meer democratisering. De teleurstelling was groot toen dit niet gebeurde. Bovendien waren er twijfels ontstaan over de defensieve aard van de oorlog zoals deze aan de Duitse bevolking gepresenteerd werd. Toen Ludendorff en Von Hindenburg Duitsland in een militaire dictatuur veranderden, werden de gevoelens van teleurstelling van deze linkse politici sterker. Onder de *Sozialdemokratische Partei Deutschlands* (SPD) was daarom begin 1917 grote onenigheid over of men de oorlogsinspanningen nog langer zou moeten steunen.⁷⁵

Volgens de Britse historicus A.J. Nicholls, uitte deze onenigheid binnen de SPD zich in april 1917 toen een kleine minderheid zich van de partij afscheidde.⁷⁶ Zij vormden de *Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands* (USPD) en hadden als primair doel om zo snel mogelijk vrede te bereiken en van Duitsland een socialistische staat te maken.⁷⁷ Aan de linkerkant van de USPD bevond zich een nog radicalere groep die bekend stond als de *Spartakusbund*. Karl Liebknecht en Rosa Luxemburg, de twee belangrijkste leiders van de Spartakusbund, hadden de laatste twee jaar van de oorlog in de gevangenis gezeten tot Max von Baden in oktober veel politieke gevangenen amnestie verleende.⁷⁸

Toen op 9 november soldaten en arbeiders onder leiding van Liebknecht en Luxemburg door de straten van Berlijn marcheerden, werd de SPD gedwongen sneller te handelen dan Ebert en de andere leiders eigenlijk wilden. Ebert verwachtte dat ontevreden monarchisten, wanneer de keizer gedwongen werd af te treden, de staat zouden willen

⁷⁵ Richard Bessel, *Germany after the First World War* (Oxford 1993) xiv.

⁷⁶ Nicholls, *Weimar and the Rise of Hitler*, 3.

⁷⁷ Bessel, *Germany after the First World War*, xiv.

⁷⁸ Nicholls, *Weimar and the Rise of Hitler*, 3.

ondermijnen in de komende jaren.⁷⁹ Bovendien wilde hij een parlementaire democratie van Duitsland maken en geen socialistische staat. Liebknecht was echter 9 november onderweg naar het centrum van Berlijn en de regeringsgebouwen en was vast van plan een socialistische republiek uit te roepen. Om het initiatief niet uit handen te geven riep Scheidemann vanuit een raam van de Reichstag de Republiek uit en maande hij de Duitse bevolking naar huis te gaan.⁸⁰

James Diehl stelt dat ondanks deze actie van Scheidemann de geïmproviseerde regering van Ebert zich niet kon laten gelden. De echte macht in Berlijn bleef in handen van de arbeiders en soldatenraden, de zogenaamde sovjets. Het politieke en militaire vacuüm dat aan het ontstaan was doordat het keizerrijk op instorten stond, werd door hen ingevuld.⁸¹ Deze sovjets werden vaak geleid door leden van de USPD en de Spartakusbund.

De leiders van de USPD waren verward over welke koers de revolutie moest varen nu deze daadwerkelijk was uitgebroken. Dit was de belangrijkste reden dat Ebert hen ervan wist te overtuigen met hem samen te werken en er op 10 november door de Berlijnse soldaten en arbeidersraden een uitvoerend kabinet werd gekozen, bestaande uit drie leden van de SPD en drie leden van de USPD met Ebert als voorzitter. Deze *Rat der Volksbeauftragten* bestond naast Ebert uit Scheidemann en Otto Landsberg namens de SPD en Hugo Haase, Wilhelm Dittmann en Emil Barth namens de USPD.⁸²

Toch waren Ebert en de SPD bedacht op een situatie zoals deze zich had voorgedaan in Rusland. Ze voelden zich daarom gedwongen te vertrouwen op de peilers van het oude regime. De SDP had dan wel politieke legitimiteit afgedwongen, maar met name de afwezigheid van een substantieel leger waarop ze konden terugvallen bracht hen in een lastig parket ten opzichte van de USPD en de Spartakusbund.

Het Duitse leger moest na het desastreuze einde van de Eerste Wereldoorlog een nieuwe positie zoeken binnen de Republiek. Ebert en Groener hadden daarom op 10 november een afspraak gemaakt die bekend zou komen te staan als het Ebert-Groener pact. De afspraak kwam erop neer dat de overheid tegen de communisten zou vechten en het officierkorps zou helpen de orde en discipline te handhaven in het leger.⁸³ Tevens was het idee dat de troepen die nog aan het front verbleven bij terugkeer zouden helpen om de

⁷⁹ Nicholls, *Weimar and the Rise of Hitler*, 14.

⁸⁰ Nicholls, *Weimar and the Rise of Hitler*, 14.

⁸¹ James Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany* (Bloomington 1977) 17.

⁸² Feuchtwanger, *From Weimar to Hitler*, 15.

⁸³ Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 25.

soldaten, die in Duitsland zelf verbleven en zich hadden georganiseerd in sovjets, weer in het gareel te krijgen.

De terugkerende frontsoldaten hadden echter weinig behoefte om zich in te laten zetten tegen de sovjets. De meesten van hen waren na jaren van oorlog het vechten moe en wilden het liefst naar huis. Het leger kon in deze periode in Berlijn op een bepaald moment zelfs slechts zo'n 150 man op de been brengen, de rest was na het einde van de oorlog uitgewaaid.⁸⁴ Groener was zich hiervan zeer bewust en halverwege december kwam de gedachte in hem op om een leger van vrijwilligers te creëren.⁸⁵

Eind december 1918 gebeurde er iets wat Groener sterkte in deze overtuiging. Heinrich Dorrenbach, een van de leiders van de opstand in Kiel, had met enkele revolutionairen betrekking genomen in een van de vroegere keizerlijke paleizen, het *Berliner Stadtschloss*. Vanuit deze positie chanteerde hij Ebert en eiste hij geld in ruil voor een vertrek uit het *Schloss*. Ebert stuurde hierop op 24 december het leger op hem af.⁸⁶ Als reactie werd door leden van de Spartakusbund snel het gerucht over de straten van Berlijn verspreid dat er een contrarevolutie ophanden was door monarchistische soldaten. Een grote menigte sloot zich hierop aan bij Dorrenbach en de legereenheid die gestuurd was om het paleis te ontzetten werd gedwongen te vluchten.⁸⁷ Dit deed de toch al wankele reputatie van het leger weinig goed en voelde voor de Duitse legerleiding als een grote vernedering. Volgens Nicholls trok de USPD omdat Ebert het leger op Dorrenbach had afgestuurd uit de regering. Verder weigerde de USPD om nog langer samen te werken met de SPD.⁸⁸

Een van de protegés van Groener, de jonge majoor en latere kanselier Kurt von Schleicher, wees Groener hierna op een belangrijk voordeel van legereenheden die uit vrijwilligers zouden bestaan. De legerleiding zou wel controle kunnen uitoefenen over deze eenheden, maar niet de verantwoordelijkheid dragen voor eventuele mislukkingen, omdat de regering van Ebert de echte verantwoordelijke zouden zijn. Von Schleicher presenteerde aan de hoogste legerraad een plan om dergelijke eenheden te bewapenen, om leden te rekruteren en hen te financieren zodat een semi-leger opgebouwd kon worden zonder de geallieerden te alarmeren. De vrijwilligers zouden kunnen worden ingezet tegen revolutionairen die de

⁸⁴ Wil Deac, "Germany's Freikorps helped pave the way for Adolf Hitler in the troubled years between World Wars", *World War II* (Maart 1997) 1.

⁸⁵ Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 27.

⁸⁶ Waite, *Vanguard of Nazism: the Free Corps Movement in postwar Germany, 1918-1923*, 10.

⁸⁷ Waite, *Vanguard of Nazism*, 10.

⁸⁸ Nicholls, *Weimar and the Rise of Hitler*, 21.

regering bedreigden en zouden gebruikt kunnen worden om de bedreigde oostelijke grenzen van Duitsland te bewaken.⁸⁹

Op tweede kerstdag belden Groener en Ebert met elkaar en werden ze het erover eens dat er een sterke man nodig was om de taken van een minister van Defensie op zich te nemen en het gat te vullen dat ontstaan was nadat de leden van de USPD zich hadden teruggetrokken. Deze man werd Gustav Noske, een oude vriend van Ebert die behoorde tot de rechtervleugel van de SPD.⁹⁰ Noske had jarenlang bekend gestaan als de vertegenwoordiger van de groep socialisten die een sterke militaristische politiek voorstonden. Bovendien had hij een reputatie verworven door de opstand in Kiel enigszins onder controle te krijgen. Verder had Noske weten te voorkomen dat er vanuit Kiel versterkingen gestuurd waren om Dorrenbach te helpen.⁹¹ Toen Noske in Berlijn aankwam, kreeg hij zowel van het leger als van de tijdelijke regering van Ebert een feitelijk *carte blanche* om de orde te handhaven in Berlijn.

Robert Waite beschrijft dat Noske zich op drie zaken richtte. Allereerst verving Noske generaal Lequis, de commandant van de troepen in Berlijn, vanwege de afgang bij de strijd om het *Schloss*. De vervanger van Lequis werd generaal Von Lüttwitz. Vervolgens was Noske van plan om het Berlijnse politiekorps reorganiseren, omdat dit korps sterk op de hand was van de sovjets. De politiechef van Berlijn en lid van de USPD, Emil Eichhorn had zelfs assistentie verleend aan Dorrenbach. Tot slot had Noske zich als doel gesteld een leger op te richten dat zou bestaan uit vrijwilligers. Dit leger zou het moeten kunnen opnemen tegen de sovjets, de USPD en de Spartakusbund.⁹² Noske vreesde net als Ebert voor situaties zoals deze zich hadden voorgedaan in Rusland en was ook van mening dat de oplossing voor het herstellen van de orde gezocht moest worden in een nauwe samenwerking met de oude legerleiding.⁹³

De Spartakusopstand.

De USPD was dus niet langer meer bereid was om samen te werken met Ebert en wilde de SPD zelfs wilde tegenwerken doormiddel van de arbeiders en soldatenraden. De Spartakusbund, de radicale vleugel binnen de USPD, kreeg ondertussen steeds meer

⁸⁹ Scott, "The Origins of the Freikorps: A Revolution", 5.

⁹⁰ Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 28.

⁹¹ Waite, *Vanguard of Nazism*, 15.

⁹² Waite, *Vanguard of Nazism*, 15.

⁹³ Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 28.

aanhangers. Luxemburg en Liebknecht vonden de revolutie van november een aanfluiting en wilden het volk mobiliseren om zelf de macht in handen te nemen. Op 31 december werd er door hen een congres gehouden waar werd besloten zich af te splitsen van de USPD. Samen met enkele andere extreemlinkse splintergroeperingen vormden zij *Kommunistische Partei Deutschlands* (KPD).⁹⁴

De taal die de KPD sprak tijdens bijeenkomsten en in hun krant *Die Rote Fahne* was zeer gewelddadig en moedigde aan tot directe actie. Echter Luxemburg en Liebknecht hadden, zolang de partij nog geen massale steun genoot onder de bevolking, geen verlangen om een nieuwe revolutie te ontketenen. Ze wilden liever eerst het volk bewust maken van hun achtergestelde positie en van de conservatieve natuur van de regering van Ebert zodat er ‘ware’ revolutionaire gevoelens zouden losbarsten. Volgens Nicholls stonden echter veel van de aanhangers van Luxemburg en Liebknecht wel te popelen om een nieuwe revolutie te laten ontketenen en een opstand te beginnen in de straten van Berlijn. Zij vonden hier snel een aanleiding voor.⁹⁵

Op 4 januari begon Noske zijn reorganisatie van het Berlijnse politiekorps en werd Eichhorn vervangen door Eugen Ernst, een intimus van Noske.⁹⁶ Eichhorn weigerde echter te vertrekken en de USPD en de communisten lieerden zich weer om een grote demonstratie te organiseren ten faveure van Eichhorn en te protesteren tegen de acties van Noske.⁹⁷ Er werd een revolutionair comité ingesteld dat de regering van Ebert afwees. De Duitse revolutie leek een nieuwe en extreme fase in te gaan. Op 6 januari riep Liebknecht met vurige retoriek tot een staking op. Er werd massaal gehoor gegeven aan deze oproep: tussen de 200.000 en 250.000 arbeiders gingen de straat op.⁹⁸

Spartacisten bezetten daarop munitieopslagplaatsen, de transportfaciliteiten, publieke gebouwen en de kantoren van de belangrijkste kranten. Ook het gebouw van de SPD krant *Vorwärts* werd door hen bezet.⁹⁹ Dit was volgens Diehl echter niet de bedoeling van de leiders van de USPD en de communisten. Toch schaarden Luxemburg, Liebknecht en andere leiders zich achter de vechtende arbeiders.¹⁰⁰

⁹⁴ Nicholls, *Weimar and the Rise of Hitler*, 22.

⁹⁵ Nicholls, *Weimar and the Rise of Hitler*, 22.

⁹⁶ Waite, *Vanguard of Nazism*, 15.

⁹⁷ Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 39.

⁹⁸ Deac, “Germany’s Freikorps helped pave the way for Adolf Hitler”, 2.

⁹⁹ Feuchtwanger, *From Weimar to Hitler*, 29.

¹⁰⁰ Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 39.

De opstand was echter slecht voorbereid en georganiseerd en men kon nauwelijks controle houden over de situatie. Veel van de, meer dan 200.000, arbeiders in Berlijn waren werkloos en de staking miste daardoor effect.¹⁰¹ Bovendien hadden de leiders zich nu dan wel solidair verklaard met de opstand maar ze hadden geen duidelijk plan en waren besluiteloos.¹⁰² Ebert en zijn regering reageerden een stuk daadkrachtiger. Noske was namelijk geslaagd in zijn laatste doel: het vinden van een leger.

De freikörper.

Op 12 december 1918 stuurde generaal Ludwig Maercker een memo naar de legerleiding waarin hij zijn ideeën uiteenzette over het opzetten van een freikorps, een legereenheid die zou bestaan uit vrijwilligers.¹⁰³ Generaal Von Morgan stuurde een positieve reactie terug en twee dagen later begon Maercker met het organiseren van zijn freikorps dat de naam *Maercker's Freiwilligen Landesjaegerkorps* zou gaan dragen.¹⁰⁴ Maercker modelleerde zijn freikorps in kleine eenheden die zouden kunnen functioneren zoals de stormtroepen uit de oorlog. De eenheden moesten onafhankelijk van een centrale legerleiding kunnen opereren om geïsoleerde verzethaarden door heel Duitsland te kunnen bestrijden.¹⁰⁵ Maercker's freikorps kreeg beschikking over machinegeweren, mortieren, lichte artillerie, vlammenwerpers, gepantserde voertuigen, tanks en zelfs vliegtuigen. De rekrutering van leden ging via mondelinge reclame door officieren en onderofficieren die mannen van hun oude legereenheid over het freikorps inlichtten.¹⁰⁶

In de laatste paar weken van 1918 werd door heel het land met enthousiasme het voorbeeld van Maercker gevolgd en werden er overal vergelijkbare korpsen opgericht. Nog voordat de toestand bij het *Berliner Stadtschloss* tussen Dorrenbach en de vluchtende legereenheid zich had voorgedaan en Groener en Von Schleicher het idee opgevat hadden om leger van vrijwilligers op te richten, waren er al dergelijke eenheden gevormd door vrijwilligers. Samenwerking met deze eenheden was voor Noske dé uitgelezen mogelijkheid om de orde te herstellen. Bij Maercker's *Freiwilligen Landesjaegerkorps* lag er een grote

¹⁰¹ Deac, "Germany's Freikorps helped pave the way for Adolf Hitler", 2.

¹⁰² Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 39.

¹⁰³ Waite, *Vanguard of Nazism*, 35.

¹⁰⁴ Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 29.

¹⁰⁵ Waite, *Vanguard of Nazism*, 36.

¹⁰⁶ Scott, "The Origins of the Freikorps: A Revolution", 5.

nadruk op discipline en professionalisme. Dit was bij andere korpsen in mindere mate aanwezig. Toch kwam de organisatiestructuur van Maercker vaak model te staan voor de andere nog op te richten eenheden.

Op 4 januari 1919, dezelfde dag dat Noske politiechef Eichhorn verving, kreeg hij een uitnodiging van generaal Maercker om naar het militaire kamp Zossen te komen. Dit kamp, even buiten Berlijn, was de plek waar Maercker's Freiwilligen Landesjaegerkorps zich ophield.¹⁰⁷ Noske die al enkele geruchten over Maercker's freikorps had gehoord nam Ebert mee door de roerige straten van Berlijn om te kijken naar een parade die voor hen georganiseerd was. Hun verwachtingen werden enorm overtroffen. Onder begeleiding van marsmuziek marcheerden zo'n vierduizend geüniformeerde en bewapende soldaten over de besneeuwde paradeplaats van het kamp.¹⁰⁸ Waite citeert Noske die tijdens de autorit terug naar Berlijn opgetogen Ebert op zijn rug geklopt zou hebben en tegen de kanselier gezegd schijnt te hebben: "maak je geen zorgen, nu komt alles goed!"¹⁰⁹

Nadat Noske en Ebert de parade op kamp Zossen hadden gezien, begon Noske direct met het verzamelen van zijn 'leger'. Omdat de sovjets de macht hadden in Berlijn werd het hoofdkwartier van de legerleiding verplaatst naar de slaapvertrekken van een oude meisjeskostschool even buiten de stad. Wat Noske daarna eigenlijk simpelweg deed was officiële autorisatie geven voor de oprichting van de freikörper. Sinds half december waren er in het hele land al korpsen opgezet dus in zekere zin hoefde hij deze alleen maar bijeen te brengen achter de regering. Vanuit zijn kantoor in de kostschool vuurde Noske de korpsen aan om meer leden te rekruteren. Hij zette op verscheidene plaatsen in het land wervingskantoren op en er werden op billboards en kranten advertenties geplaatst die volgens Waite veelal eenzelfde strekking hadden: "*Kameraden. Het gevaar van de spartacisten is nog niet verdwenen [...] Soldaten, sta op! Voorkom dat Duitsland ten aanzien van de hele wereld voor gek staat. Meld je nu aan bij de [...] FREIKÖRPER.*"¹¹⁰

Voor de vrijwilligers waren er materialistische redenen om zich na de oorlog aan te sluiten bij de freikörper. Tot in 1921 de eenheden van de regering het bevel kregen om zich op te heffen, ontvingen de leden van de freikörper een salaris. Ook de familieleden ontvingen een toelage en aan het eind van indiensttreding kregen de vrijwilligers eenzelfde bedrag dat ook aan gedemobiliseerde soldaten werd uitgekeerd. Voor de normale onkosten als eten,

¹⁰⁷ Deac, "Germany's Freikorps helped pave the way for Adolf Hitler", 1.

¹⁰⁸ Deac, "Germany's Freikorps helped pave the way for Adolf Hitler", 1.

¹⁰⁹ Waite, *Vanguard of Nazism*, 16.

¹¹⁰ Waite, *Vanguard of Nazism*, 39.

kleding en onderdak werd gezorgd en vaak werden de mannen ook ruim voorzien van sigaretten en drank. Officieren ontvingen bovendien nog een speciale premie die afhankelijk was van de provincie waar ze gestationeerd waren.¹¹¹ Met de hulp van de vrijwilligers kon de regering een einde maken aan de Spartakusopstand.

Het einde van de Spartakusopstand.

Toen de opstand in de eerste week van januari 1919 uitbrak in de straten van Berlijn waren de freikörper die zich in de buurt van de hoofdstad bevonden nog niet goed genoeg georganiseerd om direct te interveniëren. De revolutionairen konden daardoor al snel de volledige controle over de stad in handen krijgen. Bovendien stond de meerderheid van de bevolking waarschijnlijk aan de kant van de USPD en de KPD. Maar omdat de opstandelingen ook niet goed georganiseerd waren en de leiders besluiteloos bleven, kon de situatie voor de regering binnen enkele dagen flink verbeteren.

De opstandelingen waren geconcentreerd in twee wijken met een groot strategisch belang: in het Spandau district, waar de munitiefabrieken waren en in de wijk Belle-Alliance-Platz, waar de belangrijkste kranten gedrukt werden. Terwijl Noske nog bezig was de freikörper te organiseren werd er door de nieuwe commandant van de reguliere troepen in Berlijn, generaal Von Lüttwitz, besloten dat er een offensief ingezet diende te worden gericht op deze twee wijken.¹¹² Dit offensief, waarvoor Ebert en Scheidemann het bevel gaven, werd op 7 januari ingezet door een klein detachement van loyaal gebleven troepen, aangevuld met aanhangers van de SPD.¹¹³

De rest van de situatie in Berlijn was op 7 januari als volgt: in het noorden van de stad in de wijk Moabit bevonden zich zo'n negenhonderd man van de Reinhard Brigade onder, leiding van kolonel Wilhelm Reinhard. Een ander freikorps, het Potsdam Regiment van majoor Von Stephani, bevond zich in Potsdam en bestond uit ongeveer twaalfhonderd man. Zij werden geplaatst onder de leiding van Von Lüttwitz. In het westen van Berlijn bevond Noske zich met troepen van Maercker's Freiwilligen Landesjaegerkorps. Hier wachtte hij op versterkingen uit Kiel.¹¹⁴ Feuchtwanger haalt Noske aan die, over de rol die hij aannam en de

¹¹¹ Waite, *Vanguard of Nazism*, 41.

¹¹² Waite, *Vanguard of Nazism*, 60.

¹¹³ Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 39.

¹¹⁴ Waite, *Vanguard of Nazism*, 60.

beslissingen die hij nam in deze periode, gezegd schijnt te hebben: “*Vooruit dan maar! Iemand moet voor bloedhond spelen – Ik loop niet weg voor deze verantwoordelijkheid.*”¹¹⁵

Toen Von Stephani het bevel kreeg om Belle-Alliance-Platz aan te vallen besloot hij eerst op onderzoek uit te gaan. Hij deed zichzelf voor als een revolutionair en sloop het hoofgebouw van het socialistische blad *Vorwärts* in. Vol vertrouwen eiste hij, toen hij teruggekeerd was bij zijn troepen, de volledige overgave van de opstandelingen. Deze weigerden en op de morgen van 11 januari werd het *Vorwärts* gebouw bestookt met mortieren, machinegeweren, vlammenwerpers en artillerie. Door het overweldigende geschut van het freikorps vluchtten opstandelingen met witte vlaggen het gebouw uit om over de voorwaarden van hun overgave te onderhandelen. De soldaten van het Potsdam Regiment sloegen de opstandelingen echter in elkaar en velen werden zonder enige vorm van proces door hen geëxecuteerd.¹¹⁶

Dezelfde dag ging Noske met de troepen die hij in west Berlijn had verzameld naar de barakken in Moabit. Hier sloot hij zich aan bij de soldaten van kolonel Reinhard. De Reinhard Brigade had twee dagen eerder al na een bevel van Ebert en Scheidemann het Spandau district aangevallen en na een hevige strijd veroverd. Nu kregen ze de opdracht om 's nachts het hoofdkwartier van de politie aan de Alexanderplatz aan te vallen. Het gebouw werd bestookt met artillerievuur en Reinhard toonde geen pardon. De spartacisten die het bombardement overleefden werden gedwongen te vluchten via het dak van het gebouw. Een dag later maakte Noske gebruik van deze successen om de veroverde posities te consolideren voordat hij zijn leger op de stad los zou laten. Op 14 januari werd Berlijn overspoeld door verschillende freikörper. De korpsen kregen allemaal een deel van de stad aangewezen dat ze dienden te bezetten. Systematisch werden de strategische punten ingenomen en onder de verantwoordelijkheid van een freikorps of een reguliere legereenheid geplaatst.¹¹⁷ Op 15 januari was Berlijn weer stevig in handen van de regering. Er werd een avondklok ingesteld en delen van de stad werden afgesloten voor burgers.¹¹⁸

De freikörper waren vlak na de oorlog opgezet en vonden hun oorsprong tijdens een revolutie. Hoewel er in de laatste maanden van 1918 al verschillende paramilitaire organisaties waren opgezet uit eigen initiatief werden deze organisaties door de regering in dienst genomen. Verder stimuleerde de regering de rekrutering van vrijwilligers en lieten ze

¹¹⁵ Feuchtwanger, *From Weimar to Hitler*, 31.

¹¹⁶ Waite, *Vanguard of Nazism*, 61.

¹¹⁷ Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 39.

¹¹⁸ Deac, “Germany’s Freikorps helped pave the way for Adolf Hitler”, 2.

meer organisaties opzetten. Doordat de regering de freikörpern inzette tegen de opstandelingen boden ze hen de ruimte en de legitimatie voor het plegen van gewelddadigheden. Bovendien bleek de regering onmachtig of onwelwillend om juridisch in te grijpen wanneer de freikörpern excessief te werk gingen toen bijvoorbeeld de leden van het Potsdam Regiment zonder enige vorm van proces opstandelingen executeerden. Het schrijnendste voorbeeld hiervan was wellicht, terwijl het puin van de beschietingen en de ongeveer duizend dode lichamen, van vooral opstandelingen, opgeruimd werden, de klopjacht die zich opende op de leiders van de opstand.

De moord op Luxemburg en Liebkecht.

Luxemburg en Liebkecht, die werden gezien als de belangrijkste leiders van de opstand, besloten onder te duiken in een appartement in de wijk Wilmersdorf. Ze weigerden echter Berlijn te verlaten. Na een anonieme tip werden ze op 15 januari rond negen uur 's avonds ontdekt door leden van generaal Von Hogmans *Garde-Kavallerie-Schützen-Division* die het appartement binnendrongen.¹¹⁹ Luxemburg en Liebkecht werden daarna meegenomen naar kapitein Waldermar Pabst in het hoofdkwartier van de divisie in het Berlijnse Eden Hotel. Hier werden ze ondervraagd waarna eerst Liebkecht naar de zijkant van het hotel werd geleid alwaar hij werd opgewacht door Otto Runge die hem met zijn geweerkolf enkele harde klappen verkocht. De bloedende en bewusteloze leider van de Spartacusbund werd vastgebonden en in een wachtende auto gesleept die naar een afgelegen plek reed in Charlottenburg, een wijk in Berlijn.¹²⁰ E.J. Gumbel, Heidelbergse hoogleraar statistiek en schrijver van een toonaangevende studie uit 1922 over politieke moorden in de Republiek van Weimar, behandelde deze gebeurtenis uitvoerig en beschrijft hoe er aan Liebkecht, nadat de auto in Charlottenburg aangekomen, gevraagd werd of hij nog kon lopen. Terwijl Liebkecht vooruit strompelde werd hij volgens Gumbel na een paar stappen doodgeschoten door kapitein Horst von Pflugk-Hartung omdat hij 'aan het ontsnappen was.'¹²¹

Luxemburg was slechts enkele minuten na Liebkecht naar buiten gevoerd waar Runge haar ook hard zou hebben toegetakeld. Ze werd naar een tweede auto gebracht die weg reed naar onbekende bestemming. Onderweg werd zij door haar hoofd geschoten¹²² Boterman

¹¹⁹ Deac, "Germany's Freikorps helped pave the way for Adolf Hitler", 2.

¹²⁰ Deac, "Germany's Freikorps helped pave the way for Adolf Hitler", 2.

¹²¹ E.J. Gumbel, *Vier Jahre politischer Mord* (Berlijn 1922) 11.

¹²² Waite, *Vanguard of Nazism*, 62.

schrijft dat het lichaam van Liebknecht als ‘het lijk van een onbekende man’ afgeleverd werd bij een mortuarium en dat van Luxemburg werd gedumpt in het Landwehrkanaal waar het pas na enkele dagen gevonden werd.¹²³

Aanvankelijk werd er door de officiële instanties aan de Duitse bevolking verteld dat Luxemburg en Liebknecht door een boze menigte uit de auto's waren gesleurd en door de menigte vermoord waren. Later liet Ebert onder druk van de bevolking toch een onderzoek instellen dat eindigde in een schijnproces.¹²⁴ Gumbel legt uit dat alleen Runge en Vogel hierbij werden veroordeeld tot twee jaar gevangenisstraf. Runge vanwege ‘ongepast en excessief gebruik van zijn wapen’. Bij Vogel werd er gewezen op zijn goede staat van dienst in de oorlog en werd hij door een arts verminderd toerekeningsvatbaar verklaard en ook slechts tot twee jaar veroordeeld. Von Pflugk-Hartung en andere betrokkenen die berecht werden, werden vrijgesproken.¹²⁵

De ervaringen van de revolutie.

Een factor die van belang is voor het geweld zoals bij de moord op Liebknecht en Luxemburg dient gezocht te worden in de ervaringen van terugkerende frontsoldaten met de revolutie. Soldaten en matrozen waren belangrijke pionnen in de revolutie die plaatsvond in de laatste maanden van 1918. Zij waren het geweest die in de havensteden aan de Noordzee, samen met arbeiders, het vuur van de revolutie hadden aangestoken. Na het verlies van de oorlog begon het leger te desintegreren. Mede hierdoor ontstond er een machtsvacuüm in Duitsland. Dit vacuüm werd aanvankelijk door de arbeiders en soldatenraden ingevuld. Ebert probeerde met Groener de communistische revolutie tegen te houden en de grenzen van Duitsland te beschermen. Hij probeerde ook wat over was van het leger, achter zijn regering te krijgen en Noske zette de freikörper op.

De arbeider en soldatenraden probeerden echter ook soldaten achter zich te krijgen. Veelal probeerden leden van de USPD soldaten over te halen zich bij de revolutie aan te sluiten door met een grote menigte naar barakken te marcheren en de soldaten te ontwapenen. Ook soldaten die rechtstreeks van het front kwamen en wilden terugkeren naar huis werden

¹²³ Boterman, “De schaduw van de Eerste Wereldoorlog als katalysator van naoorlogs geweld: politiek geweld en oorlogsmythe in de Republiek van Weimar”, 122.

¹²⁴ Deac, “Germany’s Freikorps helped pave the way for Adolf Hitler”, 2.

¹²⁵ Gumbel, *Vier Jahre politischer Mord*, 12-13.

op straat door mensen ontwapend.¹²⁶ Dit ging vaak niet zachtzinnig. Zeker wanneer de soldaten zich besloten te verzetten, wat veelal gebeurde, als ze niets moesten hebben van de revolutionairen. Merkl laat dit zien aan de hand van een verhaal van een gewonde soldaat die terugkeerde van het front en richting de stad Düsseldorf ging: *“Op het einde van de oorlog marcheerden we in 28 dagen richting Düsseldorf. Hier zouden de eerste rode bendes mij en mijn makkers aanvallen en beroven. We verzetten ons hevig en gingen verder naar Remscheid waar we weer tegengehouden werden. De rode gardetroepen eisten onze geweren en bagage. Een oude soldaat pakte een geweer en sloeg een rode gardist neer. Vier andere makkers vuurden enkele schoten af. Ik zelf sloeg een van die rode schurken met mijn kruk tegen zijn hoofd, waar na hij meteen neerviel. We lieten onze spullen achter en sprongen zo snel we konden op een rijdende trein richting Düsseldorf.”*¹²⁷

Voor soldaten als uit dit verhaal van Merkl was de confrontatie met de revolutie geen fijne ervaring. Vele toekomstige leden van de paramilitaire organisaties hadden vergelijkbare ervaringen. Nadat ze vier jaar voor het vaderland gevochten hadden, werden ze bij thuiskomst beschimpt en uitgescholden en van hun militaire insignes beroofd door grote menigten revolutionairen. Vooral de vele jonge officieren moesten het ontgelden. Voor hen was het extra beschamend dat vaak voormalige soldaten die lager in rang waren, meehielpen met hen te vernederen. Evans geeft de ervaring weer van een veteraan die zijn been had verloren en op 9 november in een militair hospitaal lag: *“Ik zal nooit de aanblik vergeten van een van mijn makkers, die een arm had verloren, de kamer binnen kwam en zich huilend op zijn bed liet vallen. Het rode gespuis, dat nog nooit een kogel had horen fluiten, had hem aangevallen en al zijn insignes en medailles van zijn uniform afgetrokken. We schreeuwden van woede. Voor een dergelijk Duitsland hadden wij dus ons bloed en welzijn opgeofferd, hebben we een wereld vol vijanden getrotseerd en zijn we jaren lang door een hel gegaan.”*¹²⁸

Ook ontstonden er al snel verhalen over verkrachtende, plunderende en moordende communisten, die gevangen genomen tegenstanders castreerden, of hun dode lichamen verminkten. In hoeverre deze verhalen waar zijn, is niet te achterhalen, ze zijn vermoedelijk, erg overdreven. Een van deze verhalen was bijvoorbeeld het verhaal, waar ik later nog op terug zal komen, dat het complete politiekorps van Lichtenberg, een voorstad van Berlijn zou zijn afgeslacht door de revolutionairen. Er zijn echter wel degelijke enkele gevallen bekend

¹²⁶ Nicholls, *Weimar and the Rise of Hitler*, 12.

¹²⁷ Merkl, *Political violence under the swastika*, 214.

¹²⁸ Evans, *The coming of the Third Reich*, 70.

waar sprake was van wreedheden van de revolutionairen. Een voorbeeld hiervan, waar ik ook later op zal terugkomen, was de executie van een groep gijzelaars in München. Merkl beschrijft wat een jonge getuige zag van de terugkomst van de soldaten en hun confrontatie met de revolutionairen: “*De oorlog was voorbij... onze troepen kwamen thuis, maar wat ze bij terugkomst te wachten stond was walgelig. Jonge jochies, gedegenereerde deserteurs en prostituees scheurden de insignes af van de onze best frontsoldaten, bespuugden hun uniformen en schreeuwden iets over vrijheid, gelijkheid en broederschap. Weerloze mensen en gewonde soldaten werden beestachtig vermoord. Dit was de vrijheid waar deze helden van achter de linies het over hadden. Voor de eerste keer borrelde er een diepe haat in mij op tegen deze mensen.*”¹²⁹ Wat overigens het belangrijkste is, is niet zozeer in hoeverre de verhalen over wreedheden van de revolutionairen verzonnen of echt gebeurd waren, maar dat veel mensen deze verhalen geloofden en daardoor een diepe afkeer kregen van de revolutionairen.

Er waren ook Duitsers die vermoedden dat de revolutie gestuurd werd door buitenlandse mogendheden. Het zou in het belang van Frankrijk zijn om de politieke situatie in Duitsland te destabiliseren en het land nog verder te verzwakken dan het door de oorlog al was. Maar meer nog werden de Russische bolsjewieken verdacht en als schuldigen aangewezen. Ze zouden aan de basis staan van een internationaal complot dat van Duitsland een communistische staat zou moeten maken. Dat mensen dit dachten is overigens niet eens zo verwonderlijk en was minder vergezocht dan dat het op het eerste gezicht lijkt. De Russische Revolutie lag nog vers in het geheugen van alle Europeanen en het was nota bene met Duitse hulp dat Lenin stiekem Rusland had kunnen binnenglippen.

De Republiek van Weimar.

Daags nadat de Spartakusopstand was neergeslagen werden er nationale verkiezingen gehouden. Deze verkiezingen stonden al gepland op 19 januari 1919 en stonden los van de neergeslagen opstand. Voor het eerst mochten alle volwassen Duitsers, zowel mannen als vrouwen, naar de stembus om een *Nationalversammlung*, een Nationale Vergadering, te kiezen.¹³⁰ De uitkomst van de verkiezingen was als volgt: de SPD werd de grootste partij en ontving 37,9 procent van de stemmen. Daarna volgde de katholieke *Zentrum* partij met 19,7

¹²⁹ Merkl, *Political violence under the swastika*, 208.

¹³⁰ Feuchtwanger, *From Weimar to Hitler*, 32.

procent van de stemmen. Met 18,5 procent kwam de *Deutsche Demokratische Partei* (DDP) op de derde plaats. De DDP was een partij die bestond uit linkse liberalen. Deze drie partijen zouden een coalitie vormen en een nieuwe grondwet opstellen voor Duitsland. Het feit dat ze gezamenlijk maar liefst 76,1 procent van de stemmen behaalden leek erop te duiden dat men niet veel meer hoefde te vrezen van enerzijds extreem links en anderzijds van extreem rechts. De USPD had slechts 7,6 procent van de stemmen behaald en de communisten hadden de verkiezingen geboycot. De twee rechtse partijen, de *Deutschnationale Volkspartei* (DNVP) en de *Deutsche Volkspartei* (DVP), kregen respectievelijk 10,3 en 4,4 procent van de stemmen.¹³¹

De Nationalversammlung kwam op 6 februari bijeen in het stadje Weimar, zo'n 250 kilometer ten zuiden van de hoofdstad. Verspreid over Duitsland waren er nog steeds communistische opstanden en Berlijn werd nog niet veilig genoeg beschouwd voor deze bijeenkomst.¹³² De nationale vergadering had twee belangrijke taken. De eerste taak was het opstellen van een nieuwe grondwet. De onderhandelingen over de nieuwe grondwet duurden lang en waren erg gecompliceerd. Behalve de vele problemen die er bij het opstellen van een grondwet waarschijnlijk altijd zijn, diende men in Duitsland ook rekening te houden met de verschillende federale staten. Deze zogenaamde *Länder* hadden namelijk in het keizerrijk een grote autonomie en in de provincies wilde men deze autonomie niet zomaar verliezen aan een centraal gezag in Berlijn.

De grondwet die uiteindelijk op 11 augustus geratificeerd zou worden, was een gemodificeerde versie van de grondwet die Bismarck ongeveer een halve eeuw eerder had aangenomen.¹³³ In plaats van de keizer kwam er een *Reichspräsident* waardoor Duitsland dus een republiek werd. De president werd door het volk gekozen voor een ambtstermijn van zeven jaar. Onder de president kwam, net als onder de keizer, een kanselier te staan. De *Länder* behielden dezelfde vorm en de meeste bestuurlijke instituties die ze hadden in het keizerrijk. Een verschil was bijvoorbeeld dat de belastingzaken onder de verantwoordelijkheid van de centrale regering kwamen te staan. De wetgevende macht werd verdeeld over twee organen, de *Reichsrat* en de *Reichstag*. In de Reichsrat kregen vertegenwoordigers van de *Länder* zitting. In de Reichstag namen leden zitting van de

¹³¹ Feuchtwanger, *From Weimar to Hitler*, 32-38.

¹³² Nicholls, *Weimar and the Rise of Hitler*, 39.

¹³³ Evans, *The coming of the Third Reich*, 80.

verschillende nationale politieke partijen naargelang het aantal stemmen dat ze ontvingen bij landelijke verkiezingen.¹³⁴

In dezelfde februarimaand werd het eerste kabinet van de nieuwe republiek geïnstalleerd. De SPD, de *Zentrum* partij en de DDP vormden een coalitie die bekend zou komen te staan als de *Weimarer Koalition*. Het nieuwe politieke systeem zou voortaan geïdentificeerd worden met de sociaaldemocraten, linkse liberalen en de katholieken die zich in deze coalitie verenigden. Ebert werd de eerste *Reichspräsident* en Scheidemann werd kanselier. De ministerposten werden ingenomen door verschillende leden van de drie partijen. Erzberger werd namens de *Zentrum* partij minister van Werkgelegenheid en Noske, zoals was te verwachten, minister van Defensie. De tweede belangrijke taak van de Nationalversammlung was het bereiken van een overeenkomst met de geallieerden over een vredesverdrag.

Het Verdrag van Versailles.

Op 7 mei werd er door de geallieerden aan de nieuwe regering de voorwaarden voor een vredesverdrag gepresenteerd dat het Verdrag van Versailles zou komen te heten. Door het verdrag zou Duitsland een tiende deel van zijn bevolking en dertien procent van zijn grondgebied verliezen. Elzas-Lotharingen, dat bijna een halve eeuw bij Duitsland hoorde, werd weer bij Frankrijk gevoegd. Enkele andere westelijke grensgebieden werden bij België gevoegd. Het Saargebied kwam buiten Duits bestuur te staan en de bevolking zou binnen enige jaren via een referendum beslissen of ze bij Frankrijk of Duitsland wilde horen. Het Rijngebied werd bezet door Britse, Franse en Amerikaanse troepen gedurende het grootste deel van de jaren twintig. Noord-Sleeswijk ging naar Denemarken. Er werd een nieuwe Poolse natie gecreëerd met als gevolg dat Duitsland de provincie Posen en grote delen van West-Pruisen moest afstaan aan deze nieuw te vormen staat. Wellicht zou Duitsland ook Opper-Silezië aan Polen moeten overdragen. Dit zou op termijn door middel van een referendum onder de, deels Duitse en deels Poolse, bevolking bepaald worden. Om Polen aansluiting aan zee te geven was er een corridor van land bij Polen gevoegd dat Oost-Pruisen van de rest van Duitsland scheidde. De stad Danzig werd een vrijstad die onder toezicht

¹³⁴ Nicholls, *Weimar and the Rise of Hitler*, 34.

kwam van de Volkenbond, de voorloper van de Verenigde Naties. Tot slot raakte Duitsland ook al zijn overzeese koloniën kwijt.¹³⁵

Als gevolg van de vredesoverkomsten die de geallieerden met Oostenrijk-Hongarije gesloten hadden werd dit rijk ook opgesplitst. De Duitstalige Oostenrijkers gaven hierna aan dat ze graag een unie wilden vormen met Duitsland. De Duitsers waren hier ook overwegend enthousiast over. Dromen van een *Grossdeutschland* waren er volgens Feuchtwanger al sinds het revolutiejaar 1848.¹³⁶ Een van de ‘Veertien Punten’ van de Amerikaanse President Woodrow Wilson, die ten grondslag lagen aan de vredesovereenkomst en de Volkenbond, was het principe van nationale zelfbeschikking. Dit bleek echter niet te gelden voor de Duitsers en Oostenrijkers en de geallieerden stonden niet toe dat er een unie zou worden gevormd.

Evans stelt dat de geallieerden hun veto op de *Anschluss* legitimeerden onder verwijzing van het beruchte Artikel 231 van het Verdrag van Versailles.¹³⁷ Dit artikel, waarbij Duitsland de schuld voor het uitbreken van de oorlog op zich moest nemen, luidde: “*Die alliierten und assoziierten Regierungen erklären, und Deutschland erkennt an, daß Deutschland und seine Verbündeten als Urheber für alle Verluste und Schäden verantwortlich sind, die die alliierten und assoziierten Regierungen und ihre Staatsangehörigen infolge des ihnen durch den Angriff Deutschlands und seiner Verbündeten aufgezwungenen Krieges erlitten haben.*”¹³⁸ Het belangrijkste doel van dit artikel was echter om de enorme herstelbetalingen die Duitsland opgelegd werden te legitimeren. Deze betalingen waren vooral bedoeld om Frankrijk en België te compenseren voor de schade van ruim vier jaar bezetting. De Duitsers gingen ervan uit dat hun land niet alleen verantwoordelijk was voor het uitbreken van de oorlog en noemden volgens Boterman de inhoud van Artikel 231 daarom vaak de *Kriegsschuldfrage*.¹³⁹

Behalve dat de Duitsers de verantwoordelijkheid voor het uitbreken van de oorlog op zich moesten nemen, Duitsland zijn koloniën kwijt raakte en er geen unie met Oostenrijk aangegaan mocht worden, waren er een aantal aspecten van het vredesverdrag, naast alle andere vernederende maatregelen, die de Duitsers in het bijzonder in hun trots krenkten. Zo werd Duitsland in de nabije toekomst uitgesloten als grote militaire macht. Het leger diende

¹³⁵ Evans, *The coming of the Third Reich*, 62.

¹³⁶ Feuchtwanger, *From Weimar to Hitler*, 51.

¹³⁷ Evans, *The coming of the Third Reich*, 63.

¹³⁸ Verdrag van Versailles deel VIII artikel 231, gevonden op www.vertrag-von-versailles.de

¹³⁹ Boterman, “De schaduw van de Eerste Wereldoorlog als katalysator van naoorlogs geweld”, 105.

namelijk beperkt te blijven tot maximaal honderdduizend man, de marine tot vijftienduizend en men mocht niet beschikken over wapens die voor offensief gebruik bestemd waren.¹⁴⁰ Tevens wilden de geallieerden de keizer en negenhonderd anderen die betrokken waren bij de oorlog berechten voor het plegen van oorlogsmisdaden. Verder werd Duitsland uitgesloten van de Volkenbond en in een politiek isolement geplaatst.

De Duitse burgers waren op geen enkele wijze voorbereid op de harde voorwaarden van het verdrag. Men was altijd verteld dat ze een defensieve oorlog voerden. Het verdrag dat uiteindelijk op 7 mei gepresenteerd werd aan de minister van buitenlandse zaken Ulrich Brockdorff-Rantzau was strenger dan men zich ooit voor had kunnen stellen.¹⁴¹ Het Verdrag van Versailles zou in de toekomst dan ook vaak aangeduid worden als het *Diktat* van Versailles of als de *Gewaltfrieden*.¹⁴² Tijdens de vredesbesprekingen werd er de Duitsers eigenlijk ook geen enkele ruimte gelaten om te onderhandelen. De visie van Wilson van een nieuwe wereldorde en de Franse eisen voor garanties voor hun veiligheid waren onverenigbaar met de hoop van Duitsland op een gunstige vrede. In heel het land drong men dan ook aan op een verwerping van het vredesvoorstel en Brockdorff-Rantzau deed verwoedde pogingen tot positievere voorstellen. Op 16 juni stelden de geallieerden de Duitsers echter een ultimatum. Het verdrag moest ondertekend worden zoals dit aan de Duitsers gepresenteerd was.

Het was niet verwonderlijk dat het zojuist onder Scheidemann aangetreden kabinet struikelde over het verdrag. De DDP stapte uit de coalitie, omdat de regeringsleden van deze partij weigerden het *Diktat* te ondertekenen. Scheidemann zelf weigerde overigens ook het verdrag te accepteren. Ebert moest daarop al zijn overtuigingskracht aanwenden om de andere leden van de SPD wel zo ver te krijgen het verdrag te accepteren. Erzberger had op zijn beurt een beslissende rol in het overstag laten gaan van de *Zentrum* partij. De verklaring van Groener was ook van belang. Hij benadrukte dat het hervatten van de vijandigheden en militair verzet tegen het verdrag hopeloos zou zijn. Het gevoel van een nationale vernedering die de ondertekening van het *Diktat* met zich meebracht zorgde er zelfs voor dat de SPD en *Zentrum* partij voordat ze uiteindelijk de termen van de geallieerden aannamen een verklaring van de meeste van hun politieke tegenstanders eisten waarin verklaard werd dat hun beslissing het verdrag te accepteren was ingegeven door patriottistische motieven.¹⁴³

¹⁴⁰ Feuchtwanger, *From Weimar to Hitler*, 52.

¹⁴¹ Strachan, *The First World War*, 333.

¹⁴² Feuchtwanger, *From Weimar to Hitler*, 50.

¹⁴³ Nicholls, *Weimar and the Rise of Hitler*, 64.

Bijna acht maanden nadat de vijandigheden waren opgehouden kwam er zo een formeel einde aan de Eerste Wereldoorlog. In de Spiegelzaal van het Paleis van Versailles, waar in 1871 Wilhelm I tot keizer werd uitgeroepen, werd de vredesovereenkomst namens het voormalige keizerrijk getekend door Hermann Müller, de nieuwe minister van Buitenlandse Zaken en lid van de SPD en Hans Bell, de Minister van Transport van de *Zentrum* partij.¹⁴⁴

Diktat van Versailles.

Evans schrijft dat er een groot gevoel van verontwaardiging en ongeloof door de hoogste en middelklasse van Duitsland heen ging, die ook een enorme schok te weeg brachten en hun impact hadden op de arbeidersklasse en gematigde socialisten. De internationale kracht en prestige van Duitsland waren sinds 1871 in een stijgende lijn omhoog gegaan. Nu werd het land echter ineens de status van grootmacht ontzegd en kreeg het een vernederende vrede opgelegd.¹⁴⁵ Grote delen van de bevolking dachten bovendien dat de geallieerden vooral de voormalige machthebbers die door de revolutie waren verdreven verantwoordelijk hielden voor de oorlog, en dat ze de bevolking harde consequenties van het verlies zouden besparen. Zeker omdat Duitsland een liberale democratie zou worden, was de verwachting dat de geallieerden toegeeflijkheid zouden zijn. Verder was het overheersende beeld dat de wapenstilstand in november 1918 op basis van de Veertien Punten van Wilson tot stand was gekomen en dat elk verdrag dat niet in overeenstemming zou zijn met hoe de Duitsers de punten interpreteerden een onacceptabele vorm van misleiding zou zijn.¹⁴⁶ De Duitse bevolking had dus een zeer naïef beeld van wat ze te wachten stond en ze wilde *en masse* en unaniem dat het verdrag niet ondertekend zou worden. De regering had echter geen keus en moest het verdrag ondertekenen. De geallieerden hadden een ultimatum gesteld en Groener verzekerde de regering dat ze het verdrag ondertekenden. Het zou namelijk volstrekt zinloos zijn om nog verzet te bieden tegen de geallieerden.

Door de ondertekening van het verdrag werd de haat tegen het politieke establishment van grote delen van de bevolking nog groter dan dat deze als was. De Novembervrecher hadden eerst het Duitse leger in de rug gestoken, waren daarna verantwoordelijk voor een revolutie die een einde maakte aan het keizerrijk en ondertekenden vervolgens een

¹⁴⁴ Nicholls, *Weimar and the Rise of Hitler*, 64.

¹⁴⁵ Evans, *The coming of the Third Reich*, 66.

¹⁴⁶ Feuchtwanger, *From Weimar to Hitler*, 47.

vernederend en onterecht vredesverdrag met de vijand. Voor sommige politici zoals Erzberger kwam ondertekening van het verdrag neer op de ondertekening van hun eigen doodsvonniss¹⁴⁷ Een citaat van Merkl van een anonieme soldaat die na de wapenstilstand terugkeerde naar Hamburg geeft het gevoel van veel soldaten en ook van andere Duitsers goed weer: *“In de straten van Hamburg scheurden de muiters mijn uniform van mijn lijf. Tevergeefs stelden wij ons als vrijwilligers beschikbaar om de verraders van het Duitse leger van Kiel tot Hamburg uit te roeien. De rode verraders Ebert, Scheidemann, Erzberger en hun kameraden verboden ons te schieten op de muiters die uit de kerkers en gevangenis kwamen. Gelovend in de Veertien Punten van President Wilson, lieten wij frontsoldaten het grootste verraad ooit in de geschiedenis van de wereld plaatsvinden. De joodse leiders van de Internationale die de Duitse arbeiders in hun macht hadden gekregen gedurende de oorlog verraadden ons volk en tekenden het Verdrag van Versailles.”*¹⁴⁸

Er was nog een belangrijk gevolg van de bepalingen van het Verdrag van Versailles dat vermeld dient te worden. Gedurende de Eerste Wereldoorlog onderging het Duitse officierenkorps grote veranderingen. Het korps was voor de oorlog niet erg groot geweest. De moderne oorlogsvoering en de stormtroepeneenheden in het bijzonder vereisten echter een groot aantal officieren. Het officierenkorps werd daarom enorm uitgebreid. Waar aan het begin van de oorlog er minder dan dertigduizend officieren waren geweest, was dit aantal tegen de tijd van de wapenstilstand uitgebreid tot ongeveer 270.000. Dit hoge aantal officieren kon niet bereikt worden door alleen mannen van een hoge sociale afkomst officier te maken, zoals gebruikelijk was geweest. Daarom werden er vanuit de lagere rangen promoties doorgevoerd. De gepromoveerde officieren waren vooral jonge mannen die zich bewezen hadden in de oorlog en van een minder hoge sociale afkomst waren dan gebruikelijk was geweest voor officieren. Voor deze mannen was promotie een unieke kans op het bereiken van een hogere sociale status en het verkrijgen van aanzien.

Volgens het Verdrag van Versailles moest het Duitse leger echter tot honderdduizend man beperkt worden en mocht het officierenkorps uit slechts vierduizend man bestaan. Daardoor zat Duitsland na de wapenstilstand vol met jonge capabele officieren waar geen plaats meer voor was in het leger. Het merendeel van deze jonge officieren waren echter terughoudend om hun zojuist verworven sociale status op te geven door terug te keren in het burgerleven. De verschillende paramilitaire organisaties die na de oorlog opgezet werden

¹⁴⁷ Evans, *The coming of the Third Reich*, 75.

¹⁴⁸ Merkl, *Political violence under the swastika*, 207.

boden daarom soelaas. Sterker nog, in de paramilitaire organisaties was het voor sommige van de jonge officieren zelfs nog beter dan dat het in het reguliere leger was geweest. In het leger voerden ze het bevel over een peloton of compagnie maar in de freikörper waren ze in sommige gevallen commandant van een heel bataljon of zelfs een regiment.¹⁴⁹

De nieuwe Republiek van Weimar had vanaf de oprichting dus een aantal zware lasten op zich drukken. Het Verdrag van Versailles en de Duitse publieke opinie over dit verdrag, waren ontegenzeggelijk van grote zorg van de regering van Ebert. Over de andere problemen schrijft Richard Bessel dat, wat er ook daadwerkelijk gebeurd is in de vier jaar durende oorlog en hoe de confrontatie met de revolutie ook ervaren is door de soldaten die terugkeerden van het front, het in ieder geval zo was dat er bij miljoenen Duitsers een beeld was ontstaan van de soldaten als nobele helden, die in de loopgraven een emotionele thuis hadden gevonden in het kameraadschap dat tijdens de oorlog opbloeden. Het idee was ook dat deze soldaten, die door het thuisfront in de rug gestoken waren, gedesillusioneerd waren door het verlies van de oorlog en zich onmogelijk aan het dagelijkse burger leven konden aanpassen. Dat dit beeld niet volledig ondersteund wordt door de werkelijkheid valt te beargumenteren doordat er meer dan elf miljoen Duitsers in de Eerste Wereldoorlog vochten en overleefden, terwijl er ongeveer 400.000 mensen lid werden van de freikörper.¹⁵⁰ Voor die minderheid die zich echter aansloten bij een paramilitaire organisatie waren de ervaringen van de oorlog, de mythes over de oorlog en de ervaringen van de revolutie belangrijke factoren die hen naar de freikörper brachten. En het was in deze roerige periode na de Eerste Wereldoorlog dat een van de bekendste en beruchtste freikörper werd opgericht door Hermann Ehrhardt, de Ehrhardt Brigade.

¹⁴⁹ Waite, *Vanguard of Nazism*, 45-49.

¹⁵⁰ Bessel, *Germany after the First World War*, 259-263.

Hoofdstuk 2: De Ehrhardt Brigade en de Organization Consul.

De Ehrhardt Brigade.

Hermann Ehrhardt was op 29 november 1881 in het plaatsje Baden geboren als de zoon van een pastoor en diens vrouw. Een jaar voor de eeuwwisseling trad hij in dienst van de keizerlijke marine als cadet en genoot hij een opleiding tot officier. Ehrhardts rang steeg gestaag en in 1905 en 1906 nam hij deel aan een campagne in de kolonie Duits Zuidwest-Afrika, het huidige Namibië, tegen de Herero's en de Hottentotten. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd hij gezagvoerder over een marineschip en nam hij deel aan diverse militaire operaties in de Noord en Oostzee. In 1917 kreeg hij de rang *Korvettenkapitän*, een rang in de marine die in het leger ongeveer gelijkstaat aan de rang van majoor. Tegen het einde van oorlog ontving Ehrhardt het bevel om naar Wilhelmshaven te gaan. Vanuit Vlaanderen, waar hij het commando voerde over een onderzeeër, vertrok hij naar deze thuishaven van de Duitse marine.¹⁵¹

Wilhelmshaven was een van de brandhaarden van de Duitse revolutie van november 1919 en tijdens de Spartakusopstand waren de communisten in de stad in opstand gekomen en hadden zij op 27 januari een Sovjetrepubliek uitgeroepen. Ehrhardt stond politiek aan de rechterzijde en verzamelde hierop een groep van ongeveer driehonderd jonge officieren die bereid waren een eenheid te vormen om te vechten tegen de revolutionairen. De eenheid zou op een vergelijkbare wijze te werk gaan als een stormtroep in de Eerste Wereldoorlog. Nog diezelfde avond dat een Sovjetrepubliek was geproclameerd, vielen Ehrhardt en zijn driehonderd medestanders, *der Tausend Mann-Kaserne*, het hoofdkwartier van de communisten aan. Er sloten zich in de dagen die volgden andere mannen aan bij de kleine groep van Ehrhardt en de opstand in Wilhelmshaven werd door hen ernstig bedreigd. Om van dit momentum gebruik te maken werden er door Noske snel enkele freikorpsstroepen naar de stad gestuurd en begin februari werd de opstand van de communisten in Wilhelmshaven definitief neergeslagen.

Noske hoorde over het daadkrachtige en moedige optreden van Ehrhardt en autoriseerde hem om een grote formatie vrijwilligerstroepen bijeen te brengen en een eigen

¹⁵¹ Biografie Hermann Ehrhardt, gevonden op www.dhm.de/lemo/html/biografien/EhrhardtHermann/index.html

freikorps te vormen. Ehrhardt nam de tijd om zijn mannen zorgvuldig uit te kiezen. Zo kon hij een van de best georganiseerde en getrainde freikörper van heel Duitsland samenstellen. Op 1 maart 1919 werd officieel de 2. Marine-Brigade Ehrhardt, kortweg Ehrhart Brigade, opgericht in *der Tausend Mann-Kaserne*, het hoofdkwartier van het nieuwe freikorps van Hermann Ehrhardt, nadat de communisten in Wilhelmshaven verslagen waren.

Nieuwe opstanden.

Terwijl de opstand in Wilhelmshaven werd neergeslagen, Ehrhardt zijn troepen verzamelde, er een nieuwe grondwet en regering gevormd werden in Weimar en er onderhandeld werd over een vredesverdrag met de geallieerden, bleef het in Duitsland erg onrustig. Gefrustreerd over de tegenslagen die ze te verwerken hadden gehad in de eerste maanden van 1919 zochten de communisten in Berlijn een manier om hun tanende invloed weer te vergroten. Bovendien wilden ze het vuur van de revolutie aanwakkeren nadat deze, door de repressie van de freikörper, als een nachtkaaars uit dreigde te gaan. Op 3 maart werd er daarom in *Die Rote Fahne* wederom een staking afgekondigd in Berlijn. Deze staking vond veel weerklank onder de bevolking.¹⁵² Omdat het een oproep tot een staking en niet tot een opstand was en omdat ook veel niet-communisten ontevreden waren over de harde repressie van de freikörper, was er over een breed front steun voor de staking. Zo deden bijvoorbeeld ook leden van de USDP en de zelfs de SPD mee. Ongelukkigerwijs mondten de demonstraties die bij de staking gepland waren uit in een golf van plunderingen en vernielingen. Al snel raakten de demonstranten en troepen van de regering met elkaar slaags hetgeen resulteerde in nieuwe gevechten in de Berlijnse straten.

De botsing tussen de demonstranten en regeringstroepen ontwikkelde zich opnieuw tot een harde strijd om de Duitse hoofdstad. Hoewel de freikörper die namens de regering streden een numerieke superioriteit van drie tegen één hadden ten opzichte van de opstandelingen, wisten deze door zich terug te trekken in de Berlijnse voorstad Lichtenberg de regering tot onderhandelingen te dwingen.¹⁵³ De onderhandelingen werden echter ernstig ondermijnd omdat een week na de afkondiging van de staking het gonsden van de wilde geruchten over gruweldaden die de communisten gepleegd zouden hebben. Zo werd er ondermeer in enkele kranten gepubliceerd dat het complete politiekorps van Lichtenberg in koelen bloede zou zijn

¹⁵² Waite, *Vanguard of Nazism*, 69.

¹⁵³ Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 40.

afgeslacht. In werkelijk hadden slechts vijf politiemannen het leven verloren en dit hoogstwaarschijnlijk tijdens de gevechten met de opstandelingen, en niet zoals algemeen werd aangenomen, omdat ze bruto vermoord waren.¹⁵⁴

De reactie van de freikörper op deze geruchten was niets ontziend. Noske, die in deze periode als een soort dictator over Berlijn heerste, had toestemming gegeven om iedereen die enig verzet leek te vertonen direct neer te schieten. Dit was als een jachtbrevet voor de freikörper die een gewelddadig einde wilden maken aan de opstand. Na harde represailles werden de communisten eerst uit Lichtenberg en vervolgens uit de andere plekken in de stad waar ze zich nog ophiielden verdreven. Op 16 maart trok Noske de staat van beleg in en was het vechten in Berlijn vrijwel voorbij. Het dodental als gevolg van de opstand lag rond de 1200.¹⁵⁵ En hoewel de situatie in de hoofdstad nauwelijks rustig genoemd kon worden, waren de serieuze problemen in de hoofdstad na deze dagen in maart voorlopig van de baan.¹⁵⁶

In veel Duitse steden waren de communisten in deze periode in opstand gekomen. Het is schier onmogelijk om alle plaatsen te behandelen waar er zich vergelijkbare situaties voordeden als in Berlijn of Wilhelmshaven. In veel Duitse steden volgden de gebeurtenissen in de eerste maanden van 1919 zich veelal volgens eenzelfde patroon als in Wilhelmshaven. In afwezigheid van een sterke centrale macht profiteerden extreem linkse elementen van de situatie om eigen vormen van bestuur te installeren. Vervolgens stuurde Noske freikörper op deze verschillende steden af die met geweld een einde maakte aan de linkse besturen en de macht van de regering herstelden. Op een dergelijke wijze werden eerst de noordwestelijke steden en havens, Bremen, Bremerhaven en Cuxhaven ontzet. Ook Wilhelmshaven, dat tijdens de Spartakusopstand door communisten bezet was, werd begin februari ontzet. Omstreeks dezelfde tijd werden opstanden in Westfalen en het Rijnland neergeslagen en iets later in centraler gelegen Duitse steden als Braunschweig, Magdeburg, Dresden en Leipzig.

In Braunschweig ontving de Ehrhardt Brigade halverwege april zijn vuurdoop nadat ze, na enkele weken training, als versterking bij Maercker's korps gevoegd was. In de zuidwestelijke staten Baden en Württemberg was het een stuk rustiger. In Beieren lagen de zaken totaal anders.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Waite, *Vanguard of Nazism*, 72.

¹⁵⁵ Feuchtwanger, *From Weimar to Hitler*, 60.

¹⁵⁶ Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 40.

¹⁵⁷ Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 41.

Müncher Räterepublik.

Beieren was een van de eerste deelstaten waar in november van het voorgaande jaar de boel op zijn kop was gezet. Hoewel de bevolking overwegend ruraal, monarchistisch en conservatief was, werd de politiek vanaf eind 1918 vanuit München door linkse arbeiderspartijen geleid. De leider van de USPD in Beieren, Kurt Eisner had op 8 november Beieren tot een socialistische republiek uitgeroepen.¹⁵⁸ Eisner was zowel een van de meest geliefde als gehate personen in de Beierse politiek maar in de drie maanden dat hij de touwtjes in handen had, liep zijn populariteit sterk terug. Bij de verkiezingen van januari leidde hij een grote nederlaag en om aan de macht te blijven zocht hij toenadering tot de SPD en de communisten. Beide partijen wilden echter niet hun onvoorwaardelijke steun geven. Eisner koos daarom eieren voor zijn geld. Toen hij op 21 februari op weg was naar de regeringsgebouwen in München om aan de leider van de Beierse afdeling van de SPD, Erhard Auer, zijn ontslag in te dienen, werd hij neergeschoten door graaf Anton von Arco auf Valley, een jonge extreem rechtse aristocraat.¹⁵⁹ Dezelfde dag werd er, als wraak op de aanslag op Eisner, een poging gedaan om Auer, een van de felste critici van Eisner, van het leven te beroven. Hoewel Auer de aanslag overleefde zetten de beide schietpartijen een reeks van gebeurtenissen in gang die zorgden voor grote politieke verwarring in München.

Auer werd opgevolgd door Johannes Hoffman, die zijn best deed om een coalitie tot stand te brengen. Deze coalitie hield echter niet lang stand. Op 7 april riep een groep anarchistische utopisten, geïnspireerd door de gebeurtenissen in Hongarije waar de communisten de macht hadden gegrepen, een *Räterepublik* uit in München. De regering van Hoffman had onvoldoende middelen om zich hiertegen te verzetten en vluchtte naar Bamberg, in noord Beieren.¹⁶⁰ Al snel namen de communisten het initiatief over van de anarchisten en werd er een leger opgezet. Noske reageerde snel. Freikörper overliepen noord-Beieren en begonnen München te omsingelen. De Ehrhardt Brigade vestigde zich in het dorpje Ohrdruf om zich voor te bereiden op een aanval op München. Feuchtwanger schat het aantal troepen dat de freikörper op de been brachten op ruim 35.000, en was het wachten op een aanval die gepland stond op 3 of 4 mei.¹⁶¹

¹⁵⁸ Nicholls, *Weimar and the Rise of Hitler*, 13.

¹⁵⁹ Evans, *The coming of the Third Reich*, 157.

¹⁶⁰ Evans, *The coming of the Third Reich*, 158.

¹⁶¹ Feuchtwanger, *From Weimar to Hitler*, 62.

De orders en bevelen van de leider van het Rode leger, Rudolf Eglhofer, werden na de omsingeling paniekerig en steeds meer van zijn soldaten deserteerden en verlieten de stad. De opgezette arbeiders en soldatenraden hadden geen vertrouwen meer in hun leiders en de macht van de communisten begon af te brokkelen en vervolgens volledig te desintegreren. In het machtsvacuüm dat ontstond gaf Eglhofer op 30 april, in een vlaag van radeloosheid, het bevel om een aantal zeer prominenten gijzelaars te executeren.¹⁶² Enkele rechtse studenten wisten het nieuws van deze wreedheid door te geven aan de leiders van de freikörper, waaronder Ehrhardt en kolonel Franz Ritter von Epp. Beide mannen waren buiten zichzelf van woede en besloten direct op te trekken naar de stad en rolden als een stoomwals over het uiteengevallen Rode leger heen. Hierbij ontketenden ze een storm van geweld en barbaarsheden die de wandaad van de communisten in het niet deed vallen.

Een goed voorbeeld van een dergelijke barbaarsheid is beschreven door Manfred von Killinger, de toekomstige minister president van Saksen onder de nazi's en officier in de Ehrhardt Brigade. Von Killinger beschreef in zijn autobiografie *Ernstes und Heitere aus dem Putschleben* zijn ervaringen tijdens de opstand in München en herinnerde zich een incident dat hij als een van de leukste in zijn carrière als freikorpslid heeft ervaren: *“Twee van mijn mannen benaderde een vrouw die we op straat vonden. Ze probeerde hen te bijten. Een harde klap in haar gezicht bracht haar bij zinnen. In een hofje legden we haar over de spaak van wagen en sloegen haar zo vaak met een stok dat er geen witte plek op haar rug te zien was.”*¹⁶³

Op 2 mei was het verzet van de communisten in München gebroken en kon de regering van Hoffman terugkeren naar de stad. De gebeurtenissen rondom Räterepublik in München laten duidelijk zien dat er sprake was van een geweldsklimaat in de Republiek van Weimar. De politieke aanslagen op Eisner en Auer kwamen van zowel de rechter als linkerkant en zowel de communisten als de freikörper maakten zich schuldig aan gruwelijke geweldplegingen. De geweldplegingen van deze twee groepen die tegenover elkaar stonden werkten elkaar in de hand. En de manier waarop Von Killinger tegen de vrouw aankeek die hij mishandelde laat zien dat dit als normaal werd beschouwd. Tevens werd bij de gebeurtenissen in München door de regering de legitimatie en ruimte gegeven voor het geweld van de freikörper zodat ze de opstand konden neerslaan. Toen de opstand eenmaal was neergeslagen was daarmee ook de laatste serieuze linkse dreiging voor de regering van

¹⁶² Evans, *The coming of the Third Reich*, 158.

¹⁶³ Manfred von Killinger, *Ernstes und Heitere aus dem Putschleben* (München, 1943) 15.

Ebert verdwenen en tegen de zomer had hij zijn autoriteit in het hele land kunnen herstellen.¹⁶⁴ De problemen voor de regering Ebert beperkten zich echter niet tot het binnenland.

Polen en de Baltische staten.

In Oost-Europa was de situatie na de wapenstilstand van november 1918, in tegenstelling tot die aan het westelijke front, zeer turbulent. Dit werd in grote mate veroorzaakt door het feit dat er geen definitieve oplossing gevonden kon worden voor de situatie in het oosten alvorens er een vrede was getekend. Poolse nationalisten wilden niet wachten op de uitkomst van de vredesonderhandelingen. Gesterkt door de veertien punten van Wilson waren zij, terwijl de vredesonderhandelingen nog moesten beginnen, al enthousiast begonnen zelf de grenzen van hun nieuwe staat te vormen. Gedurende de oorlog hadden de Polen namelijk een sterke ondergrondse verzetsbeweging opgebouwd die, toen Duitsland begin november bezweek, direct actie konden ondernemen.¹⁶⁵

Als reactie op de Poolse dreiging en om de terugtrekkende Duitse troepen te ondersteunen was de legerleiding al in december 1919, nota bene met de hulp van de communistische soldatenraden, begonnen met het zoeken naar vrijwilligers die voor Duitsland zouden willen vechten in het voormalige oostfront. De vrijwilligers die gevonden werden, waren adequaat in het ondersteunen van de terugtrekkende troepen maar bleken niet effectief genoeg voor de verdediging van de grenzen. Als gevolg hiervan werden binnen enkele weken na de wapenstilstand van november 1918 grote delen van de provincie Posen door Poolse nationalistes bezet.¹⁶⁶ Uiteraard was men hier in alle gelederen van het Duitse leger en de regering zeer van ontdaan. In het bijzonder Von Hindenburg was furieus. Hij was namelijk geboren in Posen. De plannen die Von Hindenburg smeedde om Posen terug te veroveren moest hij echter uitstellen. Het Duitse leger was gewoonweg niet bij machte om iets aan de situatie te veranderen. Bovendien had de reputatie van het leger in deze zelfde periode een absoluut dieptepunt bereikt na het fiasco bij het Berliner Stadtschloss.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 42.

¹⁶⁵ Jerzy Lerski, George Lerski, Piotr Wróbel en Richard Kozicki, *Historical dictionary of Poland, 966-1945* (1996) 545.

¹⁶⁶ Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 43.

¹⁶⁷ Waite, *Vanguard of Nazism*, 96.

De bevolking in Oost-Pruissen, Opper-Silezië en andere grensgebieden was bevreesd door de acties van de Polen. De instroom van nieuwe vrijwilligerstroepen, na de oproep van Noske in januari, kon echter een groot deel van hun angsten wegnemen. Door de komst van de freikörper verbeterde de militaire situatie van Duitsland enorm. Verschillende eenheden werden langs de gehele oostelijke Duitse grens gestationeerd en eind januari waren zo niet alleen de grenzen beveiligd, maar was er ook een groot deel van het verloren gebied teruggewonnen op het Poolse verzet. Volgens Feuchtwanger ontstonden er onder verschillende freikorpscommandanten zelfs plannen om een aparte *Oststaat* te vormen, onafhankelijk van de rest van Duitsland. Deze *Oststaat* zou moeten liggen in het gebied dat, volgens het latere Verdrag van Versailles, de nieuwe Poolse staat moest worden en in de Baltische gebieden. Het Baltische gebied was door het verdrag van Brest-Litovsk in drie soevereine staten verdeeld die onafhankelijk waren van Rusland, namelijk: Estland, Letland en Litouwen. Verder was het idee dat de aparte *Oststaat* zou kunnen weigeren het Verdrag van Versailles te ondertekenen.¹⁶⁸

Groener maakte ondertussen plannen om heel het gebied terug te veroveren dat Duitsland had verloren aan de Polen. Hij verplaatste zijn hoofdkwartier in januari naar de stad Kolberg die dicht bij de Poolse en Baltische staten lag.¹⁶⁹ Maar Maarschalk Foch, de bevelhebber van het Franse leger, eiste dat de Duitsers hun plannen om Posen binnen te vallen zouden staken en een demarcatielijn vaststelden. De regering van Ebert had geen keus. Ze verkeerde niet in de positie om niet te voldoen aan de eis van Foch.¹⁷⁰

De Duitse militaire leiders richtten, beroofd van hun ambitie om het op de Polen verloren gebied terug te winnen, hun aandacht op de de Baltische gebieden. Deze gebieden stonden onder directe dreiging van de Sovjet Unie. Twee dagen na de wapenstilstand van 11 november 1918 had de Sovjet Unie namelijk het verdrag van Brest-Litovsk geannuleerd en was het een offensief begonnen tegen Estland, Letland en Litouwen. Het terugtrekkende Duitse leger kon met behulp van de lokale bevolking de Russische opmars vertragen en ook Britse en Finse troepen vochten tegen de oprukkende bolsjewieken. Toch begon het Rode leger vanaf de wapenstilstand in de eerste maanden van 1919 langzaam weer hun controle over de Baltische staten te krijgen. Zo veroverden de Russen op 3 januari Riga en op 6

¹⁶⁸ Feuchtwanger, *From Weimar to Hitler*, 54.

¹⁶⁹ Feuchtwanger, *From Weimar to Hitler*, 55.

¹⁷⁰ Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 44.

februari Vilnius.¹⁷¹ De geallieerden waren zeer beducht voor de ontwikkelingen in Rusland en steunden het Witte leger dat in de burgeroorlog tegen de bolsjewieken vocht. De Duitse legerleiding hoopte door tegen de bolsjewieken te vechten in de Baltische staten een troef te hebben aan de onderhandelingstafel in Versailles. Duitsland zou de Russische opmars naar het westen tegenhouden en werd daartoe aangemoedigd door de geallieerden.¹⁷² Ernst von Salomon, een jonge vrijwilliger schreef hierover in zijn autobiografie *Die Geächteten*: “Wat onze strijd in het Kurland mogelijk maakte was de angst van het Westen voor de bolsjewisten.”¹⁷³

Veel van de Duitse vrijwilligers die naar de Baltische staten gingen om tegen het Rode leger te vechten, waren in de veronderstelling dat ze, nadat de strijd afgelopen zou zijn, stukken grond zouden krijgen in het Baltische gebied. Hoewel de geallieerden dit niet zouden toestaan omdat dit de Duitse invloed in het Oosten zou vergroten, werd dit bij verschillende wervingskantoren beloofd. Een ander belangrijk verkoopargument was de waarschuwing dat de Duitse *Kultur* onder de voet gelopen dreigde te worden door ‘barbaarse Aziatische hordes’. Waite beschrijft een typische rekruteringsposter waarop een roedel wolven, terwijl er bloed van hun tongen druipt, de oostelijke grenzen van Duitsland oversteekt. De tekst leest: “Duitsers! Verdedig het vaderland tegen de Russische bolsjewieken.”¹⁷⁴

Vanaf februari werden er een aantal series van succesvolle aanvallen gelanceerd en tegen maart was de gehele Baltische kust in handen van de Duitsers. De hierop volgende maanden rukten ze verder op en op 22 mei beleefden de freikörper het hoogtepunt van hun militaire successen toen ze Riga innamen. Deze stad was door het Rode leger tot een ware vesting omgebouwd en met behulp van de *Infiltrationstaktiken* van de stormtroepen konden de Duitsers de stad toch veroveren. Waite citeert uit de biografie *Der Nation greift an* van Friedrich Wilhelm Heinz, voor wie de inname van Riga duidelijk veel betekende: “Het was alsof, in de eindeloze nacht van de zelfopgelegde zwakte van Duitsland, alle sterren aan de hemel weer begonnen te schijnen en de pracht en de grootheid van onze soldaten verlichtten.”¹⁷⁵

¹⁷¹ Andrew Parrot, “The Baltic States from 1914 to 1923: The First World War and the Wars of Independence”, *Baltic Defense Review* 2 (2002) 146-153.

¹⁷² Scott, “The Origins of the Freikorps: A Revolution”, 7.

¹⁷³ Ernst von Salomon, *Die Geächteten*, (Berlijn 1931) 108.

Kurland is een historische benaming voor een gebied in Letland.

¹⁷⁴ Waite, *Vanguard of Nazism*, 105.

¹⁷⁵ Waite, *Vanguard of Nazism*, 118.

Even voor de verovering van Riga had graaf Rüdiger von der Goltz, de bevelhebber van de Duitsers, op 10 mei in Letland een marionettenregering aan de macht geholpen.¹⁷⁶ De successen in de Baltische gebieden bleken echter groter dan goed voor de Duitsers was. Na de verovering van Riga moest het Rode leger zich steeds verder terugtrekken en werden de geallieerden bezorgd over de Duitse dominantie in het oosten. De geallieerden gaven Ebert daarom opdracht de troepen terug te roepen. Diehl citeert hierover majoor Joseph Bischoff, commandant van een freikorps dat actief was in de Baltische gebieden die zei over de successen en de daaropvolgende bezorgdheid van de geallieerden: “*Um Gottes willen, wir haben uns totgesiegt.*”¹⁷⁷ De orders van Ebert tot terugtrekking werden herhaaldelijk genegeerd maar uiteindelijk bliezen de meeste freikörper de aftocht en moest ook Von der Goltz terugkeren naar Duitsland.¹⁷⁸ Sommige freikorpsleden sloten zich aan bij het Witte leger om toch door te kunnen vechten tegen de bolsjewieken. Andere freikorpscommandanten probeerden hun eenheid na terugkeer bij elkaar te houden en organiseerden ze in *Arbeitsgemeinshafren* of *Landarbeitsgemeenshafren* in Oost-Pruissen en Mecklenburg. De kolenmijnen in Opper-Silezië waren ook een van de locaties waar velen naartoe trokken. In Opper-Silezië kwamen ze in aanraking met andere goed georganiseerde freikörper, zoals de Ehrhardt Brigade, die hier gestationeerd waren. Honderden van de voormalige strijders uit de Baltische staten sloten zich bij de Ehrhardt Brigade aan.¹⁷⁹ Onder hen bijvoorbeeld Ernst von Salomon en Friedrich Wilhelm Heinz.

De mannen van de Ehrhardt Brigade waren, nadat ze een van de speerpunten waren bij de aanval op München, naar Opper-Silezië gestuurd. De toekomst van deze provincie diende bepaald te worden door een referendum dat inmiddels gepland stond op 21 maart 1921.¹⁸⁰ Het westelijke deel van de provincie, waar overwegend Duitsers woonden, zou tot het referendum bestuurd worden door Duitsland en het oostelijke deel, waar overwegend Polen woonden, door Polen. Een extreem nationalistische Poolse verzetsgroep, de zogenaamde *Polska Organizacja Wajskowa* (P.O.W.) die was opgericht in februari 1919, was ontevreden over de uitkomst van het Verdrag van Versailles. De verwachting was namelijk dat heel Silezië per

¹⁷⁶ Parrot, “The Baltic States from 1914 to 1923: The First World War and the Wars of Independence”, 149.

¹⁷⁷ Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 46.

¹⁷⁸ Scott, “The Origins of the Freikorps: A Revolution”, 7.

¹⁷⁹ Waite, *Vanguard of Nazism*, 138.

¹⁸⁰ Nicholls, *Weimar and the Rise of Hitler*, 174.

direct bij de nieuwe Poolse staat gevoegd zou worden.¹⁸¹ De Ehrhardt Brigade diende samen met andere freikörper en reguliere grenstroepen het Duitse deel van Opper-Silezië te beschermen tegen de Polen. Tegen de zomer van 1919 had men de situatie in het gebied onder controle gekregen. De Duitsers gingen daarbij echter hardhandig te werk en terroriseerde de Poolse inwoners van het gebied. De P.O.W. kwam daarom op de nacht van 16-17 augustus in opstand. Ze voerde een guerrilla oorlog vanaf het platteland en wisten enkele dorpen in te nemen. Op 24 augustus hadden de Duitsers de opstand hardhandig neergeslagen en keerde de rust in Opper-Silezië voorlopig terug.¹⁸²

Ook tijdens de Poolse en Baltische campagnes was er wederom sprake van extreem geweld van beide partijen. Gerwarth citeert uit de autobiografie *Landsknechte wurden wir* van freikorpslid Erich Bella die in de Baltische gebieden vocht en het huis van twee Letse vrouwen doorzocht. In het huis vond hij in de kelder de lichamen van vijf verminkten Duitse soldaten. Als wraakactie sloegen Bella en zijn makkers de twee vrouwen met hun geweerkolven dood.¹⁸³ Deze campagnes lieten echter ook zien dat de vrijwilligers patriotistische motieven hadden om zich aan te sluiten bij de freikörper. De oostelijke grenzen van Duitsland werden bedreigd door de Polen en de Russen en het vaderland deed een beroep op de vrijwilligers. Net als in de oorlog kregen de freikörper echter het gevoel dat ze in steek werden gelaten door de eigen regering. De regering gaf aanvankelijk weliswaar de freikörper het bevel gegeven in het Oosten te vechten maar stak hen vervolgens weer in de rug. Ebert had onder druk van de geallieerden niet toegestaan dat de Duitsers Posen terugveroverden en op het moment dat een definitieve zege in de Baltische gebieden in zicht was kregen de vrijwilligers het bevel om zich terug te trekken.

In de winter van 1919 vertrok de Ehrhardt Brigade, zo'n vijfduizend man sterk vanuit Opper-Silezië, richting Berlijn. De Ehrhardt Brigade was door Noske uitgekozen om de regering in Berlijn extra bescherming te bieden tegen eventuele communistische opstanden. Ehrhardt en zijn mannen werden ondergebracht in de barakken in Döberitz en kregen nieuwe legeruitrustingen en materialen. De winter van 1919-1920 was een rustige tijd voor de Ehrhardt Brigade. Echter een van de termen van het Verdrag van Versailles was dat de Duitse regering in de lente van 1920 alle freikörper moest ontmantelen.¹⁸⁴ Op 1 maart vierde de

¹⁸¹ Jerzy Lerski, George Lerski, Piotr Wróbel en Richard Kozicki, *Historical dictionary of Poland, 966-1945*, (1996) 545.

¹⁸² Lerski, *Historical dictionary of Poland, 966-1945* (1996) 545.

¹⁸³ Gerwarth, "The Central European counter-revolution", 206.

¹⁸⁴ Scott, "The Origins of the Freikorps: A Revolution", 8.

Ehrhardt Brigade zijn eenjarige bestaan met een grote parade die ondermeer werd bijgewoon door Von Lüttwitz. Diezelfde maand ontving de Brigade echter het bevel om zichzelf op te heffen. De mannen en ook hun commandant waren furieus op de regering en ze wilden niet dat hun freikorps opgeheven zou worden. Ze vonden steun bij generaal Von Lüttwitz. Waite heeft een conversatie tussen een woedende Ehrhardt en Von Lüttwitz opgetekend waarin de generaal hem verzekerde dat hij niet zou toestaan dat de freikörper opgeheven zouden worden.¹⁸⁵ Nog diezelfde maand zou Von Lüttwitz daad bij woord voegen door met behulp van de Ehrhardt Brigade een coup te plegen.

De Kapp-putsch.

In de zomer van 1919 waren een aantal ontevreden conservatieven begonnen met het maken van plannen om de regering van Ebert omver te werpen. Wolfgang Kapp, een van de oprichters van de nationalistische *Deutsche Vaterlandspartei* en generaal Von Ludendorff, die Duitsland in november 1918 was ontvlucht uit angst voor de revolutie, maar in februari 1919 was teruggekeerd, richtten samen de *Nationale Vereinigung* op. Deze organisatie was erop gericht om conservatieve en rechtse elementen die ontevreden waren over de Republiek te verenigen en plannen te maken voor een mogelijke coup. Een van de belangrijkste leden van de Nationale Vereinigung was volgens Diehl, Waldermar Pabst, de kapitein die een belangrijke rol had gespeeld in de moord op Luxemburg en Liebknecht. Pabst had goede militaire contacten en vond in Von Lüttwitz een belangrijke bondgenoot voor de Nationale Vereinigung.¹⁸⁶ De Nationale Vereinigung had ook contacten binnen veel van de freikörper en werd financieel gesteund door veel leden van de Duitse adel en rijke industriëlen. Verder had de organisatie banden met de DNVP en DVP, de belangrijkste rechte politieke partijen. Daarnaast kon de organisatie steun verwachten van veel hoge militairen.¹⁸⁷

In de eerste maanden van 1920 begonnen de geallieerden de regering van Ebert steeds harder onder druk te zetten om te voldoen aan de militaire voorwaarden van het Verdrag van Versailles. De toekomst van de Duitse troepen, zowel van de *Reichswehr*, zoals het reguliere leger voortaan genoemd werd, als van de freikörper, werd hierdoor onzeker. In de zomer van 1919 was het aantal mannen dat in Duitsland onder de wapenen stond volgens Feuchtwanger

¹⁸⁵ Waite, *Vanguard of Nazism*, 151.

¹⁸⁶ Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 67-68.

¹⁸⁷ Feuchtwanger, *From Weimar to Hitler*, 72.

zo'n 650 000. Hiervan behoorden ongeveer 400 000 tot de freikörper.¹⁸⁸ Door de druk van de geallieerden was het vooruitzicht van de meeste korpsen dat ze in het voorjaar van 1920 ontbonden zouden worden. Dit zou voor het grootste deel van de leden betekenen dat ze werkloos zouden worden.

Op 29 februari werd door de regering besloten dat de Ehrhardt Brigade en de Marine-Brigade von Loewefeld voor 10 maart ontbonden moesten zijn om te kunnen voldoen aan de deadline van de geallieerden. Deze deadline stelde namelijk dat voor 10 april alle vrijwilligerstroepen opgeheven dienden te zijn.¹⁸⁹ Toen dit nieuws Ehrhardt en Von Lüttwitz bereikte confronteerde de generaal daarop op 10 maart Ebert en Noske met een aantal eisen. Von Lüttwitz eiste ondermeer dat er nieuwe verkiezingen werden gehouden en dat hij aan het hoofd werd geplaatst van de Reichswehr. Ebert en Noske weigerden natuurlijk en Noske drong er bij Von Lüttwitz op aan dat hij met pensioen zou gaan. Omdat Noske tevens sterke vermoedens had van een op handen zijnde plot tegen de regering gaf hij even later het bevel om Wolfgang Kapp, Waldemar Pabst en kolonel Bauer, een voormalige assistent van Ludendorff, te arresteren. De drie mannen werden echter getipt over hun aanstaande arrestatie en wisten alle drie te ontkomen.¹⁹⁰

Twee dagen nadat Von Lüttwitz zijn eisen afgewezen zag worden door Ebert en Noske gaf hij de Ehrhardt Brigade het bevel naar Berlijn op te trekken. Zonder enige vorm van tegenstand kon de Brigade in de nacht van 12 op 13 maart de hoofdstad binnenmarcheren en de belangrijkste regeringsgebouwen bezetten. Bij een snel opgezette vergadering in het huis van Noske wilde de minister zich verzekeren van de steun van de Reichswehr en een militair antwoord geven op de acties van Ehrhardt en Von Lüttwitz. Generaal Reinhardt, die Groener had opgevolgd nadat het Verdrag van Versailles ondertekend was, was bereid deze steun te geven. De rest van de militaire staf was echter een andere mening toegedaan. Zij onthielden zich weliswaar van steun aan de putsch maar ze lieten wel duidelijk merken zich niet te willen inmengen in, wat ze beschouwden als vooral, een politieke kwestie. Feuchtwanger citeert Hans von Seeckt, de invloedrijkste generaal in de militaire staf die in een beroemd geworden uitspraak dit aan Noske duidelijk zou hebben gemaakt: "*Reichswehr schiet niet op Reichswehr*".¹⁹¹

¹⁸⁸ Feuchtwanger, *From Weimar to Hitler*, 69.

¹⁸⁹ Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 68.

¹⁹⁰ Feuchtwanger, *From Weimar to Hitler*, 73.

¹⁹¹ Feuchtwanger, *From Weimar to Hitler*, 73.

Ebert, Noske en kanselier Gustav Bauer, de opvolger van Scheidemann, en de meeste andere ministers waren genoodzaakt Berlijn te ontvluchten. Alleen vice-kanselier Eugen Schiffer van de DDP bleef achter om de gebeurtenissen in de hoofdstad in de gaten te houden.¹⁹² De regeringsleden vluchtten allereerst op aanraden van Noske naar Dresden, hier was namelijk generaal Maercker met zijn Freiwillingen Landesjaegerkorps gelegerd. Noske ging ervan uit dat Maercker trouw zou blijven aan de regering nadat hij met zijn freikorps de regering meerdere malen had geholpen. Maercker verklaarde echter net als Von Seeckt dat hij weliswaar geen steun verleende aan de putsch, maar dat hij ook de regering niet zou beschermen. De reden die Maercker hiervoor gaf was dat er, nadat de Ehrhardt Brigade Berlijn in had genomen, een algehele staking was afgekondigd door de vakbonden en de regering hieraan hun steun verleende.¹⁹³ Op 14 maart vluchtten de regeringsleden daarom verder richting het zuiden naar Stuttgart. Generaal von Bergmann, de Reichswehr commandant in deze stad, verklaarden zich ondubbelzinnig loyaal aan de regering van Ebert.¹⁹⁴

De reactie van de gewapende troepen die zich verspreid over heel het land bevonden was wisselend. De meeste reguliere legereenheden en officieren hielden zich afzijdig en gaven geen steun aan Von Lüttwitz of de regering. Voor de freikörper lag dit anders. Ondanks dat ook veel van hen zich afzijdig hielden, waren ze over het algemeen voor de putsch. In provincies waar ze gelegerd waren gaven ze dan ook actieve steun door regeringsgebouwen in te nemen. Tevens hielpen enkele freikörper de Ehrhardt Brigade mee Berlijn bezet te houden.¹⁹⁵ De putsch kreeg ook de sympathie van de DNVP en DVP, de twee rechtse en nationalistische politieke partijen. Beide partijen onthielden zich van formele steun, maar vaardigden wel een verklaring uit waarin ze de regering en de staking veroordeelden en vroegen om nieuwe parlementaire verkiezingen. Volgens Nicholls stak Gustav Stresemann, de leider van de DVP, zijn bewondering voor Wolfgang Kapp, die het boegbeeld van de putsch was geworden, niet onder stoelen of banken.¹⁹⁶

Ondanks deze gunstige voorwaarden zou de Kapp-Lüttwitz-putsch binnen enkele dagen uitlopen op een mislukking. Er was gehoopt op een nog bredere en actievere steun van de gewapende troepen en rechtse partijen. Deze onthielden zich, ondanks hun waardering

¹⁹² Nicholls, *Weimar and the Rise of Hitler*, 70.

¹⁹³ Feuchtwanger, *From Weimar to Hitler*, 75.

¹⁹⁴ Waite, *Vanguard of Nazism*, 156.

¹⁹⁵ Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 69.

¹⁹⁶ Nicholls, *Weimar and the Rise of Hitler*, 70-71.

voor de actie van Kapp en Von Lüttwitz, echter hiervan omdat ze vonden dat de putsch op een slecht moment kwam. Bovendien mistte de afgekondigde staking zijn uitwerking niet. Dit was voor de gematigde nationalist en conservatieven een teken dat, zoals Feuchtwanger schrijft: “het moment om zich te ontdoen van de ongeliefde republiek was nog niet daar”. Kapp vond zich zo de leider van een praktisch dode stad. Daarnaast was het door een matige voorbereiding lastig om een effectieve autoriteit uit te oefenen. Verder was er een slechte coördinatie tussen Kapp, Von Lüttwitz en Ehrhardt en zijn troepen. Tot slot waren de Berlijnse ambtenaren terughoudend in het uitvoeren van de opdrachten van de putschisten.¹⁹⁷

Toen de leiders van de putsch in de gaten kregen dat hun poging dreigde te mislukken begonnen ze te onderhandelen met vice-kanselier Schiffer. Schiffer deed, om de putsch zo snel mogelijk tot een einde te brengen, veel concessies aan de putschisten. Deze concessies zouden een groot obstakel blijken te zijn voor Ebert en Bauer om de verantwoordelijke putschisten adequaat te straffen. Op 17 maart was Kapp weliswaar gedwongen naar Zweden te vluchten, maar werd Von Lüttwitz slechts gedwongen om met vervroegd pensioen te gaan.¹⁹⁸ Diezelfde dag verliet de Ehrhardt Brigade in de namiddag Berlijn. Waite beschrijft hoe ze, in groot contrast met hoe ze slechts enkele dagen daarvoor, zingend de hoofdstad binnenliepen, terugmarcheerden. Langs een menigte van mensen over de *Unter den Linden* gingen ze chagrijnig naar hun barakken in Döberitz in afwachting van wat zou komen.¹⁹⁹ Lang zouden ze echter niet stil hoeven te zitten en bang voor vervolging hoefden ze ook niet te zijn. De regering zou namelijk, ondanks de coup, alweer snel een beroep op hen doen.

De nasleep van de Kapp-putsch.

James Diehl vergelijkt de Duitse freikörper met de Praetoriaanse garde in het oude Romeinse Rijk. Deze garde, die oorspronkelijk bedoeld was om de Romeinse keizers te beschermen, was vaak een onafhankelijke machtsfactor in het Rijk. Vaak keerde de garde zich juist tegen de keizer en tegenwoordig wordt de Praetoriaanse garde vaak geassocieerd met samenzweringen, disloyaliteit en moordaanslagen. Toch bleef de garde van essentieel belang voor de bescherming van de Romeinse keizers tegen de intriges van de senaat, maar bovenal tegen het Romeinse volk.²⁰⁰ Zo zou ook de Ehrhardt Brigade, vlak nadat ze een poging

¹⁹⁷ Feuchtwanger, *From Weimar to Hitler*, 75.

¹⁹⁸ Nicholls, *Weimar and the Rise of Hitler*, 71.

¹⁹⁹ Waite, *Vanguard of Nazism*, 163.

²⁰⁰ Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 46.

hadden gedaan de regering omver te werpen, wederom opgeroepen worden om diezelfde regering bescherming te bieden tegen communistische dreiging.²⁰¹

De vakbondsleiders in Berlijn, die een belangrijke rol hadden gespeeld in het mislukken van de putsch door de algehele staking, waren zeer verbolgen over het onvermogen en de onwil waarmee Ebert de putschisten strafte. In de hoop de vakbondsleiders enigszins tevreden te stellen zag Ebert zich daarom genoodzaakt Bauer en Noske te vervangen. De opvolger van Bauer werd de sociaaldemocraat Hermann Müller en Noske werd opgevolgd door Otto Gessler van de DDP. Ook aan de militaire top had er een verandering plaatsgevonden. Generaal Reinhardt had, nadat de andere leden van de militaire staf hem niet hadden gesteund, zijn ontslag ingediend en was opgevolgd door generaal Von Seeckt.²⁰²

De staking die tijdens de putsch was afgekondigd was een groter succes dan de leiders van de regering en de vakbonden hadden durven hopen. De communisten, die aanvankelijk tegen de staking waren, maakten van de verbetering van de stakende arbeiders gebruik om de staking om te zetten in een revolutie. Op veel plaatsen in het land, maar met name in het Ruhrgebied, braken opstanden uit en werden barricades opgeworpen in de straten. In het Ruhrgebied werd er een leger opgezet dat volgens Nicholls bestond uit anarchisten, sociaaldemocraten, leden van de USDP en communisten, dat bekend zou komen te staan als *Die Rote Ruhrarmee*.²⁰³ De schattingen van de omvang van dit leger lopen uiteen maar Feuchtwanger schat het rond de 50 000 man. Het Rode leger begon tijdens de putsch te vechten tegen de Reichswehr en freikörper. Omdat het Ruhrgebied, onder de voorwaarden van het Verdrag van Versailles, sterk gedemilitariseerd was kon het Rode Leger snel het hele gebied onder controle krijgen.²⁰⁴ Volgens de historicus Peter Fritzsche leek de situatie in Duitsland in maart en april 1920 wederom uit te lopen op een burgeroorlog. De kloof tussen politiek links en rechts leek groter dan ooit tevoren en een golf van antimilitarisme verspreidde zich ook over de gematigd liberale burgers.²⁰⁵

Ebert besloot net als in het najaar van 1918 de rol van dr. Faust te spelen en een pact te sluiten met de duivel. Op 16 maart, nog voordat de Kapp-putsch goed en wel beëindigd was, belde hij Von Seeckt op, die slechts enkele dagen daarvoor had geweigerd de regering te beschermen tijdens de putsch, om bescherming tegen de rebellerende communisten te vragen.

²⁰¹ Waite, *Vanguard of Nazism*, 169.

²⁰² Nicholls, *Weimar and the Rise of Hitler*, 71.

²⁰³ Nicholls, *Weimar and the Rise of Hitler*, 72.

²⁰⁴ Feuchtwanger, *From Weimar to Hitler*, 78.

²⁰⁵ Fritzsche, *Germans into Nazis*, 128-129.

Alle freikörper die het bevel hadden gekregen zich te ontmantelen werden terug in dienst genomen. Zo ook de Ehrhardt Brigade. De Brigade kreeg zelfs een speciale bonus van zestien duizend mark, die nota bene door Kapp beloofd was. Tevens werd alle mannen van de Brigade, op Ehrhardt zelf na, amnestie beloofd voor hun rol in de Kapp-putsch. Ehrhardt's mannen marcheerden wederom naar Berlijn en werden ingezet om de communisten daar neer te slaan.²⁰⁶ Von Seeckt stuurde de Reichswehr en een aantal freikörper naar het Ruhrgebied die hardhandig een einde maakten aan de opstand van het Rode leger.

Vervolgens werd de Ehrhardt Brigade door Von Seeckt naar de *Lüneburger Heide* gestuurd, het gebied rondom de stad Münster, waar ze op 31 mei alsnog het bevel kreeg om zich op te heffen. Enkele leden werden opgenomen in de Reichswehr. Hermann Ehrhardt moest echter vluchten. Er was uiteindelijk toch een arrestatiebevel tegen hem uitgevaardigd vanwege zijn rol in de Kapp-putsch.²⁰⁷ Gumbel geeft in een tabel weer welke straffen de betrokkenen van de Kapp-putsch hadden gekregen toen hij in 1922 zijn boek schreef. Ehrhardt was de enige persoon met een militaire rol in de putsch die was veroordeeld. Alle andere betrokkenen werden vrijgesproken of konden om uiteenlopende redenen niet veroordeeld worden. Echter omdat Ehrhardt naar Beieren gevlucht was kon hij niet vervolgd worden.²⁰⁸

In Beieren had de lokale Reichswehr commandant, generaal Arnold von Möhl, namelijk tijdens de Kapp-putsch, overigens zonder de putsch direct te steunen, gebruik gemaakt om de regering van Hoffmann af te zetten. Von Möhl zette Gustav von Kahr, een rechts-conservatieve politicus die banden had met de *Bayerische Volkspartei* (BVP), de Beierse afdeling van de Centrum partij, aan het hoofd van een nieuwe regering. Enkele dagen later werd deze wisseling van de wacht enigszins gelegitimeerd doordat Von Kahr tot minister-president werd gekozen door een parlement waar de SPD en andere linkse partijen uit geweerd werden door Von Möhl.²⁰⁹ Beieren werd hierdoor een bolwerk voor politiek rechts en een veilige thuishaven voor Hermann Ehrhardt en de voormalige leden van zijn Brigade. Ehrhardt hoefde niet bang te zijn om gearresteerd te worden en kon een nieuwe organisatie oprichten om de leden van zijn voormalige freikorps bij elkaar te houden.

²⁰⁶ Waite, *Vanguard of Nazism*, 171-172.

²⁰⁷ Bruno Thoss, "Brigade Ehrhardt 1919/1920" gevonden op: http://www.historisches-lexikon-bayerns.de/artikel/artikel_44457.

²⁰⁸ Gumbel, *Vier Jahre politischer Mord*, 102.

²⁰⁹ Feuchtwanger, *From Weimar to Hitler*, 77.

De nasleep van de Kapp-putsch liet wederom duidelijk zien dat de regering een belangrijke factor was voor het geweld van de freikörper. Keer op keer bleek de regering onmachtig of onwelwillend om de freikörper adequaat te straffen en gaven ze de organisaties legitimiteit door ze in dienst te nemen en in te zetten tegen de communisten. De nasleep laat ook duidelijk de wisselwerking zien tussen de communisten en de freikörper. Als reactie op de putsch begonnen de communisten een opstand en bleef er een geweldsklimaat bestaan in de Republiek van Duitsland.

De Organization Consul.

Volgens James Diehl brachten de Kapp-putsch en de nasleep hiervan een einde aan, wat hij ziet als, de eerste fase van de rechtse paramilitaire organisaties in de Republiek van Weimar. De freikorpsleden waren met behulp en met aanmoediging van de regering tot stand gekomen en het waren legale organisaties. Na de Kapp-putsch kwam hier verandering in. Diehl ziet de periode vanaf de putsch tot de poging van Adolf Hitler om een coup te plegen in november 1923, als de tweede fase van de paramilitaire organisaties. Deze fase werd volgens hem gekenmerkt door illegale en ondergrondse activiteiten van geheime organisaties.²¹⁰

Ehrhardt kreeg van Von Seeckt het bevel zijn Brigade op te heffen. Onder druk van de geallieerden en de linkse politieke partijen moest het Duitse leger gereduceerd worden tot 100.000 man en de vrijwillige legereenheden opgeheven worden. Enkele goed gedisciplineerde freikörper zoals Maercker's Freiwilligen Landesjaegerkorps, het freikorps van kolonel Franz Ritter von Epp en de Reinhard Brigade werden bijna zonder veranderingen als legereenheid opgenomen in de Reichswehr.²¹¹ Von Seeckt wilde met het merendeel van de freikörper echter weinig te maken hebben en zag hen als ongedisciplineerde bendes. De freikorpsleden zelf wilden bovendien ook vaak niet opgenomen worden in de Reichswehr. Om hun formaties toch bijeen te houden richtten veel van de freikorpscommandanten een variëteit van verschillende soorten organisaties op zoals sportverenigingen en veteranenverenigingen die in feite een soort voortzetting waren van hun freikorps.

De opstelling van de conservatieve Von Seeckt tegenover de freikörper en de gebeurtenissen in maart 1920, had veel freikorpsleden ervan overtuigd dat de toekomst van Duitsland niet lag in een conservatieve weg. De actieve steun van de conservatieven voor de

²¹⁰ Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 75.

²¹¹ Waite, *Vanguard of Nazism*, 183.

putschisten was namelijk gering geweest. Diehl schrijft dat de veteranen van de freikörper en de verenigingen die de korpsen opvolgden sterk radicaliseerden in hun opvattingen en een *völkisch* en protofascistisch karakter kregen.²¹² Een voorbeeld van een dergelijke vereniging was het *Verband Nationalgesinnter Soldaten*. Deze organisatie, waarin zo'n honderdvijftigduizend voormalige freikorpsleden zich verenigden, was direct na de Kapp-putsch door majoor Stephani, voormalig commandant van het Potsdam Regiment en lid van de Nationale Vereinigung, samen met enkele officieren van de Ehrhardt Brigade opgericht. Hermann Ehrhardt zelf had met enkele andere officieren van zijn Brigade, nadat de Brigade in mei 1920 opgeheven moest worden, een veteranenorganisatie opgericht die ze de *Bund ehemaliger Ehrhardtoffiziere* noemden.

Eind 1920 begin 1921 werd door leden van de Bund ehemaliger Ehrhardtoffiziere de *Organization Consul* (O.C.) opgericht. De O.C. was in feite een voortzetting van de Ehrhardt Brigade en nam het paramilitaire karakter van de Brigade over. Op veel punten kwam de O.C. overeen met andere organisaties die een voortzetting vormden van de freikörper, echter op politiek gebied ging de O.C. verder. De freikörper hadden een belangrijke rol gespeeld op het politieke toneel in de eerste jaren na de Eerste Wereldoorlog en hun opvolgingorganisaties zouden dat ook spelen. De O.C. had echter een sterke politieke wil tot de macht en zou zich daarom ontpoppen tot een ultranationalistische terreurorganisatie die verantwoordelijk was voor een aantal belangrijke politieke moorden.²¹³

De O.C. was vernoemd naar Consul Eichmann, een alias van Ehrhardt dat hij had aangenomen nadat hij gezocht werd door de politie vanwege zijn rol in de Kapp-putsch.²¹⁴ Ehrhardt verbleef uit extra veiligheidsoverweging veelvuldig in Innsbruck en Budapest. Hij had ondanks zijn arrestatiebevel weliswaar veel bewegingsruimte in München en Beieren maar wilde toch geen risico lopen.²¹⁵ Ehrhardt had wel een directe invloed op de belangrijkste beslissingen van de O.C. maar omdat hij dus niet altijd in Duitsland verbleef was hij zelf niet de uitvoerende leider van de organisatie. Het algemene beleid was in handen van de zogenaamde *Zentrale*, De *Zentrale* was gevestigd in München en aan het hoofd stond luitenant Alfred Hoffman. Hoffman was praktisch de leider van de O.C. op de momenten dat Ehrhardt niet in Beieren was. Manfred von Killinger was de leider van de militaire afdeling van de O.C. Onder Von Killinger en Hoffman stonden de dertien leiders van regionale

²¹² Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 77.

²¹³ Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 107.

²¹⁴ Stern, "The Organisation Consul", 21.

²¹⁵ Gumbel, *Vier Jahre politischer Mord*, 139.

afdelingen van de O.C. Deze regionale leiders, die *Gauleiters* genoemd werden, waren verantwoordelijk voor het opzetten van lokale departementen en de militaire training van de leden van de organisatie.²¹⁶ Een van de Gauleiters was bijvoorbeeld de al eerder genoemde Friedrich Wilhelm Heinz. Hij was de leider van de afdeling van de O.C. in Frankfurt.

De O.C. was niet erg groot en behield ongeveer dezelfde grootte als de Ehrhardt Brigade. Diehl schat had aantal leden van de organisatie niet groter dan vijfduizend man. Ehrhardt hield zijn organisatie bewust klein en hij wilde vermijden dat het een massabeweging werd. Liever zag hij dat de leden van de O.C. een soort elitekorps vormden die andere grotere bewegingen zouden infiltreren.²¹⁷ Leden van de O.C. waren bijvoorbeeld ook actief lid en hadden hoge rangen bereikt in organisaties als de *Deutschvölkischer Schutz und Trutzbund*, de grootste en belangrijke antisemitische organisatie van Duitsland, de *Deutschnationaler Jugendbund*, een belangrijke nationalistische jeugdorganisatie, en het *Verband Nationalgesinnter Soldaten*. Tevens had Von Killinger, door gebruik te maken van de enorme prestige en bekendheid die Ehrhardt genoot in Duitsland, met een aantal leiders van belangrijke voormalige freikörper onderhandeld dat ze zich onder het leiderschap van Ehrhardt en de Zentrale zouden plaatsen. Zo werd er een soort enorm ondergronds freikorps gecreëerd, dat de naam *Regiment Süd* kreeg, met Ehrhardt aan het hoofd.²¹⁸

Het merendeel van de leden van de O.C. was lid geweest van de Ehrhardt Brigade maar er werden ook nieuwe leden aangenomen. Alle nieuwe leden werden verplicht een eed af te leggen die vrij vertaald zo luidde: “*Ik verklaar op mijn erewoord dat ik van Duits bloed ben. Op mijn erewoord en met mijn hand op mijn hart verklaar ik mezelf gehoorzaam aan de wetten van de O.C. en verklaar ik dat ik overeenkomstig aan deze wetten zal handelen. Ik zweer dat ik mijn onvoorwaardelijke gehoorzaamheid zal geven aan mijn superieuren en aan de hoogste leider van de organisatie en dat ik de striktste geheimhouding in acht neem aangaande alle zaken die in relatie staan met de organisatie, zelfs wanneer ik de organisatie zou verlaten.*”²¹⁹ Veel van de nieuwe leden waren jongeren. Voor hen werden aparte jeugdkaders gecreëerd waarvoor een minimumleeftijd van zestien jaar oud gold.²²⁰ De naoorlogse paramilitaire organisaties altijd een zeer grote aantrekkingskracht gehad op de

²¹⁶ Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 108.

²¹⁷ Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 108-109.

²¹⁸ Stern, “The Organisation Consul”, 23-25.

²¹⁹ Stern, “The Organisation Consul”, 22.

²²⁰ Stern, “The Organisation Consul”, 26.

Duitse jeugd en naast de oorlogsveteranen en jonge officieren vormden de Duitse jeugd het leeuwendeel van de paramilitaire organisaties.

Jongeren.

De ervaringen met het verlies van de oorlog en de revolutie droegen ook bij aan de mobilisatie en radicalisering van toekomstige paramilitaire activisten die te jong waren om in de oorlog gevochten te hebben. Onder hen was Ernst von Salomon die als zestienjarige jongen in november 1918 door Berlijn liep en geconfronteerd werd met de revolutie. Als zoon van een Pruisische officier zag hij een menigte revolutionaire met een vlag door de straten marcheren. In een passage in *Die Geächteten*, die ook in het artikel van Gerwarth staat, refereerde hij hieraan: *“Ik werd langzaam bleek, vermande me en dwong mezelf te blijven staan. Ik voelde een sfeer van verwarring en tumult ontstaan. Een grote vlag werd door een lange stoet mensen vooruit gedragen. De vlag was rood. Ik bleef staan kijken. Een grote vermoeide menigte volgde op een ongeordende wijze de vlag. Vrouwen liepen voorop. Ze gingen voort met hun wijde rokken en de scherpe grijze huid van hun gerimpelde en benige gezichten. Bedekt met hun donkere haveloze kleren, zongen ze een lied dat uit de maat was met de melodie van de vertwijfelde zwaarte van hun mars. Dit waren ze dan: de strijders van de revolutie. [...] Ze kenden geen trots en overwinning. Ik ging rechtop staan en dacht ‘lafaards’, ‘uitschot’ en ‘gespuis’ [...] het waren net ratten.”*²²¹

Von Salomon behoorde tot, wat ondermeer Gerwarth noemt, de zogenaamde ‘war youth generation’.²²² Tot aan de wapenstilstand van november 1918 hoorden zij heroïsche verhalen over het front en door de Duitse propaganda waren zij ervan overtuigd geraakt dat er een overwinning behaald zou worden. Veel van deze jongeren waren zowel fysiek als mentaal voorbereid voor op een ‘heldhaftig’ optreden op het oorlogstoneel. Von Salomon bijvoorbeeld had net zijn opleiding tot officierscadet afgerond toen de oorlog tot een abrupt einde kwam. Ze voelden zich daarom beroofd van hun kans om zich te bewijzen op het oorlogstoneel. De freikörper gaven hen echter alsnog de kans zich te bewijzen en te leven volgens het geïdealiseerde en romantische plaatje van oorlog en geweld zoals dat in de oorlogspropaganda en de boeken van Ernst Jünger geschetst was. Veel van de jongeren besloten zich daarom na de oorlog aan te sluiten bij een paramilitaire organisatie. Hier werden ze vaak omringd door

²²¹ Von Salomon, *Die Geächteten*, 10-11.

²²² Gerwarth, “The Central European counter-revolution”, 191.

voormalige stormtroepen en andere ‘oorlogshelden’ waardoor ze zich vaak nog actiever opstelden dan de oorlogsveteranen omdat ze hoopten met dit activisme hun waarde te kunnen laten zien en zich alsnog te bewijzen.²²³ De veteranen leken namelijk in de ogen van jongens als Von Salomon van een andere wereld te komen.

De beschrijving van Von Salomon van een intocht van terugkerende soldaten in Berlijn was illustratief voor dit gevoel. De terugkerende soldaten maakten een lugubere indruk op hem. Boos en donker keken ze strak voor zich uit en negeerden de omstanders. Dit was niet wat de jonge cadet zich aanvankelijk had voorgesteld van zijn helden. De mannen die hij zag leken wel van een andere wereld te komen: *“Plotseling begreep ik het. Deze mannen waren geen arbeiders, boeren of studenten [...] deze mannen waren soldaten, verenigd in hun bloed en opoffering. Het front was hun thuis. Dit was de rede voor hun onaandoenlijke, ontroerende en spookachtige thuiskomst. De oorlog roerden hen, oorlog overheersten hen; dit zouden ze nooit achter zich kunnen laten. De aankomende dood, de glorieuze onzekerheid, de dampen en het harde staal; de oorlog zou voor altijd in hun bloed blijven.[...] En plotseling moesten ze eerbare burgers worden in een burgerlijke wereld. Natuurlijk niet! De oorlog was dan wel voorbij, maar de krijgers bleven doormarcheren! Op elke hoek van de straat hingen posters waar naar vrijwilligers gevraagd werd om onze Oostelijke grens te verdedigen. Op de dag na de binnenkomst van onze troepen in de stad meldde ik me ook aan. Ik werd toegelaten en kreeg een uitrusting. Ik zou ook soldaat worden.”*²²⁴

Voor de naoorlogse Duitse jeugd was het een zeer verwarrende periode waarin ze leefden. Het land had een lange uitputtende oorlog verloren en in politiek opzicht was er een grote chaos in het land. Linkse socialistische en rechtse nationalistische organisaties concurreerden met elkaar om de gunst van de jeugd te winnen. De commandanten van de verschillende rechtse paramilitaire organisaties speelde een belangrijke rol in het veroveren van de harten van jonge mannen en zorgden dat extreem links eigenlijk een verloren strijd voerde om de Duitse jeugd in grote getalen aan zich te binden. Door het geromantiseerde beeld van de oorlog en het geweld werden de freikorpscommandanten gezien als helden en als toonbeelden van mannelijkheid. Een goed voorbeeld hiervan is een stuk van een anoniem Duitse student over Hermann Ehrhardt uit een bundel over de jeugd in de Republiek van Weimar. Waite citeert hieruit: *“Ik zag hem voor het eerst in een locale bierhal in München.*

²²³ Gerwarth, “The Central European counter-revolution”, 191-192.

²²⁴ Von Salomon, *Die Geächteten*, 37-39.

Voor ons studenten was de kapitein niet alleen de belichaming van militaire trouw en roem. Hij was meer dan dat. Hij was het ideale type en model van een krijgshaftige waaghals – de man die ons jeugdvolle enthousiasme en jeugdige passies kon vormen en richting geven ... hij was onze Kapitein. Er kan er maar één zijn zoals kapitein Ehrhardt."²²⁵

De rechtse paramilitaire organisaties namen zonder enig probleem studenten in hun gelederen en sponsorden verschillende sportverenigingen voor de jeugd. Vooral de organisaties die de freikörper in de loop van de jaren '20 opvolgden waren erg actief in het mobiliseren van de jeugd. In dit opzicht waren de paramilitaire organisaties na oorlog voortzettingen van de vele militaristische *völkische* jeugdorganisaties die er voor de Eerste Wereldoorlog waren.

Voor de oorlog was er in Duitsland een grote variëteit van jeugdorganisaties met allerlei verschillende programma's, die overigens lang niet allemaal een extreemrechts karakter hadden. Tussen deze organisaties waren er een aantal overeenkomsten die ook teruggevonden kunnen worden bij de freikörper. Allereerst zetten deze jeugdorganisaties, net als de freikörper, zich af tegen de burgerlijke maatschappij. Dit deden ze ten faveure van een ideaal van jeugdigheid dat *Jugendkultur* werd genoemd. Verder werden er in de jeugdorganisaties sterk de nadruk gelegd op een soort romantische vorm van volksnationalisme en mystiek. Een ander kenmerk van de jeugdbeweging was de drang naar actie zonder een bewust doel voor ogen te hebben, Waite dit noemt *goallessness*. Op dit kenmerk zal ik later nog kort ingaan maar het is nu van belang om te kijken naar het laatste punt dat vrijwel alle jeugdorganisatie en de freikörper kenmerkten, namelijk het leidersbeginsel, of *Führerprinzip*.²²⁶

Het Führerprinzip was iets wat bij uitstek ook bij de naoorlogse paramilitaire organisaties aanwezig was. Het is een lastig te definiëren begrip dat uitgaat van een hiërarchische structuur waarbij ondermeer onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan de superieuren gegeven dient te worden. Wellicht is het Führerprinzip bij de freikörper het beste te illustreren aan de hand van het antwoord dat Hermann Ehrhardt gaf aan een Britse officier na de Kapp-putsch die aan hem vroeg waarom zijn mannen naar Berlijn waren opgemarcheerd. De verbaasde reactie van Ehrhardt was: *Waarom? Omdat ik ze het bevel gaf dit te doen! Is dat niet reden genoeg?*²²⁷

²²⁵ Waite, *Vanguard of Nazism*, 209.

²²⁶ Waite, *Vanguard of Nazism*, 20.

²²⁷ Fritzsche, *Germans into Nazis*, 125.

Ehrhardt was in deze periode een van de grootste helden van nationalistische jongeren en zijn verering is wellicht te vergelijken met die van een hedendaagse superster. Waite citeert Friedrich Wilhelm Heinz die, hoewel een veteraan, nog geen twintig was toen de oorlog afgelopen was en schreef over zijn freikorpscommandant: “*Kapitein Ehrhardt is een soldaat in vlees en bloed en heeft het natuurlijke leiderschap (Führernatur) van York, Blücher, Nelson en Ney...hij is standvastig, ruw en dominerend. Hij kent geen gevaar en zijn onuitputtelijke energie kent geen grenzen.*”²²⁸ Dit beeld van Ehrhardt en vergelijkbare beelden van andere freikorpscommandanten was zeer belangrijk voor de motivatie van Duitse jongeren om zich bij een paramilitaire organisatie aan te sluiten. Het dient overigens nog vermeld te worden dat het overgrote merendeel van de Duitse jeugd, net als bij de oorlogsveteranen het geval was, niet lid werd van een freikorps.

De statuten van de O.C. en Opper-Silezië.

Hoewel de Organization Consul zich onderscheidde van andere organisaties waarin de voormalige freikörper in opgegaan waren doordat de ze naar macht streefden had de O.C. geen plannen voor een gewapende opstand of putsch. De mislukking van de Kapp-putsch had Ehrhardt geleerd dat het openlijke vertoon van geweld slechts succes kon hebben als de tijd daar rijp voor was. Howard Stern, de auteur van een artikel over de Organisation Consul schrijft dat Ehrhardt zelfs sommige leden van zijn organisatie verzekerde dat hij niet de intentie tot het plegen van een nieuwe putsch had en accepteerde dat zij verklaarden niet meer aan hem te gehoorzamen dat wanneer hij dit wel zou proberen.²²⁹ Anderzijds was het zeker niet het geval dat Ehrhardt het gebruik van geweld afgezworen had aangezien de O.C. verantwoordelijk zou worden voor een aantal politieke moorden.

Volgens Ernst von Salomon waren deze moorden echter geen doel op zich, maar bedoeld om chaos te creëren in de Republiek. “*Elke daad van ons ... leek weinig praktisch resultaat te hebben ... maar elke daad deed de structuur van Weimar op zijn grondvesten schudden.*”²³⁰ Wanneer de O.C. maar genoeg politieke leiders zou vermoorden zouden de communisten in de daaropvolgende chaos een poging doen de macht te grijpen. De O.C. zou daarop de regering te hulp komen bij het neerslaan van de communisten. Wanneer dit gebeurd

²²⁸ Waite, *Vanguard of Nazism*, 50.

²²⁹ Stern, “The Organisation Consul”, 22.

²³⁰ Salomon, *Die Geächteten*, 291.

was hoopten ze, met nieuw verworven status, een nationalistische regering in het zadel te kunnen helpen en de grondwet te veranderen.

In de statuten van de Organization Consul kwam naar voren dat het destabiliseren van de Republiek van Weimar een doel was. Daarnaast komen nog een aantal van de nationalistische en rechtse ideeën van de O.C. hierin naar voren. Waite schrijft dat er verschillende versies van de statuten van de Organization Consul zijn die kleine verschillen vertonen. De versie die hij vertaald heeft weergegeven in zijn boek luidt als volgt:

Spiritual (geestig) aims:

The cultivation and dissemination of nationalist thinking; warfare against all anti-nationalist and internationalists; warfare against Jewry, Social Democracy and Leftist-radicalism; fomentation of internal unrest in order to attain the overthrow of the anti-nationalist Weimar constitution...

Material aims:

*The organization of determined, nationalist-minded men...local shock troops for breaking up meetings of an anti-nationalist nature; maintenance of arms and the preservation of military ability; the education of youth in the use of arms.*²³¹

Een belangrijk figuur voor de O.C. was het hoofd van de Beierse politie Ernst Pöhner. Pöhner was een extreem rechtse antisemiet die ervoor zorgde dat de leden van de O.C. min of meer hun gang konden gaan in Beieren. Pöhner was ook degene die Ehrhardt had uitgenodigd naar Beieren te vluchten. Verder regelde hij valse documenten voor de O.C. en sluisde hij politiefondsen naar de organisatie. Dit laatste was vooral belangrijk. De regering betaalde sinds mei 1920 de freikörper niet langer dus moesten deze om hun voortbestaan te garanderen op andere manieren aan geld zien te komen. Von Killinger schreef dat, nadat de regering ophield met het betalen, Ehrhardt de beschikking had over drie miljoen mark.²³² Hoe Ehrhardt hieraan kwam is voor Von Killinger een raadsel, Waite stelt dat dit geld waarschijnlijk afkomstig was van donaties van grote industriëlen.²³³ In mei 1921 kwamen de Polen in Opper-Silezië in opstand vanwege de uitkomst van het referendum. Regiment Süd

²³¹ Waite, *Vanguard of Nazism*, 214.

²³² Killinger, *Ernstes und Heitere aus dem Putschleben*, 30.

²³³ Waite, *Vanguard of Nazism*, 213.

ontving toen, volgens Alfred Hoffmann, van de overheid een subsidie van 300.000 mark. Vanwege de afspraken onder het Verdrag van Versailles mochten reguliere troepen niet naar Silezië gestuurd worden. De regering moest daarom een beroep doen op de restanten van de freikörper. De leden van de O.C. voelden het nog steeds als hun plicht het vaderland te beschermen.²³⁴

Overigens was lang niet alleen de O.C. bereid om in Opper-Silezië te vechten. Leden van de *Stahlhelm*, een overkoepelende veteranenorganisatie en de *Jungdeutscher Orden*, een grote paramilitaire organisatie, werden ook naar het oosten gestuurd. Tevens had de opstand van de Polen een grote aantrekkingskracht op de jongeren die ook een kans wilden om hun vaderland te verdedigen. Von Salomon beschreef zijn reis door Duitsland naar Opper-Silezië: *“De trein raasde door de nacht... In Leipzig stapte een aantal jonge mannen op met veren in hun hoeden, ze spraken met een Beiers dialect en hadden geen bagage bij zich ... In Dresden stapte een groep jongens van de bosbouwschool op. De hele school ging, met de leraar als leider, naar Opper-Silezië. We stapten uit in Namslau en een verdedigingsbataljon werd gevormd... De Jungdeutsche waren aanwezig, net als de Stahlhelm, Rossbachers, Baltikumers. Landesjäger, Kapp-putschists... Het kwam mij voor alsof ik bijna iedereen kende van de verschillende gevechten in Duitsland na de oorlog.”*²³⁵

De uitkomst van het referendum van maart 1921 besliste de toekomst van Opper-Silezië in het voordeel van Duitsland en Berlijn eiste de gehele provincie op. Op 2 mei begonnen de Polen daarom een nieuwe opstand. Begeleid door een massale staking wisten Poolse verzetstrijders grote delen van de provincie te veroveren. De Duitse paramilitaire organisaties sloegen echter hard terug en bij de slag bij St. Annaberg brachten ze de verzetstrijders een gevoelige slag toe. Onder druk van de geallieerden stopten de gevechten op 5 juli en moest de Duitse regering wederom de troepen terugroepen. Op 20 oktober werd Silezië door de Volkenbond verdeeld. Polen ontving ongeveer een derde van het betwiste gebied en Duitsland de rest.²³⁶

²³⁴ Stern, “The Organisation Consul”, 23.

²³⁵ Salomon, *Die Geächteten*, 239.

²³⁶ Lerski, *Historical dictionary of Poland, 966-1945*, 545.

De Feme.

De moorden die de Organization Consul pleegde probeerden ze op een soort folkloristische wijze te legitimeerden door ze toe te schrijven aan de rechtspraak van de zogenaamde *Feme*. Het begrip *Feme*, ook wel *Femgericht* of *Vehmgericht*, komt oorspronkelijk uit de Middeleeuwen. In Westfalen werd bij afwezigheid van een effectieve juridische macht een burgerrechtbank opgericht voor de berechting van criminelen, die de Feme werd genoemd. De O.C. liet de Feme echter geen recht spreken over gewone criminelen maar over hen die, in de ogen van de leden van de O.C., als verraders gezien werden. Of in de woorden van Von Salomon: “*Verräter verfallen der Feme!*”²³⁷

In werkelijkheid was er naast dezelfde naam weinig overeenkomst tussen de oorspronkelijke Feme en de Feme zoals deze door de O.C. gebruikt werd, behalve dat het ‘gerechtshof’ slechts een straf kende, namelijk de doodstraf. Overigens werd de Feme niet alleen door de O.C., maar ook door andere paramilitaire organisaties gebruikt en is het toegepast op zowel een groot aantal politieke en als niet-politieke personen. Geen enkele van deze organisaties was echter verantwoordelijk voor zulke spraakmakende moorden als de O.C.²³⁸ Twee van deze moorden, op Erzberger en Rathenau, en een mislukte aanslag op Scheidemann, verdienen het om kort te worden uitgelicht.

Matthias Erzberger was een belangrijke politicus in de Republiek van Weimar. Als afgevaardigde van de Zentrum partij was hij degene die in 1918 een wapenstilstand had getekend met de geallieerden. Verder had hij in verschillende kabinetten zitting gehad als minister van Werkgelegenheid en als minister van Financiën. In deze laatste functie introduceerde Erzberger, vanwege de drukkende financiële problemen waar Duitsland mee had te kampen, een omvangrijk belastingsysteem. In dit systeem legde Erzberger zware belastingen op kapitaal dat in de oorlog verdiend was en erfenissen. Bovendien zorgde hij dat de rijkere relatief meer inkomstenbelasting moesten betalen.²³⁹ Dit door Erzberger geïntroduceerde belastingsysteem was volgens Nicholls erg progressief, maar maakte de minister zeer impopulair. Onder leiding van Karl Helfferich, voormalig vicekanselier en minister van Financiën in het Keizerrijk, werd er een lastercampagne tegen Erzberger opgezet met als resultaat dat in de lente van 1920 Erzberger aftrad als minister van Financiën en zich

²³⁷ Salomon, *Die Geächteten*, 293.

²³⁸ Waite, *Vanguard of Nazism*, 213.

²³⁹ Nicholls, *Weimar and the Rise of Hitler*, 69.

terugtrok uit de politiek en het openbare leven.²⁴⁰ De Organization Consul was hem echter niet vergeten.

In de namiddag van 26 augustus 1921 maakte Erzberger in het Zwarte Woud een wandeling door de heuvels in de buurt van zijn vakantieverblijf bij het plaatsje Griesbach. Hier werd hij opgevangen door twee jongen mannen en doodgeschoten. Waite citeert uit een autobiografie van ene Kurt Ludecke, een vriend van een van de moordenaars die uit eerste hand gehoord zou hebben hoe de aanslag ging: De moordenaars zouden door de mist hun prooi gevolgd zijn en geroepen hebben, “*Ben jij Erzberger?*”. Het laatste wat de verbaasde minister kon antwoorden was, “*Ja!*”. De twee moordenaars, Heinrich Schultz en Heinrich Tillessen, trokken daarop hun geweren. Erzberger, in een hopeloze poging tot zelfverdediging, opende zijn paraplu en zeeg neer. Terwijl hij weg probeerde te kruipen herlaadden Schultz en Tillessen hun geweren en schoten hem twaalf keer door zijn hoofd.²⁴¹

Na de aanslag gingen de twee moordenaars naar het hoofdkwartier in München waar ze, met de hulp van de Beierse politie, valse paspoorten kregen en met de hulp van Von Killinger naar Budapest vluchtten. Binnen een maand had de politie van Baden aanknopingspunten die de moordzaak aan de O.C. verbond. Het feit dat Von Killinger binnen de organisatie autoriteit over Schultz en Tillessen had, en dat de twee moordenaars niet rijk genoeg waren om de onkosten van hun vlucht en verblijf in het buitenland te betalen, zorgden ervoor dat de gehele leiding van de O.C. in München verdacht was en uiteindelijk gearresteerd werd. In december werden echter alle leiders, behalve Von Killinger, vrijgelaten bij gebrek aan bewijs.²⁴²

De Duitse bevolking reageerde overwegend geschokt op de moord en eisten door middel van massale demonstraties maatregelen tegen rechtse paramilitaire organisaties. Ebert maakte gebruik van het beruchte artikel 48 van de grondwet, waarmee de president buiten het parlement om speciale maatregelen kon nemen²⁴³ Hij vaardigde enkele verordeningen uit tegen de paramilitaire organisaties waar ze weinig van onder de indruk raakten. De Beierse regering bestreed echter de validiteit van de ordonnanties uit Berlijn hetgeen uiteindelijk leidde tot de val van Von Kahr. Von Kahr werd opgevolgd door graaf Lerchenfeld die een

²⁴⁰ Gumbel, *Vier Jahre politischer Mord*, 70.

²⁴¹ Waite, *Vanguard of Nazism*, 217.

²⁴² Stern, “The Organisation Consul”, 27.

²⁴³ Feuchtwanger, *From Weimar to Hitler*, 115.

vergelijkbare politiek voerde als zijn voorganger maar wel, om betere relaties met Berlijn te onderhouden, Ernst Pöhner ontsloeg.²⁴⁴

Nadat de leiders van de O.C. waren vrijgelaten, werden de oude gewoontes van de organisatie alweer snel opgepakt. Om de schijn van legaliteit op te houden maakte de organisatie een herstart en werd de officiële naam van de veranderd in de *Neudeutsche Bund*. De naam Organization Consul zou echter gewoon in zwang blijven en enkele maanden later weer opduiken in twee nieuwe spraakmakende en vlak na elkaar gepleegde aanslagen.²⁴⁵

Allereerst was er een mislukte aanslag op het leven van Philipp Scheidemann door Hans Hustert en Karl Oehlschläger, twee leden van de O.C.²⁴⁶ Scheidemann had in november 1918 de republiek uitgeroepen en was de eerste kanselier geweest in de eerste regering van de Republiek van Weimar. Nadat hij zich uit de landelijke politiek terugtrok werd hij burgemeester van zijn geboorteplaats Kassel. Waite gebruikt de autobiografie van Scheidemann als bron waarin hij de mislukte aanslag beschrijft. Toen Scheidemann op 4 juni 1922, samen met zijn dochter en kleindochter, een wandeling maakte, kwamen Hustert en Oehlschläger op de voormalige kanselier afgerend. Hustert spoot met een spuit een zwakke oplossing met blauwzuur in het gezicht van Scheidemann. Deze kon zijn geweer pakken en de aanval afweren.²⁴⁷ Enkele weken na de mislukte aanslag op Scheidemann, en elf dagen nadat Von Killinger definitief was vrijgesproken voor zijn aandeel in de moord op Erzberger, werd Walter Rathenau, de minister van Buitenlandse Zaken vermoord.²⁴⁸ Deze moord, die ik in de inleiding heb beschreven, was gepleegd door Ernst Werner Techow, Erwin Kern en Hermann Fischer. Ernst von Salomon had een rol gehad in de planning van de moord.

Techow zocht na de moord zijn toevlucht op het landgoed van een oom. Kern en Fischer waren volgens Waite van plan om na de moord via de Oostzee naar Zweden te vluchtten. Ze kwamen echter te laat aan bij de kust zodat de boot waarmee ze de overtocht zouden maken al was vertrokken.²⁴⁹ Volgens Von Salomon had de regering inmiddels een miljoen Mark op het hoofd van Kern en Fischer gezet. Mede daarom werden ze, toen ze naar het zuiden wilden vluchtten, door de politie achterna gezeten en ingesloten in een oude toren in een dorpje in Thüringen. Hier zouden ze zelfmoord plegen. Von Salomon beschrijft de

²⁴⁴ Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 113.

²⁴⁵ Gumbel, *Vier Jahre politischer Mord*, 140.

²⁴⁶ Stern, "The Organisation Consul", 29

²⁴⁷ Waite, *Vanguard of Nazism*, 218.

²⁴⁸ Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 113.

²⁴⁹ Waite, *Vanguard of Nazism*, 220.

dood van zijn twee vrienden erg dramatisch, maar waarschijnlijk waarheidsgetrouw, gezien de overeenkomsten met andere bronnen. Kern en Fischer schreeuwden vanuit het raam van de toren waar ze waren ingesloten: “*Wij hebben geleefd en zullen sterven voor onze idealen. Anderen zullen ons volgen!*” Fischer schoot eerst Kern dood, veegde het bloed van het gezicht van zijn kameraad en schoot daarna zichzelf door het hoofd.²⁵⁰

In de jaren 1918 tot 1922 werden er volgens Gumbel 354 politieke moorden gepleegd door rechtse paramilitaire organisaties. Het is onmogelijk te achterhalen welke organisaties achter welke moorden zaten.²⁵¹ Van de moord op Erzberger en Rathenau, en de aanslag op Scheidemann is bekend dat leden van de O.C. verantwoordelijk waren. Deze drie individuele gevallen zijn tevens de beruchtste uit deze periode, omdat de slachtoffers alle drie beroemde politieke en invloedrijke figuren waren. Van andere politieke moorden, zoals een bomaanslag op vijf Hamburgse linkse leiders of de moord op Karl Gareis, de fractievoorzitter van de USPD in Beieren, zijn de daders nooit achterhaald. Vermoedelijk waren in veel van deze gevallen ook leden van de O.C. verantwoordelijk.²⁵²

The ‘Aftermath’

In augustus werden Hustert, Oehlschläger en Techow gearresteerd. Verschillende leiders van de O.C. werden in verband gebracht met de aanslagen op Scheidemann en Rathenau. Vierentwintig leidende figuren van de O.C. moesten voor de rechtbank verschijnen. Ehrhardt was niet een van hen, hij was nog steeds voortvluchtig. Zij verklaarden dat het belangrijkste doel van de O.C. de verdediging van Opper-Silezië tegen de Polen was en dat een omverwerping van de regering nooit tot de plannen van de O.C. had behoord. Tevens verklaarden ze dat de Feme bedoeld was als een instrument voor een sociaal boycot en niet voor moord. De eed van gehoorzaamheid die de leden af dienden te leggen gold alleen voor legitieme militaire acties zoals in Opper-Silezië. De rechtbank oordeelde echter dat de O.C. een illegale geheime organisatie was, waar leden hun onvoorwaardelijke gehoorzaamheid dienden te geven aan hun meerderen en dat de Feme bedoeld was om ‘verraders’ te vermoorden en niet om hen te boycotten. Zes van de vierentwintig verdachten werden vrijgesproken en de overige achttien kregen gevangenisstraffen variërend van slechts drie tot

²⁵⁰ Salomon, *Die Geächteten*, 371- 379.

²⁵¹ Gumbel, *Vier Jahre politischer Mord*, 81.

²⁵² Gumbel, *Vier Jahre politischer Mord*, 68.

acht maanden cel. Er konden uiteindelijk niet genoeg bewijzen verzameld worden dat de vierentwintig in direct verband stonden met de moordaanslagen. Hustert, Oehlschläger kregen beide elf jaar gevangenisstraf en Techow vijftien jaar gevangenisstraf.²⁵³

De Neudeutsche Bund, zoals de O.C. officieel nog steeds heette, hief zichzelf formeel op en maakte op 2 mei 1923 een herstart onder de naam *Wiking Bund*, genoemd naar het blad *Wiking* van de O.C.²⁵⁴ Maar, zoals Von Killinger schrijft: “*Het goede weer voor de putschisten leek voorgoed voorbij. Het leven werd hierdoor een stuk minder leuk. De Polen hielden zich stil. De Communisten deden niets. We werden slap.*”²⁵⁵ Op 8 november 1923 deed Adolf Hitler een mislukte poging tot een putsch. De Wiking Bund en Ehrhardt hadden vanaf hun opkomst Hitler en de nazi’s gesteund door bijvoorbeeld te helpen met de opzet van de *Sturmabteilung* (SA), de paramilitaire tak van de NSDAP. In de putsch, voorlopig het laatste grote wapenfeit van een paramilitaire organisatie, steunde ze Hitler echter niet.

Na een generaal pardon voor politieke activisten kon Ehrhardt begin 1926 zonder gevaar voor arrestatie terugkeren naar Duitsland. Hij wilde van de Wiking Bund een politieke organisatie maken en was van plan om “*het gevecht tegen het parlement te winnen via het parlement*”.²⁵⁶ In de politiek was Ehrhardt echter weinig succesvol en zijn organisatie verloor langzaam maar zeker steeds meer grond en aanhang. Ehrhardt was weliswaar erg populair en een cultfiguur in rechtse kringen, maar in tegenstelling tot de nazi’s ontbeerde hij echte concrete politieke ideeën. Na 1928 leek de rol van Ehrhardt dan ook uitgespeeld. De Wiking Bund werd in dat jaar opgeheven als overkoepelende organisatie en de overgebleven cellen zouden zich in 1933 bij de SA aansluiten.²⁵⁷ Hermann Ehrhardt werd ook lid van de NSDAP. Hij ontsnapte in 1934 aan de dood tijdens de Nacht van de Lange Messen, waarin Hitler zijn politieke rivalen liet vermoorden, door naar Zwitserland te vluchten. Vlak voor de Tweede Wereldoorlog mocht Ehrhardt terugkomen naar Duitsland en vocht hij mee. Na de oorlog ging hij in Oostenrijk wonen waar hij in 1971 stierf.

²⁵³ Stern, “The Organisation Consul”, 30-31.

²⁵⁴ Stern, “The Organisation Consul”, 31.

²⁵⁵ Von Killinger, *Ernstes und Heitere aus dem Putschleben*, 101.

²⁵⁶ Diehl, *Paramilitary politics in Weimar Germany*, 218.

²⁵⁷ Stern, “The Organisation Consul”, 32.

Apolitieke nihilisten.

Een belangrijk kenmerk van de freikörper, dat in vrijwel alle literatuur over dit onderwerp naar voren komt is dat, hoewel deze paramilitaire organisaties onlosmakelijk verbonden waren met de politieke situatie in het naoorlogse Duitsland, ze geen duidelijk omlijnd politiek programma hadden en zelfs apolitek genoemd zouden kunnen worden. De freikörper waren zeer gefragmenteerd en hun haat richting socialisten, bolsjewieken en joden bood lang niet genoeg fundament voor concrete politieke ideeën. Bovendien stilerden zichzelf als buitenstaanders en behielden een grote afstand tot de burgerlijke maatschappij. Hierin verschilden ze bijvoorbeeld sterk van de nazi's, die na de mislukte putsch in 1923 hun ideeën voor de politiek begonnen te mobiliseren en een massabeweging werden.²⁵⁸

Verder waren de freikörper dan wel nationalistisch en conservatief, ze waren beslist niet reactionair. Van de 132 officieel geregistreerde freikörper werden er 42 geleid door aristocratische ex-officieren. Dit terwijl de Duitse aristocratie slecht een half procent van de bevolking uitmaakte. Er kan dus gesteld worden dat de aristocratie oververtegenwoordigd in de paramilitaire organisaties.²⁵⁹ Deze mannen vochten echter vooral om hun eigen belangrijke positie te behouden en niet die van de aristocratie als geheel te verdedigen. Fritzsche schrijft dat de Duitse keizer en andere monarchen relatief zo snel, en zonder slag of stoot hun troon hadden verlaten in november 1918, dat er voor de paramilitaire organisaties op dat gebied ook weinig was om voor te vechten. Zelfs als ze al gewild zouden hebben, wat overwegend niet het geval was, kon er niet naar de situatie van voor de oorlog teruggekeerd worden.²⁶⁰ Von Salomon schreef hierover een mooie anekdote over een oude Berlijnse man die met tranen in zijn ogen tijdens de Kapp-putsch op een groep mannen van de Ehrhardt Brigade afliep die op straat aan het patrouilleren waren. De oude man vroeg of ze zijn geliefde keizer terug zouden brengen waarop een van de mannen van de patrouille stammelde: "*N-nee, nee. Dat niet, dat niet...*", "*Wat was dan de betekenis van dit alles?*" vroeg de oude man. "*De betekenis, de betekenis? Er ligt slechts betekenis in gevaar. De onzekerheid tegemoet marcheren heeft genoeg betekenis voor ons en voldoet aan al onze verlangens.*"²⁶¹

Deze anekdote geeft niet alleen aan dat de freikörper niet geïnteresseerd waren in de terugkeer van de keizer. Er valt eigenlijk ook al te lezen dat zelfs tijdens de Kapp-putsch, de

²⁵⁸ Fritzsche, *Germans into Nazis*, 131.

²⁵⁹ Gerwarth, "The Central European counter-revolution", 189.

²⁶⁰ Fritzsche, *Germans into Nazis*, 94.

²⁶¹ Von Salomon, *Die Geächteten*, 162-163.

belangrijkste directe politieke actie van de paramilitaire organisaties in de eerste jaren na de Eerste Wereldoorlog, het niet zo was dat de leden van de freikörper een duidelijke politieke motivatie hadden voor hun actie. De Ehrhardt Brigade had het bevel gekregen om zichzelf op te heffen en als generaal Von Lüttwitz dit zou kunnen voorkomen wilden ze hem wel daarbij helpen door naar Berlijn op te marcheren. Von Salomon schreef hierover: *“Het was niet zo dat we geïnspireerd werden door een controversieel omlijnt politiek idee om verzet te plegen. De eigenlijke reden was simpelweg uitzichtloosheid.”*²⁶²

De mannen van de freikörper waren niet geïnteresseerd in een militaire dictatuur met Von Lüttwitz aan het hoofd, en al helemaal niet in een conservatieve regering onder Wolfgang Kapp. Manfred von Killinger had bijvoorbeeld zelfs niet eens ooit gehoord van Kapp.²⁶³ De leiders van veel verschillende freikörper wisten ook niet hoe ze zich moesten opstellen tijdens de putsch. Vandaar dat veel freikörper zich ook afzijdig hielden. Een van de commandanten van het Hindenburg freikorps werd door een van zijn manschappen gevraagd, terwijl ze in de vroege ochtend van 13 maart 1920 naar Berlijn marcheerden, of ze tegen Kapp of voor Kapp gingen vechten. De commandant zei dat hij hier nog niet over uit was.²⁶⁴ Von Killinger schreef iets treffends dat in dezelfde lijn lag als de situatie van het Hindenburg freikorps: *“De echte Landsknechte maakten het niet veel uit waarom of tegen wie ze vochten. Het belangrijkste was dat ze vochten... Oorlog was de carrière die ze gekozen hadden en ze hadden geen behoefte aan een andere... van oorlog werden ze gelukkig – wat zou je nog meer willen dan dat?”*²⁶⁵

Toen na de Kapp-putsch de regering weer een beroep deed op de freikörper om communistische opstanden neer te slaan deden ze dit. Ook de Ehrhardt Brigade hielp mee met het verdedigen van de regering, die ze slechts enkele dagen daarvoor, had geprobeerd omver te werpen. Von Salomon schreef hierover: *“Wat van belang was, was niet zozeer dat we het goede deden, maar dat we actie ondernemen die ons red van lethargie van de tijd [...] ongeacht je politieke voorkeur.”*²⁶⁶ Pas tegen 1924 waren er tekenen dat er meer coherente

²⁶² Von Salomon, *Die Geächteten*, 141.

²⁶³ Waite, *Vanguard of Nazism*, 165.

²⁶⁴ Waite, *Vanguard of Nazism*, 165.

²⁶⁵ Scott, “The Origins of the Freikorps: A Revolution”, 6.

Landsknechte waren meestal Duitse huurlingen in de tijd van de Renaissance. Von Killinger vergeleek de freikorpsleden met deze huurlingen.

²⁶⁶ Von Salomon, *Die Geächteten*, 96-97.

politieke ideeën kwamen bij de freikörper.²⁶⁷ Deze ideeën zouden in de periode die volgde geventileerd worden in de opvolgingorganisaties zoals de Stahlhelm, de Jungdeutscher Orden, de Organization Consul en enkele jaren later de Wiking Bund. Wat bijvoorbeeld de O.C. voor zich zag was een nationalistische regering of een militaire dictatuur. Deze militaire dictatuur zagen ze overigens liever geleid worden door jonge officieren dan door conservatieve oude generaals. In conservatieve oude generaals zoals Von Lüttwitz, die bij het vroegere establishment hoorden, hadden ze, door hun veronderstelde incompetentie tijdens de Kapp-putsch, hun vertrouwen verloren.²⁶⁸

Overigens is het opmerkelijk dat volgens Waite de leden van een freikorps wanneer ze de politieke arena binnenstapten vaak drie dingen aan hun achterban duidelijk wilden maken die nogal ongebruikelijk zijn binnen de politiek. Ten eerste wilden ze duidelijk maken dat hun politieke programma's eigenlijk geen politiek programma's waren. Ten tweede wilden ze zich ervoor verontschuldigen dat ze de politiek in waren gegaan. En ten derde wilden ze benadrukken dat ze apolitieke politici waren.²⁶⁹

Fritzsche schrijft dat de Duitse historicus Hagen Schulze de vrijwilligers in de freikörper ziet als nihilisten. Fritzsche is het hier mee eens. De mannen in de freikörper hadden geen duidelijke visie op de samenleving en wilden het verleden achter zich laten. Ze minachtten de Duitse burgers die ze moesten 'bevrijden' van het rode gevaar en konden daarom nooit een geloofwaardige politieke speler worden. Ze gaven niets om de gevluchte Duitse keizer, en de oorlog en revolutie hadden weliswaar een 'verschrikkelijke' maar wel een zeer fascinerende wereld opgeleverd. Ze geloofden niet dat Duitsland terug kon keren naar de situatie zoals deze bijvoorbeeld in 1913 geweest was, en ze wilden dit ook niet.²⁷⁰ Steven Aschheim, hoogleraar Europese Geschiedenis aan de universiteit van Jeruzalem ziet in de leden van de naoorlogse paramilitaire organisaties in de Republiek van Weimar ook als nihilisten. In zijn boek *The Nietzsche Legacy in Germany 1890-1990* beschrijft hij hoe de freikorpsleden vaak nietzscheaanse termen over mannelijkheid, geweld en oorlog gebruikten om zichzelf te beschrijven.

Aschheim citeert een passage uit *Die Geächteten* van Von Salomon die dit goed zou moeten illustreren.²⁷¹ Deze passage geef ik hier ietwat uitgebreider weer: "*We waren los van*

²⁶⁷ Fritzsche, *Germans into Nazis*, 134.

²⁶⁸ Waite, *Vanguard of Nazism*, 166.

²⁶⁹ Waite, *Vanguard of Nazism*, 266.

²⁷⁰ Fritzsche, *Germans into Nazis*, 126.

²⁷¹ Steven Aschheim, *The Nietzsche legacy in Germany: 1890-1990* (Berkeley 1992) 156-157.

de wereld van de burgerlijke normen [...] We hadden gebroken met alle waarden die ons in de hand zouden kunnen houden. [...] Alle banden waren verbroken en we waren vrij. Het bloed dat door onze aderen stroomden, was vervuld met een verlangen naar wraak, avontuur en gevaar. We waren een groep strijders, dronken van alle passies die de wereld ons te bieden had, vol lust en triomfantelijk.

Wat we wilden wisten we niet, en wat we wisten wilden we niet! Oorlog en avontuur, opwinding en vernietiging. Een ondefinieerbare kracht kwam voort uit elk deel van ons wezen en stuwden ons vooruit. [...] Ik weet niet of dit was wat we wilden, maar we hadden het. En de vraag naar het waarom vervaagde in de schaduw van de aanhoudende gevechten.”²⁷²

Tegen de achtergrond van de oorlog en de revolutie geloofden de leden van de freikörper dat ze in een tijdperk leefden waarin de normale normen en waarden geen stand meer konden houden en dat macht en geweld de drijvende krachten richting de toekomst waren. Wat ze wilden wisten ze eigenlijk wel; doorvechten nadat de oorlog was afgelopen. Voor hen was de oorlog namelijk niet afgelopen. In hun ogen vochten zo ook tegen dezelfde vijanden als ze in de oorlog hadden gedaan namelijk de Russen, Polen, communisten en democraten. Dat die laatste twee groepen nu geen andere landen waren, maar gewoon Duitsers, bleek voor hen niets uit te maken. Er was in de ogen van de freikörper een directe lijn tussen de vijanden uit de oorlog en die uit de naoorlogse periode. Volgens Fritzsche gingen beide periodes voor Friedrich Wilhelm Heinz naadloos in elkaar over: *“Op zestienjarige leeftijd was ik een vrijwilliger bij de Fuseliers Garde. Met achttien jaar, luitenant in het 46ste infanterie regiment. Somme, Vlaanderen, tankgevechten, het maart offensief, defensieve acties, grensbewaking, Ehrhardt Brigade, Kapp-putsch, Opper-Silezië, Zwarte Reichswehr, Ruhr bezetting, Feldherrnhalle.”²⁷³*

In 1929 deed Heinz een poging de generatie jonge mannen te portretteren, waartoe hij zelf behoorde, die hadden gevochten in de oorlog, de teleurstelling van het verlies en de revolutie hadden moeten verdragen en vervolgens zich bij een freikorps weer op hun plaats voelden. In de introductie van zijn boek *Sprengstoff*, wat explosief betekent en waarmee hij op zijn generatie doelde, schreef hij: *“Toen mensen vertelden ons dat de oorlog voorbij was, lachten we ze uit. Wij waren de Oorlog. De vlam van de oorlog bleef in ons branden, omvatte ons hele ‘zijn’ en omgaf ons met zijn verleidelijke drang tot vernietiging. We luisterden naar*

²⁷² Von Salomon, *Die Geächteten*, 82-83.

²⁷³ Fritzsche, *Germans into Nazis*, 125.

Feldherrnhalle is de plek in München waar Hitler tijdens zijn mislukte putsch in vuurgevecht raakte met de Beierse politie.

*onze innerlijke roeping en marcheerden het slagveld van de naoorlogse wereld op alsof we naar een veldslag aan het Westelijke front gingen: zingend, roekeloos, en vervuld met het genoegen van avontuur en om stil, dodelijk en meedogenloos aan te vallen.”*²⁷⁴

De behoefte aan actie was, wat Waite noemde, het *leitmotif* van de paramilitaire organisaties na de Eerste Wereldoorlog.²⁷⁵ Deze behoefte aan actie was vergelijkbaar met de *goallessness* van de vooroorlogse jeugdorganisaties. Want zoals in vrijwel alle memoires van de freikorpsleden is te lezen, wilden ze actie omwille van de actie. Daarbij was het een vereiste dat er met extreem geweld werd opgetreden. Niet alleen omdat dit noodzakelijk zou zijn om Duitsland van de interne en externe vijanden te beschermen, maar vooral omdat geweld een positieve en esthetische waarde bezat waarmee de freikorpsleden zich konden onderscheiden van hun onverschillige en laffe landgenoten, die onwillig bleken te zijn om op te staan en Duitsland naar een nieuwe toekomst te vechten.²⁷⁶

Béla Bodó noemt de belangrijke kenmerken van de freikörper die, volgens Hagen Schultze, deze organisaties onderscheidde van normale legereenheden. Allereerst was de rekrutering, in tegenstelling tot in het leger, niet gebaseerd op professionele kwalificaties. Ten tweede behoorden de leiders en de mannen overwegend tot de middenklasse. Ten derde waren officieren oververtegenwoordigd in de freikörper. En tot slot, en dit is wellicht het belangrijkste kenmerk waarmee de freikörper van normale legereenheden verschillen, is dat de vrijwilligers veel eerder bereid dan normale soldaten om geweld te gebruiken tegen burgers.²⁷⁷ Von Killinger schreef dan ook: “*Oorlog is geweld en een burgeroorlog is geweld op het hoogst mogelijke niveau. Gematigheid daarbij is dom, nee, het is meer dan dat, het is een misdaad tegen je eigen volk en land.*”²⁷⁸ En verraders van hun volk en land, zoals de Novembervereblicher, wilden de freikorpsleden uiteraard absoluut niet zijn.

²⁷⁴ Gerwarth, “The Central European counter-revolution”, 185.

²⁷⁵ Waite, *Vanguard of Nazism*, 269.

²⁷⁶ Gerwarth, “The Central European counter-revolution”, 208.

²⁷⁷ Béla Bodó, “Paramilitary violence in Hungary after the First World War”, 138.

²⁷⁸ Von Killinger, *Ernstes und Heitere aus dem Putschleben*, 21.

Conclusie.

De eerste vijf jaar na de Eerste Wereldoorlog was voor de Duitse burgers een zeer roerige periode. De oorlog was verloren en het land verkeerde vrijwel permanent op de rand van een burgeroorlog. De landsgrenzen werden bedreigd. Een revolutie had van het keizerrijk een democratie gemaakt waarin sociaal democraten de leiding hadden. Bovendien was er een vredesverdrag ondertekend en moest de regering voldoen aan de strenge bepalingen van het verdrag. Ook de psychologische gevolgen van de oorlog en het verlies waren groot. Het was in deze periode dat in Duitsland een groot aantal paramilitaire organisaties het licht zagen. Omdat het leger was gedesintegreerd en gedecimeerd na de oorlog werden deze organisaties, de freikörper, een belangrijke machtsfactoren. Ze vochten om Duitsland tegen, in hun ogen, interne en externe vijanden te beschermen en waren daarnaast ze zelf ook verantwoordelijk voor de destabilisatie van hun land. Ze vochten tegen de Polen, om de Duitse grenzen te beschermen en streken in de Baltische gebieden tegen de Russische bolsjewieken. In Duitsland sloegen ze communistische opstanden neer en vormden ze een bedreiging voor de eigen regering.

Ze waren verantwoordelijk voor een groot aantal politieke moorden en pleegden geweld tegen burgers. Bovendien probeerden enkele van de freikorpsen door middel van een putsch de Duitse regering, die hen zelf mede in het leven had geroepen om door hen beschermd te worden, omver te werpen. Zo drukten de freikorpsen een belangrijk stempel op de naoorlogse Duitse maatschappij. De Ehrhardt Brigade was een van deze freikorpsen. Bij bijna alle gebeurtenissen waar paramilitaire organisaties een rol speelde was de Ehrhardt Brigade aanwezig. Ook de Organization Consul, een terreurorganisatie die was voortgekomen uit de Ehrhardt Brigade, speelde een grote rol in de naoorlogse periode in Duitsland.

Volgens Gerwarth vormden de naoorlogse paramilitaire organisatie in de Republiek van Weimar een subcultuur die gekenmerkt werd door geweldadigheid. Ik ben het met hem eens. Geweld had een zeer belangrijke plaats in het leven van de leden van de freikörper. Ze zagen geweld als iets esthetisch en positiefs waarmee ze zich konden onderscheiden van de normale burgers. In de eerste vijf jaar na de Eerste Wereldoorlog werd er dan ook op grote schaal geweld gepleegd door paramilitaire organisaties. Dit geweld was in sommige gevallen ook zeer excessief. Denk bijvoorbeeld aan het voorbeeld van Manfred von Killinger die in München een vrouw mishandelde, de executies zonder enige vorm van proces van revolutionairen tijdens de Spartacusopstand of de moord op Karl Liebknecht en Rosa

Luxemburg. Ook de politieke moord op Erzberger en Rathenau en de mislukte aanslag op Scheidemann zijn kenmerkend voor het geweld van de freikörper.

Gerwarth en Boterman zagen een aantal factoren als van belang voor dit geweld. Ik ben tot de conclusie gekomen dat de factoren die zij noemen inderdaad van wezenlijk belang waren. Allereerst is de Eerste Wereldoorlog een factor die op verschillende manieren zijn stempel heeft gedrukt op het geweld in de naoorlogse periode. Het Duitse officierenkorps was in de oorlog enorm uitgebreid met jonge mannen die via hun promotie tot officier en hogere sociale status hadden bereikt. Door de bepalingen van het Verdrag van Versailles diende het officierenkorps echter ingeperkt te worden. De jonge gepromoveerde officieren voelden er weinig voor om terug te keren in de burgermaatschappij en hun nieuw verworven sociale status op te geven en vonden in de naoorlogse paramilitaire organisaties een nieuwe plek. Verder waren in de Eerste Wereldoorlog, als gevolg van een strategische noodzaak, stormtroepeneenheden opgezet. De organisatiestructuur en het elitaire karakter van deze eenheden zouden door de freikörper overgenomen worden.

Wat ook een gevolg van de oorlog was, waren wat Boterman noemt, de zogenaamde oorlogsmythes. Een van deze oorlogsmythes was de Dolchstosslegende, het idee dat het leger door de Novembervreder en het thuisfront 'in de rug waren gestoken' en daarom de oorlog hadden verloren terwijl de overwinning binnen handbereik was. De freikörper hadden ook in de naoorlogse periode meerdere malen het idee dat ze door de regering 'in de rug werden gestoken'. Bijvoorbeeld toen ze in de Baltische gebieden tegen de Russen vochten of toen ze in Opper-Silezië tegen de Polen vochten. Beide keren kregen de freikörper het bevel van de regering om zich terug te trekken terwijl ze een definitieve overwinning in zicht hadden. Een andere belangrijke oorlogsmythe was die van de esthetiek van geweld en oorlog en het beeld van de soldaten, en met name de stormtroepen, als helden en de toekomstige elite van een nieuw Duitsland.

De oorlogsmythe van de esthetiek van geweld en het beeld van de soldaten waren vooral belangrijk voor het zelfbeeld van de veteranen die zich aansloten bij paramilitaire organisaties en voor de Duitse jeugd die behoorde tot wat Gerwarth noemt de 'war youth generation'. Deze generatie had tot de wapenstilstand van november 1918 heroïsche verhalen over het front gehoord en was door de Duitse propaganda ervan overtuigd geraakt dat er een overwinning behaald zou worden. Veel van deze jongeren waren zowel fysiek als mentaal voorbereid voor op een 'heldhaftig' optreden op het oorlogstoneel. Ze voelden zich daarom beroofd van hun kans om zich te bewijzen op het oorlogstoneel. De freikörper gaven hen echter alsnog de kans zich te bewijzen en veel van de jongeren besloten zich daarom na

de oorlog aan te sluiten bij een paramilitaire organisatie. Hier hoopten ze met activisme hun waarde te bewijzen aan de 'oorlogshelden' die hen in deze organisaties omringden.

Het Verdrag van Versailles, dat een direct gevolg was van de oorlog, werd door bijna alle Duitse burgers als zeer vernederend en streng ervaren. Vrijwel alle bepalingen in dit verdrag zetten kwaad bloed bij de Duitsers maar met name Artikel 231, waarin Duitsland de verantwoordelijkheid van de oorlog op zich moest nemen, werd onterecht gevonden. De regering werd door de freikörper verantwoordelijk gehouden voor de ondertekening van dit verdrag en voor bijvoorbeeld Erzberger zou de ondertekening een belangrijke oorzaak zijn waarom hij werd vermoord. De regering werd overigens niet alleen verantwoordelijk gehouden voor het strenge verdrag en het verlies van de oorlog, maar ook voor de revolutie.

De revolutie was voor de soldaten die van het front terugkeerden vaak geen prettige ervaring. In zekere zin werden de veteranen voor de keus gesteld om zich bij de revolutie aan te sluiten, of werden ze door de revolutionairen als vijand gezien. De soldaten die juist terugkeerden van een oorlog waarin ze voor het vaderland hadden gevochten werden bij terugkomst vaak beschimpt, uitgescholden en bespuugd. Ook werden medailles en insignes van hun uniform overgetrokken en werden ze in sommige gevallen ook mishandeld of wellicht nog erger. Aansluiting bij de freikorpsen was een manier om zich te weren tegen de 'rode schurken'. Al snel gingen er ook verhalen rond, waar of niet waar, van wreedheden die door de revolutionairen begaan zouden zijn. Mede door de revolutie ontstond er een zeer gewelddadig klimaat in de Republiek van Weimar. Het geweld dat de freikörper gebruikten tegen hun tegenstanders werd vaak in de hand gewerkt door de wisselwerking van het geweld dat door hen en door de communisten of buitenlandse tegenstanders werd gebruikt.

De regering trad vaak niet daadkrachtig op tegen het geweld van de freikörper en gaf hen geregeld de ruimte en zelfs de legitimatie om dit uit te voeren. De regering had een zeer belangrijke rol gespeeld bij het ontstaan van de paramilitaire organisaties. Er waren weliswaar al sinds halverwege december 1918 door het hele land paramilitaire organisaties opgezet maar in januari 1919 gaf Gustav Noske officiële autorisatie voor de oprichting. Deze autorisatie gaf de freikörper legitimatie voor veel van hun acties. Bovendien werden er onder de auspiciën van Noske ondermeer wervingskantoren opgezet en actief gerekruteerd. Zo kon het aantal het aantal freikörper en het aantal vrijwilligers dat dienst nam in deze organisaties flink kon stijgen. Vervolgens deed de regering gedurende de jaren 1919 tot 1921 herhaaldelijk een beroep op de freikörper om hen te beschermen tegen communistische opstanden of buitenlandse dreigingen. Dit gaf de freikörper een vrijbrief voor het uitoefenen van geweld tegen vermeende binnenlandse tegenstanders. Bovendien gaf de regering zo een deel van het

geweldsmonopolie van de staat uit handen en werden ze afhankelijk van de paramilitaire organisaties. Wanneer deze organisaties vervolgens over de scheef gingen door bijvoorbeeld politieke tegenstanders zonder enige vorm van proces te executeerden, aanslagen of een putsch te plegen, wilde en kon de regering hen juridisch nauwelijks bestrijden. Dit was bijvoorbeeld te zien bij de moordenaars van Liebknecht en Luxemburg, bij de Kapp-putsch. Maar ook in andere gevallen bleek de regering onmachtig of onwelwillend om juridisch op te treden tegen de freikörper.

Er waren ook materialistische redenen waarom vrijwilligers zich aansloten bij de freikörper. Ze ontvingen salaris, familieleden ontvingen een toelage en aan het eind van indiensttreding kregen de vrijwilligers eenzelfde bedrag dat ook aan gedemobiliseerde soldaten werd uitgekeerd. Voor officieren was er zelfs een speciale premie, er werd voor normale onkosten gezorgd en de mannen werden ook ruim voorzien van sigaretten en drank. Tijdens de Baltische campagne waren de vrijwilligers ook in de veronderstelling dat ze een stuk grond in bezit zouden krijgen. Veel vrijwilligers hadden ook patriottistische motieven. De oostelijke grenzen van Duitsland werden bedreigd door de Polen en de Russen en het de communistische opstanden zorgen voor interne chaos. De freikörper zorgden echter zelf ook een interne bedreiging voor de regering en de Republiek van Weimar was daarom, om een metafoor van Scheidemann te gebruiken, een kaars die aan twee kanten brandde.

De communisten streden echter voor een socialistische republiek terwijl de freikörper, zoals ze het zelf verklaarden, vooral vochten uit de behoefte naar actie en avontuur. Friedrich Wilhelm Heinz leek zich in 1929, toen hij terugkeek op zijn leven in de Ehrhardt Brigade, te realiseren wat de freikörper hadden gedaan. Waite citeert uit Heinz's boek *Sprengstoff*: *“We staan tussen twee tijdperken en wachten op een toekomst waarvan we niet weten wat deze ons zal gaan brengen. Geduld was nooit onze sterkste kant. We waren altijd onrustig en stonden te popelen om te vechten; we waren gek van verlangen om dood en verderf te zaaien. Maar met de woede van onze vuist leken we slechts in het luchtledige te slaan. En onze grootste fout was dat we deze vernielingen als vernieuwing zagen.”*²⁷⁹

²⁷⁹ Waite, *Vanguard of Nazism*, 270.

Literatuurlijst.

- Aschheim, Steven, *The Nietzsche legacy in Germany: 1890-1990* (Berkeley 1992).
- Bessel, Richard, *Germany after the First World War* (Oxford 1993).
- Béla Bodó, “Paramilitary violence in Hungary after the First World War”, *East European Quarterly* 2 (juni 2004).
- Biografie Hermann Ehrhardt, gevonden op www.dhm.de/lemo/html/biografien/EhrhardtHermann/index.html
- Boterman, Frits, ‘De schaduw van de Eerste Wereldoorlog als katalysator van naoorlogs geweld: politiek geweld en oorlogsmythe in de Republiek van Weimar’ in: Jacco Pekelder, Frits Boterman, *Politiek geweld in Duitsland: denkbeelden en debatten* (Amsterdam 2005) 93-119.
- Deac, Wil, “Germany’s Freikorps helped pave the way for Adolf Hitler in the troubled years between World Wars.” *World War II* (Maart 1997) 1-5.
- Diehl, James, *Paramilitary politics in Weimar Germany* (Bloomington 1977).
- Evans, Richard, *The coming of the Third Reich* (Londen 2004).
- Feuchtwanger, E. J., *From Weimar to Hitler* (Londen 1993).
- Fink, Carole, “The Murder of Walter Rathenau”, *Judaism* 3 (Juni 1995) 259-270.
- Fritzsche, Peter, *Germans into Nazis* (Cambridge 1998).
- Gerwarth, Robert, “The Central European counter-revolution: paramilitary violence in Germany, Austria and Hungary after the Great War”, *Past and Present*, nummer 200 (Augustus 2008) 175-209.
- Gumbel, E. J., *Vier Jahre politischer Mord* (Berlijn 1922).
- Herwig, Holger, *The First World War: Germany and Austria-Hungary, 1914-1918* (Londen 1997).
- Iggers, Georg, *Historiography in the Twentieth Century* (Middletown, 1997).
- Jünger, Ernst, *Storms of Steel* (New York 2003).
- Keegan, John, *De Eerste Wereldoorlog* (Amsterdam 2006).
- Killinger, Manfred, von, *Ernstes und Heitere aus dem Putschleben* (München 1943).
- Lerski, Jerzy, George Lerski, Piotr Wróbel en Richard Kozicki, *Historical dictionary of Poland, 966-1945* (1996).
- Merkl, Peter, *Political violence under the swastika: 581 Early Nazis* (Londen 1975).

- Nicholls, A. J., *Weimar and the Rise of Hitler* (Londen 1968).
- Parrot, Andrew, “The Baltic States from 1914 to 1923: The First World War and the Wars of Independence”, *Baltic Defense Review* 2 (2002) 131-158.
- Rogin, Michael, “Fascist fantasies”, *The Nation* (18 juli 2008) 64-65.
- Scott, Ben, “The Origins of the Freikorps: A Revolution”, *University of Sussex Journal of Contemporary History* 1 (2000) 1-10.
- Stern, Howard, “The Organization Consul”, *The Journal of Modern History* 35 (Maart 1963) 20-32.
- Salomon, Ernst von, *Die Geächteten* (Berlijn, 1931).
- Strachan, Hew, *The First World War* (New York 2003).
- Thoss, Bruno, “Brigade Ehrhardt 1919/1920” gevonden op: http://www.historisches-lexikon-bayerns.de/artikel/artikel_44457.
- Verhey, Jeffrey, *The spirit of 1914: militarism, myth and mobilization in Germany* (Cambridge 2000).
- Waite, Robert, *Vanguard of Nazism: the Free Corps Movement in postwar Germany, 1918-1923* (Cambridge 1952).
- Verdrag van Versailles deel VIII artikel 231, gevonden op www.vertrag-von-versailles.de
- Zieman, Benjamin, “Germany after the First World War – A violent society? Results and Implications of recent research on Weimar Germany”, *Journal of Modern European History* 1 (2003) 80-95.